

ΑΚΑΔΗΜΙΑ
ACADEMY

ΑΘΗΝΑΝ
OF ATHENS

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΑΡ. 26
HELLENIC FOLKLORE RESEARCH CENTRE
PUBLICATIONS No. 26

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΕΥΚΩΡΤΟΝ ΑΘΗΝΑΝ in praise of the olive

Σε συνεργασία με:
In Cooperation with:

ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΟΛΥΜΠΙΑΚΗΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ
GENERAL SECRETARIAT FOR THE OLYMPIC UTILIZATION

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ / HELLENIC MINISTRY OF CULTURE

ΜΟΝΙΜΗ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΣΤΑ ΗΝΩΜΕΝΑ ΕΘΝΗ

PERMANENT MISSION OF GREECE
TO THE UNITED NATIONS

Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης & Αποκέντρωσης
Ministry of Interior, Public Administration and Decentralization

ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ / NATIONAL PRINTING HOUSE OF GREECE

ΑΘΗΝΑ 2006 / ATHENS 2006

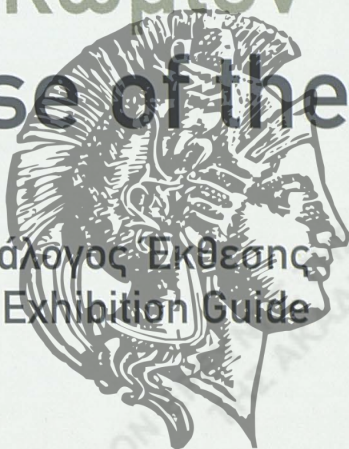

ἐλαίας ἐγκώμιον
in praise of the olive

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Κατάλογος Έκθεσης
Exhibition Guide

ΑΘΗΝΩΝ

Τα κείμενα και η επιστημονική τεκμηρίωση του καταλόγου και της έκθεσης βασίστηκαν στις μελέτες των δύο τόμων πρακτικών συνεδρίων: «Η ελιά και το λάδι από την αρχαιότητα έως σήμερα» και «Η ελιά και το λάδι στον χώρο και τον χρόνο», Αθήνα 2003, Δημοσιεύματα Κέντρου Λαογραφίας, αρ. 19, 20 και στον τόμο «Ωδή στην ελιά», Αθήνα 2004, Δημοσιεύματα Κέντρου Λαογραφίας, αρ. 21 (β' έκδοση, Αθήνα 2006).

ΣΥΝΤΑΞΗ - ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Αικατερίνη Πολυμέρου - Καμνλάκη, Λουΐζα Καραπιδάκη, Ίρις Κρητικού, Κατερίνα Ρίγα

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Παναγιώτης Καμνλάκης, Ερευνητής του Κέντρου Λαογραφίας
Πάρης Ποτιρόπουλος, Εκπαιδευτικός, επιστημον. συνεργάτης του Κέντρου Λαογραφίας

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΑΓΓΛΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Andrew Farrington
Βασιλική Χρυσανθοπούλου, Ερευνήτρια του Κέντρου Λαογραφίας
Κλεοπάτρα Φατούρου, μόνιμη συνεργάτρια του Κέντρου Λαογραφίας

ΜΟΥΣΕΙΑ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΕΣ

Συλλογή Τσολοζίδη
Μουσείο Μπενάκη - Τμήμα Παιχνιδιών και Παιδικής Ηλικίας
Μουσείο Τμήματος Γεωπεριβάλλοντος του Πανεπιστημίου Αθηνών
Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (Ε.Λ.Ι.Α.)
Νομισματική Συλλογή της Τράπεζας της Ελλάδος
Νομισματική Συλλογή / Συλλογή Έργων Τέχνης της ALPHA BANK
Μουσείο Ελληνικής Παιδικής Τέχνης
Συλλογή Έργων Τέχνης της ΑΓΕΤ- Ηρακλής
Μουσείο της Ελιάς και του Ελληνικού Ελαιολάδου, Σπάρτη
Ελληνικό Μουσείο της Ελιάς, Καψαλιανά Αρκαδίου Κρήτης
Λαογραφικό Μουσείο Άμφισσας
Αίθουσες Τέχνης: «Αστρολάβος», «Ζουμπουλάκη», «Νέες Μορφές»
Συλλογές: Β. Βαλαμπού, Μ. Γιαλούρη, Γ. Γιαννάκη, Π. Βέργου,
Α. Μολυνδρή, Στ. Μπεργελέ, Σ. Φέλιου, Ch. Στράτου, Δ. Τσούχλου

ΕΡΓΑ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ

Ακαδημαϊκός Π. Τέσης, Ν. Αγγελίδης, Δ. Αγγελίδου, Α. Αστεριάδης,
Μ. Βαμβατίου, Χρ. Βέργου, Α. Βερνίκας, Ν. Βεντούρας, Ε. Βενιζοπούλου,
Ε. Βορσάκης, Α. Βουρσούρας, Δ. Γεράς, Α. Γεωργιάδης ο Κρητικός,
Κ. Γεωργίου, Α. Παλλινάς, Μ. Γιαννάκη, Δ. Γκίζινος, Γ. Γυπαράκης,
Τ. Δημητράκοπουλου, Ν. Ελευθεριάδη, Στ. Ζαννής, Ελ. Ζαχαράκη,
Α. Θεοδωρόπουλος, Κ. Θεττάλος, Β. Καζάκος, Ε. Καζάκου,
Μ. Καμπάνης, Ο. Κανέλλης, Κ. Καρνάβας, Χρ. Κατσάρη, Τ. Κατσουλίδης,
Γ. Κόπτης, Αρ. Κριτωτάκη, Κων. Κωστόπουρος, Μιχ. Μακρουλάκης,
Κ. Μαλάμος, Κ. Μαλέας, Γ. Μανουσάκης, Τ. Μαντζαβίνος, Γ. Μαράβας,
Μ. Μαρίνογλου, Ά. Μαυροειδή, Ά. Μενδρινού, Γ. Μιχαηλίδης,
Κων. Μουδάτσος, Θ. Μουρεζίνης, Μ. Μπιτσάκης, Χρ. Μποκόρος,
Χρ. Μποτσογλου, Δ. Μυταράς, Χρ. Νάκου, Κων. Παπανικολάου, Σπ.
Παπανικολάου, Κων. Παπατριανταφυλλόπουλος, Κ. Παρθένος,
Μ. Πρέκα, Σ. Πορταλάκη, Γ. Ρόρρης, Π. Σάμιος, Θ. Σαραμαντή,
Γ. Σικελιώτης, Μ. Σπηλιόπουλος, Ν. Στεφάνου, Τάσος (Αλεβίζος), Μ. Σχινά,
Δ. Τζάνης, Κασ. Τσακίριδη, Χρ. Τσιντζός, Κων. Τσώλης, Ε. Φραντζισκάκης,
Α. Φιλίνη, Μ. Φιλοπούλου, Ν. Φωτάκης, Μ. Χάρος, Ν. Χούτος

ΓΛΥΠΤΑ

Αγγ. Κοροβέση, Αφρ. Λίτη, Άγγ. Παναγιωτίδης, Θ. Παπαγιάννης,
Ασπ. Παπαδοπεράκη

ΚΕΡΑΜΙΚΑ

Κ. Bolesch

ΚΟΣΜΗΜΑ

Κ. Βαβλίτου, Σ. Δήμος, Μ. Κανιόγλου, Π. Λορεντζάτου,
Α. Μαραθιανάκης, Δ. Νικολαΐδης, Δ. Πανταζοπούλου, Μ. Παπαστάμου,
Λ. Σκληρού, Λίνα Φανουράκη

DESIGN - ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΤΕΧΝΗΣ

Α. Βαρώτσος, Ρ. Αντωνοπούλου - Γ. Κουκουράκης (Ρούγα)
Κ. Βενέρης, Σεβ. Μπολάνου

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ

Γ. Αικατερινίδης, Π. Αντωνίου, Βασ. Κωνσταντίνεας, Α. Σμαραγδής,
Ε. Φ. Σταμάτη, Τζ. Χατζηδημητρίου

ΤΑΙΝΙΕΣ

Ν. Γουλή, Θ. Ρεντζής

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Θύμιος Πρεσβύτης - Θοδωρής Αναγνωστόπουλος
(Peak Advertising)

The texts and accompanying academic material in the catalogue and the exhibition are based on the articles in the two volumes of the Proceeding of the two conferences: "H elia kai to ladi apo tin archaotita eos simera" / (The Olive and Olive Oil in Space and Time), published as Publications nos 19 and 20 respectively of the Hellenic Folklore Research Centre of the Academy of Athens, and on the volume "Odhi stin elia" / (Ode to the Olive), Publication no. 21 of the Hellenic Folklore Research Centre, 2004 (edition 2nd 2006).

WRITING - EDITING OF TEXTS

Aikaterini Polymerou - Kamilaki, Louisa Karapidaki,
Iris Kritikou, Katerina Riga

EDITING AND PROOFREADING OF TEXTS

Panayiotis Kamilakis, Research Fellow, H.F.R.C.
Paris Potiropoulos, Research Associate, H.F.R.C.

TRANSLATION AND PROOFREADING OF ENGLISH TEXTS

Andrew Farrington
Vassiliki Chryssanthopoulou, Research Fellow, H.F.R.C.
Cleopatra Fatourou, Permanent Associate, H.F.R.C.

MUSEUMS AND COLLECTIONS

Tsолоzidis Collection
Benaki Museum - Toy and Children's Department
Museum - Department of Geo- environment, University of Athens
Hellenic Literary and Historical Archive
Bank of Greece - Numismatic Collection
Alpha Bank - Numismatic Collection / Art Collection
Museum of Greek Childrens Art
Art Collection, Heracles G.C.Co.
Museum of the Olive Tree and the Greek Olive Oil, Sparta
Greek Museum of the Olive, Arcadi, Rethymno, Crete
Folklore Museum of Amphissa
The Art Galleries "Astrolavos", "Zoumboulakis", "Nees Morfes"
Art Collections: V. Valambou, M. Galouris, G. Giannaki, P. Vergos,
A. Molindis, S. Bergeles, S. Felios, Ch. Stratou, D. Tsouchlos

FINE ART

Academician P. Tetsis, N. Angelidis, D. Angelidou, A. Asteriadis,
M. Batsaris, Ch. Bokoros, Chr. Botsoglou, M. Charos, N. Choutos,
T. Dimitrakopoulou, N. Eleutheriadis, A. Filini, M. Filopoulou, N. Fotakis,
E. Frantziskakis, A. Georgiadis (Cris), C. Georgiou, D. Geros,
A. Giannas, M. Giannakaki, D. Gizinos, G. Gyparakis, M. Kambanis,
C. Kanellis, K. Karnavas, Ch. Katsari, V. Kazakos, E. Kazakou,
T. Katsoulidis, K. Kostouros, Y. Kottis, A. Kritsotaki, M. Makroulakis,
K. Malamos, K. Maleas, Y. Manoussakis, T. Mantzavinou, Y. Maravas,
M. Marinoglou, A. Mavroidi, A. Mendrinou, Y. Michaelidis,
C. Moudatsos, Th. Mourezinis, D. Mytaras, Ch. Nakou, A. Papadoperaki,
C. Papanikolaou, Sp. Papanikolaou, C. Papatriantafyllopoulos,
C. Parthenis, S. Portalaki, M. Preka, Y. Rorris, P. Samios,
Th. Saramanti, G. Sikieliotis, M. Schina, M. Spiliopoulos, N. Stefanou,
Tassos (Alevizos), K. Thettalos, A. Theodoropoulos, K. Tsakiridi,
Ch. Tsintzos, C. Tsolis, D. Tzanis, M. Vamvatira, Ch. Vergi,
E. Vernadaki, N. Ventouras, A. Veroukas, E. Vordonis, A. Voursouras,
El. Zacharakes, St. Zannis

SCULPTURE

A. Korovesi, A. Litti, A. Panagiotidis, Th. Papayiannis,
A. Papadoperaki

CERAMIC

K. Bolesch

JEWELLERY

S. Dimos, L. Fanourakis, M. Kanioglou, P. Lorenzatou,
Al. Marathianakis, D. Nikolaidis, D. Pantazopoulou, M. Papastamou,
L. Sklirou, K. Vavlitou

DESIGN - ART OBJECTS

A. Varotsos, R. Antonopoulou - G. Koukourakis (Rouga)
Sev. Bolanou, K. Veneris

PHOTOGRAPHY

G. Aikaterinidis, P. Antoniou, Tz. Hatzidimitriou, Vass. Konstantineas,
A. Smaragdhis, H. F. Stamatis

FILM

N. Gouli, Th. Rentzis

ARTISTIC DESIGN

Thymios Presvytis - Thodoris Anagnostopoulos
(Peak Advertising)

ἐλαίας ἐγκώμιον
in praise of the olive

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Για την Ελλάδα και τη Μεσόγειο, η ελιά είναι το πολυτιμότερο και ιερότερο δέντρο. Για ολόκληρο τον πλανήτη είναι ίσως το πλέον αναγνωρίσιμο σύμβολο ειρήνης και πολιτισμού.

Η μακροβιότητα και η αντοχή του ελαιοδέντρου συμβολίζει έτσι τους δεσμούς που ενώνουν σε μια ενιαία και συνεχή αφήγηση τους ανθρώπους μιας γενιάς μεταξύ τους και με όσους προηγήθηκαν και έπονται. Αντίστοιχα, η εργασία που απαιτείται ώστε από τον καρπό της ελιάς να παραχθεί το ελαιόλαδο – ομαδική και κοπιαστική εργασία που μόνο εν καιρώ ειρήνης είναι εφικτή – υπογραμμίζει διαχρονικά την πρωταρχική σημασία της ειρήνης και της συνεργασίας στη ζωή των ανθρώπων και των κοινωνιών.

Σ' αυτό το πνεύμα, η επιλογή της αγριελιάς για την πλέξη του κότινου, του στεφάνου που τίμησε τους Ολυμπιονίκες της αρχαιότητας, αλλά και των Αγώνων της Αθήνας το 2004, έρχεται σχεδόν κατά τρόπο φυσικό για έναν πολιτισμό, ή καλύτερα, για το πλέγμα των συγκοινωνούντων πολιτισμών της Μεσογείου που συνέδεσαν την ιστορία τους με το ιερό δέντρο.

Σήμερα, η σημασία που αποδιδόταν από την αρχαιότητα στην ελιά και το λάδι, επιβεβαιώνεται από το σύνολο των επιστημονικών ερευνών για τη διατροφή. Η Ελλάδα, χώρα που επί δύο και πλέον χιλιάδες χρόνια καλλιεργεί την ελιά και διαδίδει τον πολιτισμό της, πρωτοστατεί πια στην προσπάθεια να γνωρίσει ολόκληρος ο κόσμος τον ευλογημένο καρπό της ελιάς και το ελαιόλαδο. Δίνει με δέσμευση το διαρκή αγώνα ώστε τα ιδανικά που η ελιά συμβολίζει να αποκτήσουν γερές και βαθιές ρίζες στις κοινωνίες και τους λαούς του πλανήτη.

Κώστας Καραμανλής
Πρωθυπουργός

For Greece and the Mediterranean, the Olive is the most prized, most sacred tree. It is probably the universally best recognized symbol of peace and civilization.

The olive tree's longevity and resilience thus symbolize the links which bind the people of a given generation to each other, to those who have gone before and those who are yet to come, in a single, unceasing narrative. Similarly, the labour which is required to turn the fruit of the olive tree into olive oil – arduous teamwork only feasible in times of peace – emphasizes through time the supreme importance of peace and cooperation in the lives of people and societies.

As such, for a civilization or, rather, for the interlinking web of Mediterranean civilizations, whose histories are associated with the sacred tree, it almost went without saying that the olive branch should be chosen to weave the "kotinos" – the wreath which crowned the heads of Olympic champions in antiquity, and again at the 2004 Olympic Games in Athens.

Nowadays, the importance attributed since antiquity to the olive tree and its oil is borne out unanimously by the scientific nutritional research. Greece, a country in which the olive tree has been cultivated for more than two thousand years and which disseminates her culture, is playing a leading role in efforts to make the blessed fruit of the olive tree and its oil known to the entire world. Greece is committed to a continuous effort to ensure that the ideals symbolized by the olive tree take firm and deep root in the societies and peoples of our planet.

Kostas Karamanlis
Prime Minister

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Φωτογραφία Περικλή Αντωνίου
Photograph by Periklis Antoniou

Πρόλογος

Η ελιά, χαρακτηριστικό δένδρο του μεσογειακού τοπίου, αποτελεί από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα παράγοντα οικονομίας, υγείας και υψηλής γαστρονομίας σε πρακτικό και συμβολικό επίπεδο. Η Κρήτη, η Πελοπόννησος, τα παράλια και τα ελληνικά νησιά του Ανατ. Αιγαίου (Λέσβος, Σάμος, Θάσος κ. ά.) και σχεδόν όλα τα νησιά του Ιονίου διαθέτουν ελαιώνες και η έννοια της ελιάς είναι συνδεδεμένη με την ύπαρξή τους τους τελευταίους τουλάχιστον αιώνες της ιστορίας τους. Ο Θεόφραστος στο σύγγραμμά του «Φυτών Ιστορία» (6.2.4) αναφέρει: «*Ου γαρ φασί δύνασθαι φύεσθαι και βλαστάνειν (τον θύμον), όπου μη αναπνοή διικνείται η από της θαλάττης· διό ουδ' εν Αρκαδία γίνεται... Παραπλήσιον ουν το συμβαίνον τούτο και επί της ελλάς. Ουδέ γαρ εκείνη δοκεί τριακοσίων σταδίων από θαλάττης επάνω φύεσθαι*».

Το ελαιόφυτο τοπίο, η διατροφή, η οποία στηρίζεται κυρίως στο λάδι, η συμβολική σημασία που περιβάλλει το δένδρο και τον καρπό του, συνθέτουν το τρίπτυχο του πολιτισμού της ελιάς, για τον οποίο γίνεται πολύς λόγος τις τελευταίες δεκαετίες.

Ο πολιτισμός της ελιάς περιλαμβάνει άπειρες εκφάνσεις, όπως αντικείμενα, τεχνικές, διατροφικές συνήθειες, λατρευτική συμπεριφορά, μαγικές τελετουργίες, ιατρικές συνταγές, ουσίες καλλωπισμού του σώματος, συμβολισμούς που ξεπερνούν τον τόπο και τον χρόνο χρήσης και αναφοράς τους.

Οι ευεργετικές ιδιότητες της ελιάς και του ελαίου για τον ανθρώπινο οργανισμό έχουν διαπιστωθεί από την αρχαιότητα, πράγμα που συνέβαλε στην ιερότητα του δένδρου και των προϊόντων του στην παράδοση των λαών του Μεσογειακού χώρου. Η καταγωγή του συνδέθηκε με θεούς και η χρήση των προϊόντων του ήταν στη δικαιοδοσία του Ιερατείου. Στην χριστιανική θρησκευτική τελετουργία έχει σημαντική θέση από την είσοδο του χριστιανού στην Εκκλησία με το βάπτισμα μέχρι τον θάνατό του. Ο συμβολισμός εξ άλλου της διάρκειας της ζωής με το λάδι που καίει στο καντήλι επιβεβαιώνει την ιδιαίτερη σημασία του.

Η ελιά, δένδρο που καλλιεργείται στον ευρύτερο χώρο της Μεσογείου, έχει, σύμφωνα με την παράδοση των λαών της, θεϊκή

The olive tree is a characteristic tree of the Mediterranean landscape, which has also become a factor of financial prosperity, health and high quality gastronomy from antiquity until today. Crete, the Peloponnese, the Aegean coast-line areas and the Aegean Islands (Lesvos, Samos, Thassos etc) and almost all the Ionian Islands have olive groves. In his book "Fytón Istorie" (6.2.4) [History of Plants] the Greek Peripatetic philosopher Theophrastus mentions: "It is said that there can be no growth or bloom of thyme where there is no sea breeze. Thus there is no such growth in Arcadia... Similarly, neither can the olive tree. Apparently, it too, will only grow within three hundred stades from the coast". The olive tree is connected with the existence of these areas, at

least for the recent centuries of their history. The landscape that is covered with olive trees, the diet that is based mainly on the olive oil, the symbolic meaning of the tree and its fruit, compose the three dimensions of the olive tree civilisation. These dimensions have been deeply analysed in the last decades.

The olive tree civilisation includes numerous aspects concerning objects, techniques,

nutritional habits, worshipping and magic rituals, prescriptions, body beautification essences, symbolisms that go beyond the place and time of their use.

The olive tree and olive oil are beneficial for the human body. This was also known in the antiquity and it contributed in considering the tree and its products sacred in the tradition of the Mediterranean populations. Its origin was connected with gods and the use of its products was under the jurisdiction of the clergy. In Christian religious rituals olive oil holds a distinguished position, beginning with Christening and ending with death. Moreover, life duration is symbolised with the duration of the oil that burns in the cresset. This, alone, verifies oil's importance.

The olive tree is cultivated widely in the Mediterranean area and according to the popular traditions it has divine origin

καταγωγή και συνδέεται με λατρευτικές τελετές και σημαντικά κέντρα λατρείας. Στη νεοελληνική λατρεία, η οποία διατηρεί στοιχεία από την αρχαιοελληνική εμπλουτισμένη με στοιχεία από την Παλαιά Διαθήκη και τον χριστιανισμό, το λάδι κατέχει σημαντική θέση τόσο στα επίσημα μυστήρια της Εκκλησίας όσο και στις δευτερεύουσες αλλά συχνές μαγικοθρησκευτικές χρήσεις. Έτσι κατά τη θεμελίωση ναού τοποθετείται αναμμένη καντήλα γεμάτη με λάδι στο σημείο της αγίας Τράπεζας και σκεπάζεται με πέτρα και χώμα. «για να καίει το καντήλι μέχρι να στέκει η εκκλησία» (Κρήτη). Κοντά της τοποθετούν τα ονόματα των πιστών για υπόμνηση αιώνιας συγχώρεσης.

Η χρήση του ελαίου στα μυστήρια, το βάπτισμα, το χρίσμα και το ευχέλαιο, είναι σημαντική. Η μυτική και επικοινωνιακή του συμβολική χρήση, καθώς και η αποτροπαϊκή, είναι συχνή, επειδή *εξορκίζει* (=απομακρύνει) από τον κατηχούμενο και εισερχόμενο στη χριστιανική θρησκεία το κακό και τον θεραπεύει από τις πληγές της αμαρτίας. Ο βαπτιζόμενος γίνεται αθλητής της Εκκλησίας και το σώμα του πρέπει να αλειφτεί με έλαιον για να αγωνισθεί.

Εκτός από τη χρήση του ελαίου στα μυστήρια, η καθημερινή πρακτική στους χριστιανικούς ναούς επιβάλλει τη χρήση του ελαιολάδου ως μέσου φωτισμού, μια συνήθεια την οποία κληροδότησαν στη χριστιανική θρησκεία τόσο η αρχαία ελληνική όσο και η εβραϊκή. Η ακοίμητη καντήλα που καίει στην αγία Τράπεζα, το άναμμα των καντηλιών στον ναό, η μέριμνα για το λαδοκάντηλο, που καίει στο εικονοστάσι του σπιτιού, στο νεκροταφείο ή στα εικονοστάσια, αποτελούν βασικές εκδηλώσεις της θρησκευτικής συμπεριφοράς του λαού. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα γυναίκας στη Μεσσηνία, η οποία στην Κατοχή (1941 - 44), κατά την οποία έλειψε το λάδι από όλους, έτρωγε

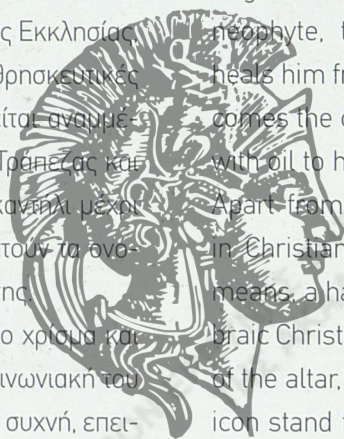
and it is connected to rituals and important religious centres. In modern Greek worship, which maintains elements from the ancient one and is enriched with elements from the Old Testament and Christianity, olive oil holds a significant position in the official religious ceremonies, as well as in secondary and usually religiously magical ones. So, when a new temple is founded people put a lit cresset full of olive oil at the place of the altar and bury it with rocks and soil "for the cresset to burn until the church is built" (Crete). Near the cresset they write the names of the faithful, so that they will have eternal forgiveness.

It is necessary to mention the importance of its use in ceremonies like baptism, religious confirmation and the Holly Unction, its initiative and communicative use and its deterring use because it *exorcises* (= removes) evil from the neophyte, the person who embraces Christianity, and heals him from the wounds of sin. The baptised person becomes the church's "athlete" and he should anoint his body with oil to have a good "race".

Apart from the oil use in ceremonies, everyday practice in Christian temples necessitates its use as illuminative means, a habit that was inherited to ancient Greek and Hellenistic Christian religion. The cresset that is always lit in front of the altar, the cressets at the church, the cemetery or the icon stand that are placed at special areas for the protection of settlements, the concern for the olive cresset that burns in front of the icon stand at home constitute basic manifestations of the people's religious behaviour. From Messene comes the characteristic example of woman who lived in Greece during the foreign occupation (1941-44). At that time, there was lack of olive oil and that woman ate her vegetables plain, without even a drop of oil, while the cresset in front of the Virgin Mary's icon was always lit. She used the small amount of oil that she could find for her cresset and every morning, leaving for the fields, she made the sign of the cross in front of the icon and asked for her help. The true meaning of this prayer is shown in the following words, said by the old woman herself: "How could I say this prayer if I left my icons in the dark?" (G.A.Megas *Elliniké Eorté ké éthima tis Laikís latrías* [Greek Celebrations and popular worshipping customs], Athens 1963, p.7).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΙΝ

AKADEMIA

AΘΗΝΩΝ

στεγνά τα χόρτα της χωρίς σταγόνα λάδι, όμως το καντήλι της εμπρός στο εικόνισμα της Παναγίας δεν το άφηνε σβηστό. Το λίγο λάδι που εξοικονομούσε το είχε μόνο για το καντήλι της και το πρωί, φεύγοντας για το χωράφι της, έκανε τον σταυρό της μπροστά στο εικόνισμα και ζητούσε τη βοήθεια της Παναγίας. Το νόημα της προσευχής φανερώνουν τα λόγια της: «Είχα μούτρα να πω τόσα λόγια, αν άφηνα τα εικονίσματά μου στο σκοτάδι.» (Γ. Α. Μέγα, Ελληνικά εορταί και έθιμα λαϊκής λατρείας, Αθήναι 1963, σ. 7).

Οι ψαράδες και οι ναυτικοί για να γαληνέψουν τη θάλασσα ρίχνουν λάδι, ιδιαίτερα το λάδι του καντηλιού της εικόνας του αγίου Νικολάου. Το ίδιο έκαναν οι δικοί τους από τη στεριά σε περίπτωση τρικυμίας, συνήθεια που είχαν και οι Βυζαντινοί ναυτικοί.

Η ελαιοδοσία, η συνήθεια να προσφέρεται λάδι μαζί με ψωμί και κρασί, αλλά και η χρήση του λαδιού και της ελιάς στα ταφικά έθιμα, μαρτυρείται ήδη από την αρχαιότητα. Τόσο στον αγροτικό όσο και στον αστικό χώρο, το λάδι εξακολουθεί να αποτελεί βασικό στοιχείο των νεκρικών τελετουργικών και άλλων διαδικασιών που σχετίζονται με τον θάνατο.

Στην Κρήτη λαμβάνει χώρα το ακόλουθο έθιμο, που λέγεται «ανεμοβόλι»: Ένας συγγενής παίρνει το σακουλάκι που είχαν βάλει κάτω από το νεκρικό μαξιλάρι με λεμονανθοί και το ράβει με βελόνα και μαύρη κλωστή, αφού πρώτα ρίξει μέσα φύλλα ελιάς. Μετά μπαίνει στο μνήμα και αφού πιάσει χώμα με τα χέρια του και τα γεμίσει (τρεις φούχτες), το ρίχνει μέσα στο σακουλάκι και κάθε φορά ζητάει συγχώρεση για λογαριασμό του νεκρού. Το σακουλάκι το τοποθετεί στο προσκέφαλο του νεκρού.

Οι φροντίδες του νεκρού δεν σταματούν στην ταφή, αφού θα συνεχίσει να έχει ανάγκες κατά τον λαό. Το καντήλι του θα ανάβει στον τάφο (ακοίμητο).

Η αναφορά στην προσφορά λαδιού για συχώριο είναι πολύ συχνή στα μοιρολόγια:

Απέθαν' ένας άρχοντας, δώστε για την ευχή του,
δώστε ψωμί, δώστε κρασί, δώστε και λίγο λάδι.
Δώστε σκουτιά για τους φτωχούς, για ντύστε την ορφάνια,
να βρει η ψυχή του έλεος, να βρει ελεημοσύνη,
να πάει μέσ' στον Παράδεισο, εκεί για να καθίσει,
μην πάει μέσ' στην Κόλαση, μην πέσει στα κατράνια.

Fishermen and sailors pour oil, especially from the cresset that they have in front of St Nicholas' icon, in the sea to calm it and their relatives do the same thing from the land in the event of a storm, a habit the Byzantine sailors also had.

Oil offering, the habit of offering olive oil with bread and wine, as well as the use of olive oil and olives in burial customs has existed since antiquity. In agricultural and urban areas olive oil is still an important element in funereal rituals and other procedures that are related to death.

In Crete there is a custom called *anemovóli*: One of the deceased's relatives takes a bag full of lemon tree flowers that was placed under the dead person's pillow, puts olive leaves in it and sews it with black thread leaving a small hole. Then he gets into the grave and puts three handfuls of soil into the bag, asking each time for forgiveness on behalf of the deceased. Then he puts the bag next to the body's head.

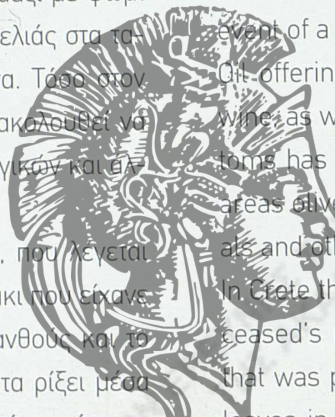
People believe that the dead person's needs do not end after death and this is why there is an ever-burning cresset on the grave.

Olive oil is often mentioned in funeral songs for forgiveness:

A good man died, offer for his forgiveness
offer bread, offer wine, offer some olive oil
offer clothes for the poor and the orphans
for his soul to get mercy and forgiveness
for his soul to go to Heaven and stay there
and not in Hell and fall into the tar.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑ

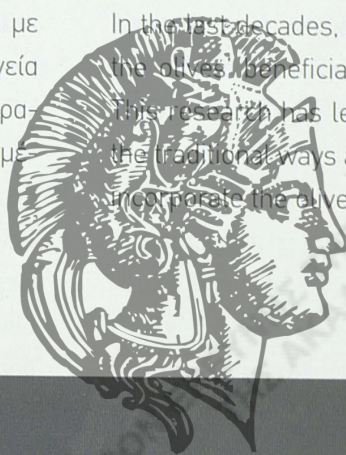
Οι διατροφικές συνήθειες μιας κοινωνίας αποτελούν στοιχείο αξιολόγησής της και έκφραση του πολιτιστικού της επιπέδου. Οι αλλαγές στον διατροφικό κώδικα της παραδοσιακής αγροτικής κοινωνίας έγιναν με πολύ αργό ρυθμό. Έτσι και οι διατροφικές συνήθειες παρέμειναν σε μεγάλο βαθμό ανεπηρέαστες και οι ανατροπές στον διατροφικό τομέα είναι ελάχιστες. Το ελαιόλαδο, βασικό στοιχείο της ελληνικής διατροφής, κατέχει δεσπόζουσα θέση στον διατροφικό κώδικα κυρίως των περιοχών που το παράγουν, έστω και αν δεν αποτελεί το κυριότερο προϊόν τους. Παράλληλα η ελιά, ως καρπός θρεπτικός, εύγευστος, φθηνός και εύκολα διατηρήσιμος, χρησιμοποιείται ευρέως στο νεοελληνικό τραπέζι, ακόμη και των περιοχών που δεν την παράγουν. Είναι χαρακτηριστική η έκφραση του ελληνικού λαού «ψωμί κι ελιά...» ως ένδειξη επάρκειας τροφής. Η εντατικοποίηση των ερευνών τα τελευταία χρόνια σχετικά με τις ευεργετικές ιδιότητές των προϊόντων της ελιάς στην υγεία έχει οδηγήσει σε μια συστηματικότερη καταγραφή των παραδοσιακών τρόπων και μεθόδων αξιοποίησής τους, προκειμένου να ενταχθούν στον σημερινό διατροφικό κώδικα.

The nutritional habits of a society can be an important element for its evaluation and an expression of its cultural level. The changes in the nutritional code of the traditional agricultural society occur at a very slow pace. As a result, all nutritional habits remained at the most part intact and the changes in the nutritional area are very few.

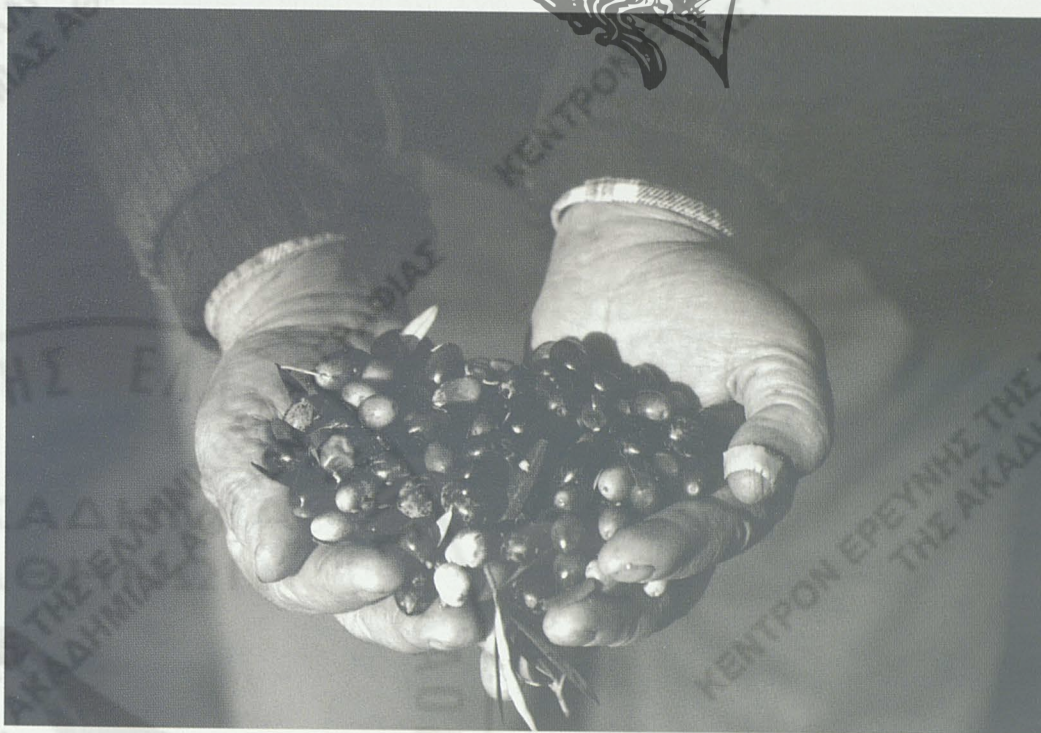
The olive oil, which is a basic element in Greek nutrition, holds a predominant position in the nutritional code of the areas that produce it, even if it is not an area's main product. In addition, olives are nutritional, tasty and cheap and they can be easily preserved. This is why they are widely used in modern Greek Cuisine, even in areas that do not produce them. People in Greece say: "We can just have bread and olives..."

In the last decades, there has been extensive research on the olives' beneficial qualities for the consumers' health. This research has lead to a more systematic recording of the traditional ways and methods of exploitation in order to incorporate the olives in today's nutritional code.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Βασίλης Κωνσταντίνεας, Ελιά, 2004, Συλλογή καλλιτέχνη
Vassilis Constantineas, Olive Tree, 2004, Artist's Collection

Το λάδι, υλικό με ιδιότητες αντισηπτικές, απολυμαντικές, καταπραϋντικές, είναι το ίδιο ως προϊόν πολύ ευαίσθητο όσον αφορά στη διατήρησή του σε καλή κατάσταση. Κατά τη διάρκεια της χρονιάς παραδοσιακά έπρεπε να μεταγγισθεί 2-3 φορές, για να ξεχωρίσει από το κατακάθι, τη μούργα. Η εργασία αυτή γίνεται σήμερα στο εργοστάσιο. Η σχολαστική καθαριότητα των δοχείων, η εξασφάλιση σταθερής θερμοκρασίας στην αποθήκη είναι απαραίτητες.

Το λάδι χρησιμοποιήθηκε σχεδόν σε όλους τους τρόπους συντήρησης τροφίμων και ίσως η χρήση του ως αντισηπτικού-συντηρητικού να ήταν πιο συχνή, αν η σπανιότητά του δεν αποτελούσε ανασταλτικό παράγοντα. Γιατί είναι γνωστό ότι για το μεγαλύτερο τμήμα του ελληνικού κόσμου το λάδι ήταν ένα προϊόν πολύτιμο και γι' αυτό ιερό και η κατανάλωσή του, όπως προκύπτει από το σχετικό λαογραφικό υλικό, αυστηρά περιορισμένη. Η απώλεια ελαίου κατά την μεταγγισή του ή τη μεταφορά του ή για άλλο λόγο θεωρήθηκε πάντοτε κακός οινός για τον ιδιοκτήτη του, πράγμα που προσδιορίζει την ιδιαίτερη σημασία που του απέδιδαν.

Όπου η παραγωγή και η εξασφάλιση μεγαλύτερων ποσοτήτων το επέτρεπε, το λάδι χρησιμοποιήθηκε για τη συντήρηση κρασιού, κυρίως, γνωστού ως λαδοτύρι, με πικάντικη γεύση, χορταρικών, σταφυλιών και ελαίων, που αποκτούσαν καλύτερη εμφάνιση και γεύση.

Πέρα από αυτές τις κύριες χρήσεις στον τομέα της συντήρησης τροφίμων το λάδι χρησιμοποιήθηκε και χρησιμοποιείται σε δευτερεύουσες χρήσεις, όπως η κάλυψη του στομίου δοχείου που περιέχει κρασί, για να μη ξεθυμαίνει, προκειμένου να διατηρηθεί αναλλοίωτο. Μόλις ανοίξουν το δοχείο, χύνουν το λάδι. Ακόμη και τα αβγά είχε παρατηρήσει ο λαός ότι διατηρούνται περισσότερο, όταν τα αλείφουν με λάδι.

Εκτός από το φως που προέρχονταν από την καύση ύλη που έκαιγε στην εστία (τζάκι) ή το δαδί και το αλειμματοκέρι (πανάβουτηγμένο σε λίπος ζώου, τυλιγμένο σε σχήμα επίμηκες), η λυχνία (λύχνος) με το λάδι παρείχε για αιώνες το απαραίτητο φως για τις νυχτερινές εργασίες. Το λυχνάρι ήταν μονόφωτο, με ένα φιτίλι, ή πολύφωτο, με περισσότερα από ένα φιτίλια.

Με λάδι άναβε και εξακολουθεί να ανάβει το καντήλι στο εικονοστάσι, μπροστά στα εικονίσματα του σπιτιού. Το ίδιο φως χρησίμευε παλαιότερα και για τον φωτισμό των χώρων του σπιτιού. Το λάδι του καντηλιού θεωρούνταν ιερό και έπρεπε να είναι καθαρό.

Oil is an antiseptic, disinfectant and calmative material, which is very sensitive and difficult to be properly preserved. Throughout the year it should be decanted 2-3 times in order to be separated from the dregs. This procedure now takes place in factories. The containers are cleaned very carefully and special care is taken to keep a steady temperature in the storage room.

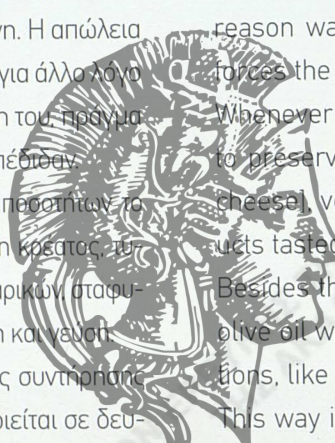
Olive oil was used almost in every type of food conservation, but the fact that it was so rare made its frequent use as antiseptic-conservative impossible. It is well known that for the greatest part of Greece, olive oil was a precious product, thus sacred and its consumption, as results from the relevant folklore information, was limited. The loss of olive oil during decantation, transportation or for any other reason was a bad omen for the owner. This belief reinforces the oil's importance.

Whenever the produced quantities allowed it, oil was used to preserve meat, spiced cheese – known as ladotíri [oil cheese], vegetables, grapes and olives. This way the products tasted better.

Besides these basic uses in the area of food conservation olive oil was, and still is, used in secondary relevant situations, like in coating wine vessel rims to avoid evaporation. This way it does not spoil. When the vessel is opened, the oil is poured out. People say that even eggs remain fresh longer if they are coated with oil.

Besides light coming from fireplaces, torches or spermaceti (cloth dipped in animal fat and wreathed around a stick), oil lamps provided for centuries the light that was necessary for those working at night. The oil lamp had either one, or numerous wicks.

Oil is still used to light the cresset in front of the icons. The same light was used in the past to illuminate rooms. The cresset oil is believed to be sacred and it should be pure. A family dimmed it necessary to use some of its oil to light the cressets.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ο συμβολισμός του ελαίου βασίζεται σε εμπειρικές παρατηρήσεις και εδραιωμένες αντιλήψεις για τις θαυμαστές θεραπευτικές του ιδιότητες. Έτσι στις χώρες που επικράτησε ο χριστιανισμός οι πληθυσμοί γνώριζαν τις ευεργετικές επιδράσεις του στον ανθρώπινο οργανισμό και με βεβαιότητα υιοθέτησαν την λατρευτική και συμβολική του χρήση. Ευρύτατη άλλωστε ήταν η χρήση του στη λαϊκή ιατρική και θεραπευτική είτε αυτοτελώς είτε για την παρασκευή άλλων σκευασμάτων για κατάποση ή εξωτερική χρήση.

Ιδιαίτερα το αγουroladó (λάδι πράσινης ελιάς, που παράγεται με έκθλιψη, χωρίς καυτό νερό), θεωρήθηκε και θεωρείται από τα σημαντικότερα φυσικά φάρμακα για μια σειρά ασθενειών, αφού από αιώνες το λάδι της ελιάς χρησιμοποιείται ως κύριο μέσον υγιεινής και περιποίησης του σώματος, αλλά και ως βασικό υλικό λαϊκής θεραπευτικής, πρακτικής ιατρικής και μαντικής. Έτσι στη δημόσια θεραπευτική χρησιμοποιήθηκε για τη θεραπεία μικρών πληγών, ως αντισηπτικό, για τη θεραπεία ερεθισμένου δέρματος, ως καταπραϋντικό των πόνων για τις ρευματοπάθειες, για τους πόνους στην κοιλιά, στο αυτί, σε εντριβές, ως αντίδοτο στις δηλητηριάσεις και ως αντισηπτικό γενικά, αλλά και σε μαγικές θεραπευτικές ενέργειες, όπως είναι το ξεμύτσασμα. Κατά τα *Geopónica* (18, 17, 5) για την αποτροπή της ψώρας των προβάτων άλειφαν την περιοχή της ουράς μετά το κούρεμα με θειάφι και λάδι. Στην Κρήτη το κοκκινόλαδο, ελαιόλαδο με φύλλα παπαρούνας (κόκκισουδάδας) και συχνά βάλαμο (δυσόσμο), χρησιμοποιούνταν ως μαλακτικό του λαιμού και καταπραϋντικό των αρθρώσεων. Αλλά και τα φύλλα και ο καρπός της ελιάς, κοπανισμένα, χρησιμοποιήθηκαν για την καταπραϋνση των διογκωμένων αδένων.

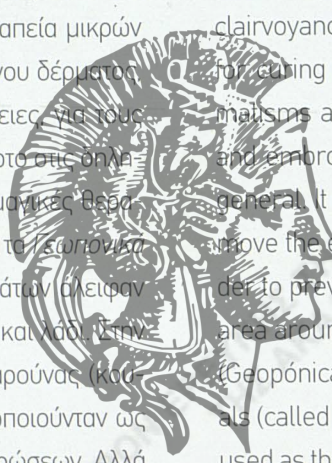
Αν και η σημασία του ελαιολάδου είχε επισημανθεί από παλαιότερα στις χώρες της παραγωγής του, τις μεσογειακές, η βιολογική του αξία άρχισε να μελετάται συστηματικά τα τελευταία μόλις χρόνια.

Από την αρχαιότητα το λάδι αποτελεί βασικό συστατικό καλλωπισμού και περιποίησης του σώματος, ανδρών και γυναικών, είτε αυτούσιο είτε ως βασικό στοιχείο καλλυντικών σκευασμάτων. Χρησιμοποιήθηκε για την περιποίηση των μαλλιών τόσο στην καθημερινή ζωή όσο και σε έκτακτες περιστάσεις, όπως είναι ο γάμος. Τα μαλλιά αποτέλεσαν πάντοτε σημαντικό στοιχείο της γυναικείας ομορφιάς, «κόσμον», ενώ το κόψιμο τους θεωρήθηκε ντροπή και ατίμωση. Έτσι οι γυναίκες μετά το λούσιμο άλειφαν τα μαλλιά τους με λάδι, για να τρέφονται και να γυαλίζουν. Οι οδηγίες για την απόκτηση υγιών μαλλιών είναι πολλές και προέρχονται από όλο τον ελληνικό χώρο.

Οil symbolism is based on experimental observations and consolidated beliefs concerning its therapeutic characteristics. In countries where Christianity prevailed people knew olive oil's beneficial effects on the human body and as a result it gained its worshipping and symbolic therapeutic use. It was also widely used in folk medicine and treatment, either pure, or as base in other preparations for swallowing or external use.

Especially the *agouroladó* –green olive oil that is produced by crushing the olives without the use of hot water – was, and still is, one of the most important natural medicines for various illnesses, since olive oil has been used for centuries as a basic hygiene and body treatment mean, as well as a basic material for common treatment, practical medicine and clairvoyancy. In folklore treatment it was used as an antiseptic for healing small wounds, for curing irritated skin, for rheumatisms as pain tranquilliser, for abdominal pains, earaches and emorrocations, as poisoning antidote and as antiseptic in general. It was also used in magical therapeutic actions to remove the evil eye. *Geopónica* [geoponics] mentions that in order to prevent sheep affection by scabies people anointed the area around the tail with sulphur and oil after sheep shearing (*Geopónica*, 18, 17, 5). Red oil in Crete, olive oil with poppy petals (called *koutsounáda*) and sometimes spearmint balm, was used as throat emollient and calmative for the joints. Threshed olive leaves and fruit were also used to calm swollen glands. Although the importance of the olive oil was underlined in the Mediterranean countries where it is produced, the systematic study of its biological value only began a few years ago.

From ancient times, olive oil has been a basic ingredient for beautification and body care, both for women and men, either solely, or as basis for the production of cosmetics. It has been used for hair care in everyday life and in special occasions, like weddings. Hair has always been an important characteristic in female beauty, while cutting it was considered to be shameful and disgraceful. So, after washing their hair, women used to anoint it with oil to nourish it and make it shiny. There are a lot of instructions on how to get nice healthy hair and they come from all over Greece.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Το φυσικό τοπίο, όπου δημιουργείται ένας πολιτισμός, διαμορφώνεται από τις παρεμβατικές δραστηριότητες του ανθρώπου. Αυλάκια, πεζούλια, αλώνια, δρόμοι, λιθόστρωτα, γεφύρια, μύλοι, κτήρια κ.λπ. κι ανάμεσά τους οι ελιές με τις ρυτίδες των γονιών μας..., γαντζωμένες στα βράχια, με τις ρίζες τους να βυζαίνουν αθέατες πηγές, πάντα καρποφόρες. Το τοπίο της ελιάς, μνήμη και μόχθος γενεών, αγαθή ανθρωπίνη παρέμβαση στη φύση, ισορροπία ανάμεσα στο πρόσκαιρο και στο αιώνιο, διατηρεί χαρακτηριστικά προηγούμενων εποχών, αναπαραστάσεις συμβολισμών, κοινωνικών δομών και διαχρονικών λειτουργιών.

Η αναπαραγωγική δύναμη της ελιάς, η μακροβιότητα της, η σημασία της για τη διατροφή του ανθρώπου και η δύναμη του ελαίου να συντηρεί οργανικές ύλες, τη φέρνουν κοντά στην ουσία της θεάς Γης, ανεξάντλητης πηγής ζωής και τροφού. Γέννημα θαυμαστό της ιδανικής μυθικής γης των Υπερβορείων η ελιά, διαρκώς ανανεούμενη και αγέραστη, συνδέθηκε με την αθανασία, αλλά και με γυναικείες θεότητες της βλάστησης και της γονιμότητας.

Οι μύθοι, οι συμβολισμοί, οι χρήσεις, η τέχνη, η γλώσσα, η προχριστιανική παράδοση, ο χριστιανισμός, η σύγχρονη διατροφή, η υγεία, ο αθλητισμός, ο καλλωπισμός αποτελούν το περιεχόμενο της παρούσας έκθεσης, που επιχειρεί μια μακρά διαδρομή στη διάρκεια και στον ιστορικό χρόνο από τη μυθική εμφάνιση του ιερού δένδρου στη Μεσόγειο και τη σύνδεσή του με τους Ολυμπιακούς Αγώνες, από τους χώρους του μύθου ως τις πραγματικότητες της διαχρονικής πορείας του πολιτισμού της ελιάς στον ελληνικό χώρο.

Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη

Διευθύντρια του Κέντρου Ερεύνες της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών

The natural landscape is the background against which civilization develops. The landscape acquires its characters from the activities of mankind. Channels, low walls, roads, stone pavements and, amidst them all, as Seferis puts it, "The olives replete with the wrinkles of our parents...". Clinging tightly to the rocks, they draw upon unseen sources of nourishment and give forth fruit. The landscape of the olive

contains the memory and labour of generations and is a benign intervention in nature on the part of man. It is a source of balance between the transient, and the eternal. The landscape retains traces and features of previous ages, of social structures, technologies, functions and symbolisms. The reproductive power of the olive, its

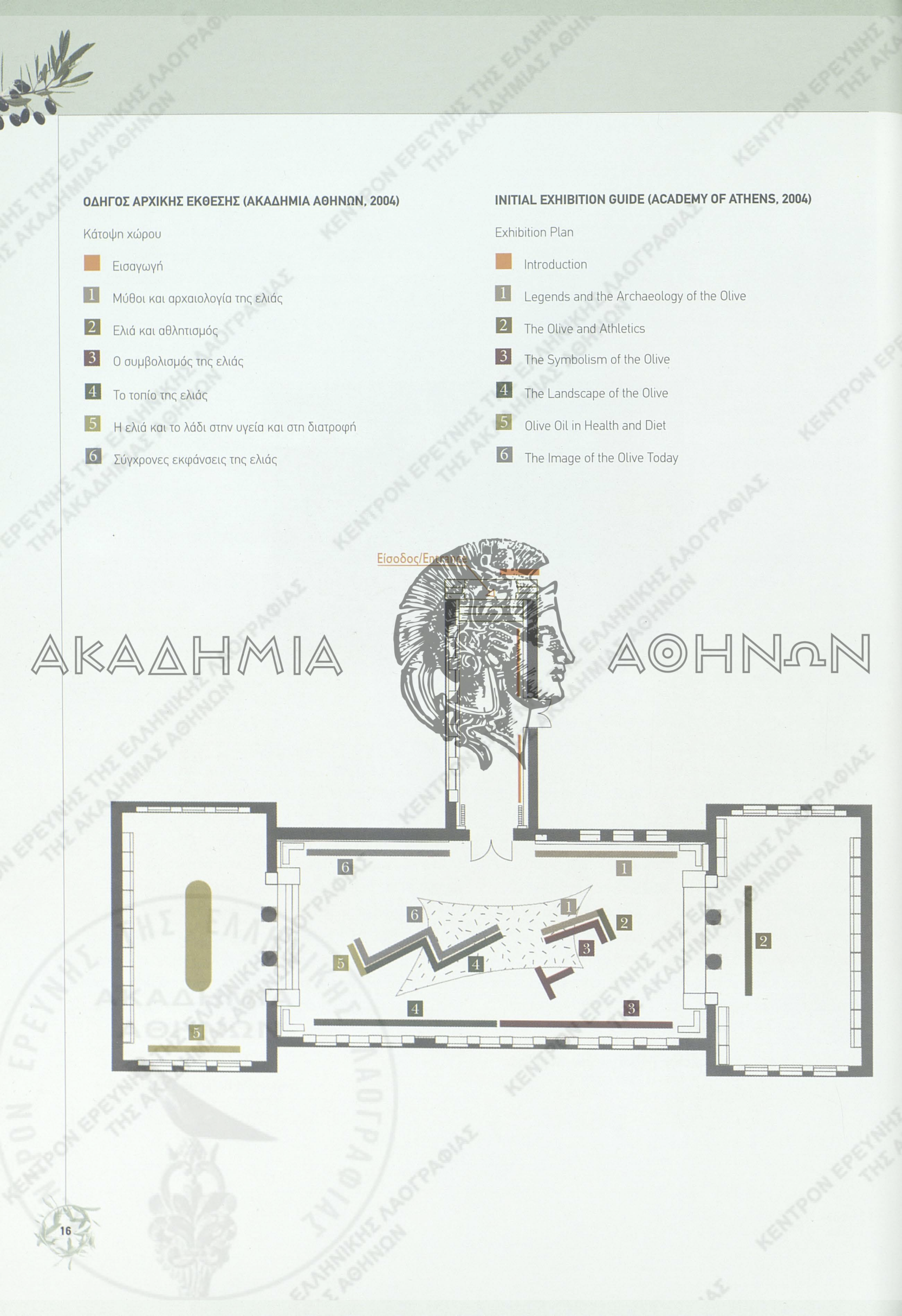
extraordinary longevity, its importance for mankind's diet and its ability to preserve organic material brings the olive close to the essence of the goddess Earth, inexhaustible source of life and nourishment. The olive is the miraculous offspring of the mythical land of the Hyperboreans. It symbolizes the unwearied fertilizing powers of the earth. Continuously renewed and ageless, it is associated with immortality and with almost all the female divinities of vegetation and fertility.

The exhibition presents all sides of the culture of the olive – myths, symbolisms, uses, art, language, the pre-Christian tradition, Christianity itself, today's diet, health, athletics and cosmetics. The exhibition covers a long period and large amounts of material, from the mythical appearance of the olive in the Mediterranean and its links with Olympic Games, to the reality of the culture of the olive in Greek lands.

Aikaterini Polymerou-Kamilakis

Director of the Academy of Athens
Hellenic Folklore Research Centre

ΟΔΗΓΟΣ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ (ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ, 2004)

Κάτοψη χώρου

- Εισαγωγή
- 1 Μύθοι και αρχαιολογία της ελιάς
- 2 Ελιά και αθλητισμός
- 3 Ο συμβολισμός της ελιάς
- 4 Το τοπίο της ελιάς
- 5 Η ελιά και το λάδι στην υγεία και στη διατροφή
- 6 Σύγχρονες εκφάνσεις της ελιάς

INITIAL EXHIBITION GUIDE (ACADEMY OF ATHENS, 2004)

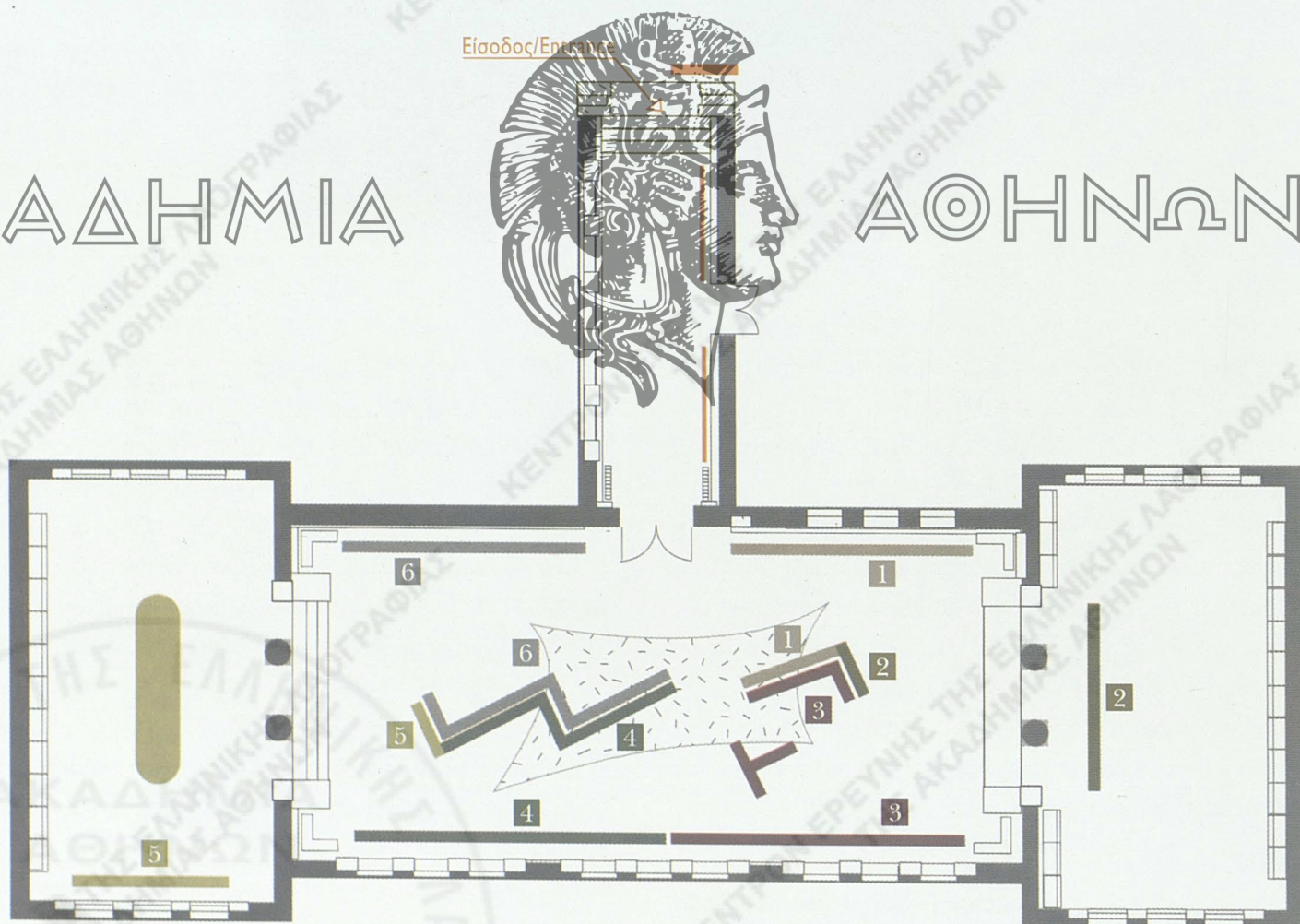
Exhibition Plan

- Introduction
- 1 Legends and the Archaeology of the Olive
- 2 The Olive and Athletics
- 3 The Symbolism of the Olive
- 4 The Landscape of the Olive
- 5 Olive Oil in Health and Diet
- 6 The Image of the Olive Today

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Είσοδος/Entrance

«Ελαίας Εγκώμιον»

Η Ιστορία του κάθε τόπου, οι άνθρωποι που τον κατοικούν, οι μνήμες που αυτοί μεταφέρουν, η πίστη που τους σπλίζει, η γλώσσα και οι αφηγήσεις που διασώζουν, το εορτολόγιο που τηρούν, τα ανείπωτα σύμβολα που όλοι γνωρίζουν, το τοπίο που ατενίζουν, οι εναλλαγές των εποχών του χρόνου που βιώνουν, οι τόνοι του πράσινου, το ποσοστό υγρασίας, οι μυρωδιές, η αφή, οι γεύσεις του, αποτελούν ζωτικά συστατικά και προϋποθέσεις για τη γένεση και την ανάπτυξη στον τόπο αυτό ενός αυτοτελούς πολιτισμού με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα.

Για τον μεσογειακό πολιτισμό και την Ελλάδα ειδικότερα, η ελιά δεν αποτελεί απλά σύμβολο γεωγραφίας, ειρήνης ή ευημερίας, αλλά αναπόσπαστο μέρος αυτού του πολιτισμού. Περισσότερο από φυσικό γνώρισμα του τοπίου, συχνά, γίνεται η ίδια το τοπίο, ορίζοντας τη λιτή γεωγραφία του. Αναγνωρίσιμο σημάδι της μεσογειακής τέχνης, αποτελεί παράλληλα εκφραστικό μέσο που συνενώνει διαφορετικούς τόπους, εποχές και τεχνοτροπίες κάτω από το πρίσμα ενός κοινού συμβολισμού, οικείο εικαστικό αλφαβητάριο του ελληνικού χώρου και χρόνου. Οι εικόνες είναι συχνά

Many elements constitute the vital factors required for the birth and development of a civilization. Among these are the inhabitants of a landscape and their memories, their language and the tales that preserve it, their faith and their religious festivals, their unspoken but universally recognized symbols and the natural environment and climate.

For Mediterranean culture and for Greece in particular, the olive tree is not merely a simple symbol of geography, peace or prosperity. Rather, it is an indivisible part of Greek culture. More than a mere natural feature of the landscape, it frequently becomes the landscape itself, defining its austere geography. Apart from being a recognizable feature of Mediterranean art, it is a means of expression that unites different places, epochs and styles in a common symbolism, thus constituting a visual alphabet of Greek land and history. Pictures are frequently more powerful than words. Minoan wall paintings, agricultural or mythological scenes from black-figure and red-figure vases, a simple wild olive as a priceless symbol of victory, the unsleeping lamp be-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Γιάννης Μόραλης, Κλασική Αθήνα, Λάδι, 1966-1976
J. Moralis, Classical Athens (oils), 1966-1976

δυνατότερες από τα κείμενα. Μινωικές τοιχογραφίες, γεωργικές ή μυθολογικές σκηνές από μελανόμορφα και ερυθρόμορφα αγγεία, ένας λιτός κότινος ως ακριβό σύμβολο νίκης, ακοίμητα καντήλια σε απλά νοικοκυριά και ταπεινές κολυμπήθρες, αδρά σαπούνια και βαφτιστικά λαδόπανα, που μυρίζουν ανεπαίσθητα αγουρέλαιο, μιλούν με ευφράδεια και αμεσότητα για τον πολιτισμό της ελιάς, για το εύρος, τη σημασία και τις προεκτάσεις του πέρα από τις περιγραφές και τις λέξεις.

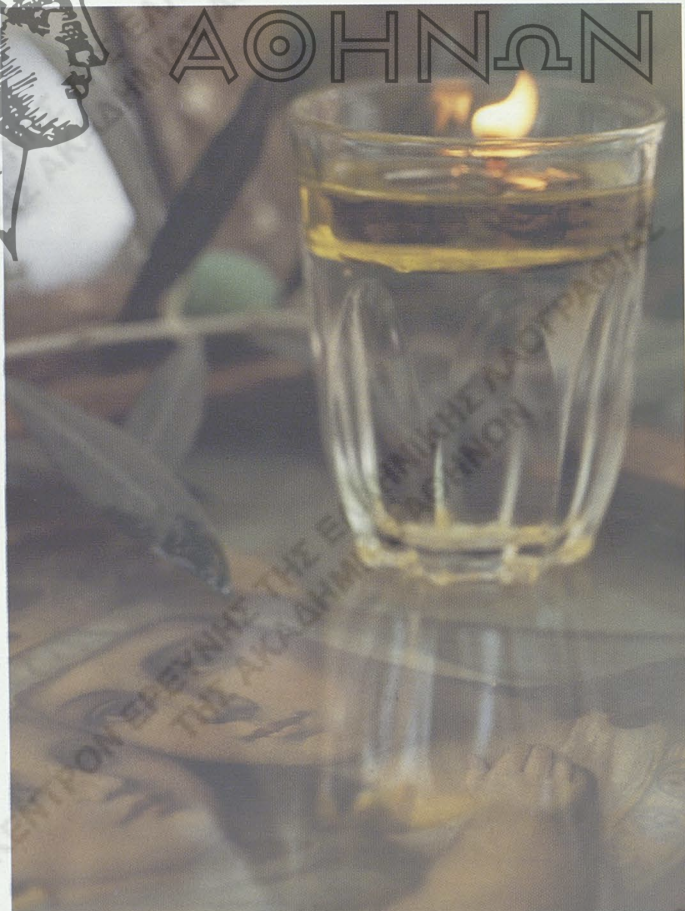
Τα απολιθωμένα φύλλα και οι συρρικνωμένοι καρποί της ελιάς από το μινωικό ανάκτορο της Ζάκρου, οι σπλεγγίδες των αθλητών και οι κότινοι των νικητών, οι λύχνοι και τα μυροδοχεία, τα καντηλάκια και τα ραντιστήρια που ευλογούν τα χειροποίητα εργαλεία πριν πιάσουν δουλειά στον ελαιώνα, τα βοτανολόγια, οι μήτρες των σαπουνιών και οι παλιές συσκευασίες, συνυπάρχουν με λογοτεχνικά αποσπάσματα ή παλαιότερα και νεότερα έργα τέχνης που αντανακλούν τις μνήμες τους. Απαγγέλλοντας ομηρικούς στίχους που κατοικούνται από «ελαίαις τηλεθόσσαις», ακολουθώντας τον «μύστη των φύλλων της ελιάς» του Οδυσσέα Ελύτη, περιηγούμενοι στον ασημοπράσινο ελαιώνα των γλυφιών περιγραφών και αναμνήσεων του Κωνσταντίνου Χριστοφάνου, διαβάζοντας σιγανά την αλαφιασμένη φυγή στον ελαιώνα της «Φόνισσας» του Παπαδισιάνη μετά το κακό, επιστρέφουμε σε ένα τοπίο χωρίς ηλικία. Από τον πρώτο περίπατο στη χώρα της τοιχογραφίας με το ιερό άλσος των ελαιών από την Κνωσό και τους Κερκυραϊκούς ελαιώνες του Κωνσταντίνου Παρθενά έως την πομπή των Παναθηναίων με το ιερό δέντρο του Γιάννη Μόραλη κι από την απεικόνιση της λιτής ελληνικής τροφής, της ελιάς, από τον Σπύρο Βασιλείου και τον Γιώργο Μανουσάκη έως την εγκατάσταση-συμβολική προσευχή στο ακοίμητο φως του Χρήστου Μποκόρου, τα βήματα, «ελαίω τέχνης», οδηγούν στο ίδιο τοπίο, ψηλαφίζουν τα ίδια δέντρα και γεύονται τους ίδιους καρπούς, ακολουθώντας νοερά τα αλάνθαστα σημάδια που ανήγαγαν την ελιά σε ακριβό σύμβολο των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας.

fore the icon in everyday households and over humble fonts in churches, thick bars of soap and baptismal cloths that smells imperceptibly of oil - all speak more eloquently than any words or descriptions of the culture of the olive tree, of its breadth, importance and ramifications.

The fossilized leaves and the shrivelled fruit of the olive from the Minoan palace of Zakros, the strigils of the athletes and the crowns of the victors, lamps and pots of perfume, the cresset lamps and the sprinklers that bless tools before they go to work in the olive grove, the traditional written lists of herbs, soap moulds and old packaging exist alongside literary extracts and works of art, older or more recent, which reflect memories. We recite lines of Homer populated by "flourishing olive trees", sing of the "initiate of the olive tree" of Odysseas Elytis, walk through the olive grove of Constantinos Parthenis, or rest in the shade of the Athenian olive tree of Giannis Moralis. And we return, thanks to the power of art and the olive tree, to an endless landscape marked by the unmistakable signs that have led the olive to its position as the priceless symbol of the Olympic Games of Athens.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Καντήλι, φωτογραφία Περικλή Αντωνίου
Cresset, photography by Periklis Antoniou

“... ἐφύτευσεν ἑλαίαν...”

Μύθοι και αρχαιολογία της ελιάς

“... he planted an olive...”

Legends and the Archaeology of the Olive

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ο γνωστότερος αρχαίος μύθος για τη διάδοση της καλλιέργειας της ελιάς αναφέρεται στη φιλονικία ανάμεσα στον Ποσειδώνα και την Αθηνά για την προστασία της Αθήνας. Σύμφωνα με την αττική παράδοση, ο Ποσειδώνας κάρφωσε την τρίαινά του στον βράχο της Ακρόπολης και αμέσως πετάχτηκε αλμυρό νερό. Η Αθηνά ακούμπησε στον βράχο με τη σειρά της και τότε ξεπρόβαλε η πρώτη ελιά του κόσμου, χαρίζοντας, με απόφαση του δικαστηρίου των Δώδεκα Θεών, στη θεά τη νίκη και το όνομά της στην Αθήνα. Ο Ηρόδοτος αναφέρει ότι η ιερή ελιά, που κάηκε το 480 π. Χ. από τους Πέρσες, ξαναβλάστησε την άλλη μέρα με «βλαστόν πηχυαίον».

Ο μύθος συνδέει τη λατρεία της θεάς με την ιστορία της μητρόπολης του Ελληνισμού και εξηγεί τους νέους κοινωνικούς θεσμούς και τα συστατικά του πνευματικού και του υλικού της πολιτισμού. Η Αθηνά θέσπισε τους πρώτους νόμους και μεταλαμπάδευσε στους ανθρώπους τις τέχνες, που είχε μάθει από τους Κύκλωπες, διδάσκοντάς τους να καλλιεργούν την ελιά και να επεξεργάζονται τον καρπό της. Το φύτεμα της πρώτης ελιάς στην Ακρόπολη υποδηλώνει τη σχέση της λατρείας της Αθηνάς με τα νερά, τη βλάστηση, τα μετεωρολογικά φαινόμενα, τις καλλιέργειες, τη γονιμότητα και τις σχετικές μαγικές τελετουργίες.

Το νέο αυτό πρόσωπο της Αθηνάς εμφανίζεται στον μύθο ως δαήτης πολιτισμού, όπως ο Ήραιος και ο Προμηθέας συμβολίζουν τον μετασχηματισμό της πόλεμικής κοινωνίας σε ειρηνική. Η σύνδεση της Αθηνάς με την εργασία και την καλλιέργεια συνάδει με τη νέα της ταύτιση με «ήρωες του πολιτισμού, γενάρχες και οικιστές, εφευρέτες και θεσμοθέτες». Η Πρόμαχος και η Σώτειρα του ηρωικού έπους (*Ιλιάδα*, *Οδύσσεια*) μετασχηματίζονται έτσι στην Εργάνη και την Καλλίεργο Αθηνά του διδακτικού έπους του Ησιόδου (*Θεογονία*, *Έργα και Ημέραι*).

The best known ancient legend concerning the olive tree deals with the dispute between Poseidon and Athena for the protection of the city of Athens. According to tradition, the two gods decided to offer a gift to the city and the other gods were to choose the winner. Poseidon struck his trident on the sacred rock of the Acropolis and salt water sprang forth. Then Athena touched the same rock and the first olive tree in the world appeared. The gods decided that Athena was the winner and they named the city after her. This first olive tree was of great importance for Athens. The historian Herodotus states that, although the sacred tree was burnt in 480 B.C. by the Persians, it grew again the next day.

Worship of the goddess is connected through this legend to the history of Athens, the chief city of Greece, and explains the cultural and institutional changes that took place. Athena enacted the first laws and spread learning and skills that she had been taught by the Cyclops to the people of Athens: she taught Erichthonios to harness horses, the craftsmen to build war chariots and the daughters of Cecrops to weave. She also taught them to cultivate the olive tree and process its fruit. The first olive tree on the Acropolis shows the cultic relation between Athena and a nexus consisting of water, vegetation, weather phenomena, cultivation, fertility and relevant magic rituals.

The connection between Athena and work and cultivation complements her nature as one of the "heroes of civilization, patriarchs and founders, inventors and legislators". Thus Athena *Promachos* ("the one leading the battle") and *Soteira* ("the one who saves"), as she is referred to in *The Iliad* and *The Odyssey*, becomes Athena *Ergani* ("protector of work") and *Kalliergos* ("protector of cultivation") in *The Theogony* and *Works and Days* of Hesiod. This new character of Athena offers the gifts of civilisation, just as Hephaestus and Prometheus had, and so symbolises the transformation of Athens from a war-oriented to a civil society.

Η Αθηνά, που σύμφωνα με την παράδοση δίδαξε στους ανθρώπους την καλλιέργεια της ελιάς, εικονίζεται να κρατάει το δέντρο, που χάρισε στους Αθηναίους, όταν διεκδικούσε την κυριότητα της Αθήνας από τον Ποσειδώνα. (Ερυθρόμορφη πελίκη. Γύρω στο 480 π. Χ., Λούβρο)
Athena, who, according to tradition, is associated with the cultivation of the olive, is depicted holding a branch of the olive that she gave to the Athenians, when she contested the possession of Athens with Poseidon. (Red - figure pelike. C. 480 B.C., The Louvre)

Η αγριελιά και ο Ηρακλής

Οι Κουρήτες και οι Ιδαίοι Δάκτυλοι, αγαθοί δαίμονες που λατρεύονταν στην Κρήτη, διέδωσαν πρώτοι, σύμφωνα με άλλη παράδοση, την ελιά στον ελληνικό κόσμο. Ένας από αυτούς, ο Ηρακλής, άλλος από τον ήρωα της ελληνικής μυθολογίας, εφευρέτης του αθλητισμού και θεμελιωτής των Ολυμπιακών Αγώνων, φύτεψε την πρώτη αγριελιά στην Ολυμπία, που μετέφερε από τον Βορρά ή την Κρήτη. Ο Κουρήτης Ηρακλής επιβόησε και τον πρώτο αγώνα δρόμου ορίζοντας το μήκος του σταδίου στην Ολυμπία, όταν μια μέρα έβαλε τα αδέρφια του να αγωνιστούν εκεί. Ο νικητής στεφανώθηκε με ένα κλαδί αγριελιάς. Το στεφάνι σήμαινε τη μεταβίβαση των μαγικών δυνάμεων της βλάστησης σ' αυτόν που το φορούσε. Έτσι ξεκίνησε το απείριστο ολυμπιακό έπαθλο, σύμβολο αναγέννησης, δύναμης και ήθους.

The Kourites and the Idaean Daktyloi were benign divine entities, worshipped in Crete. They performed good deeds and were responsible for many inventions. According to tradition, they were the first to spread the olive tree all over Greece. Heracles (not the great hero) was one of these spirits. He created athletics, was the founder of the Olympic Games and was the first to plant at Olympia an oleaster he had brought from the North or from Crete. One day, Heracles invited his brothers to race the stadium at Olympia, thus creating the first track races and also determined the length of the stadium. The winner was wreathed with a branch from the oleaster Heracles had planted. The wreath possessed the magical powers inherent in vegetation and these powers were transferred in part to the one who wore the wreath. The winner enjoyed the

Ο Ηρακλής, η Αθηνά και ελιά. (Εσωτερικό ερυθρόμορφης κύλικας 470 π. Χ., Μόναχο)
Hercules, Athena and olive tree. Interior of red-figure kylix, 470 BC (Munich)

Ο Ηρακλής με το ρόπαλο και τον τρίποδα του Απόλλωνος. (Ερυθρόμορφος αμφορέας, 480 π.Χ., Würzburg)
Herakles with club and tripod of Apollo (Red-figure amphora, c. 480 B.C., Würzburg)

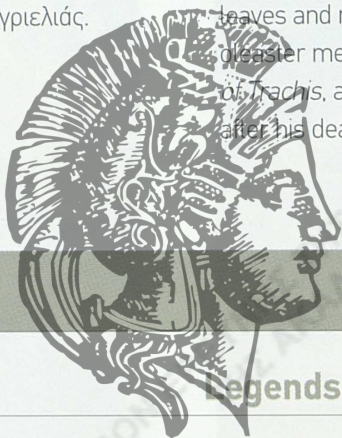
Σύμφωνα ωστόσο με τον Πίνδαρο (Ολυμπιονίκι 3, 27-31), ο Θηβαίος ημίθεος Ηρακλής ήταν αυτός που έφερε από τις υπερβόρειες χώρες και φύτεψε στην Ολυμπία την αγριελιά, καθιερώνοντας τους αγώνες του στίβου και της αρματοδρομίας και εισάγοντας την τοπική λατρεία του Πέλοπα.

Πηγαίνοντας να εκτελέσει τον πρώτο άθλο του, να θανατώσει δηλαδή τον φοβερό λέοντα της Νεμέας, ο Ηρακλής στάθηκε στο άλσος της περιοχής, όπου φύτεωναν αγριελιές και ξεριζώνοντας μία έφτιαξε το περίφημο ρόπαλό του. Με το ρόπαλο και τη λεοντή, που φόρεσε ως τρόπαιο της πρώτης επιτυχίας του, αναφέρεται στα ομηρικά έπη και απεικονίζεται στις περισσότερες παραστάσεις αγγείων. Και στα δύο αποδίδονται μαγικές ιδιότητες. Σύμφωνα με έναν ακόμη μύθο, όταν ο Ηρακλής βρέθηκε κάποτε στην Τροιζήνα μηροστά στο άγαλμα του «πολύγιου» Ερμή με τις βλαστικές ιδιότητες, το ρόπαλό του έβγαλε φύλλα και ρίζες και μεταμορφώθηκε στην αγριελιά, που αναφέρει αργότερα ο Πausanias.

Στο έργο του Σοφοκλή «Τραχίνιαι» ο Ηρακλής εκφράζει την επιθυμία του να καεί η σωρός του σε πυρά από ξύλα αγριελιάς.

favour of the gods, which is how this simple, unadorned Olympic prize was established and became a symbol of rebirth, strength and morality.

However, Pindar at Olympian Odes III, 27-31, states that it was the Theban Heracles who brought the oleaster from the Hyperborean countries and planted it to Olympia, instituting track and chariot races and the worship of King Pelops at the same time. When Heracles was on his way to execute his first labour, the killing of the of Nemean Lion, he rested in a grove full of oleasters. It was then that he decided to uproot one of the trees and use the biggest branch to make his famous club. He is mentioned in the epics of Homer and is usually depicted on ancient vessels holding the club and wearing the lion's hide, the trophy of his first success, both of which are said to have had magical powers. According to another legend, Heracles once went to Troezen and found himself in front of the statue of Hermes, which was known for its ability to put forth shoots. His club then miraculously grew leaves and roots and was transformed into an oleaster, the same oleaster mentioned later by Pausanias. Sophocles in his *Women of Trachis*, also mentions the hero's wish for his body to be burnt after his death on a pyre built from oleaster branches.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Μύθοι και αρχαιολογία της ελιάς

ΑΘΗΝΩΝ

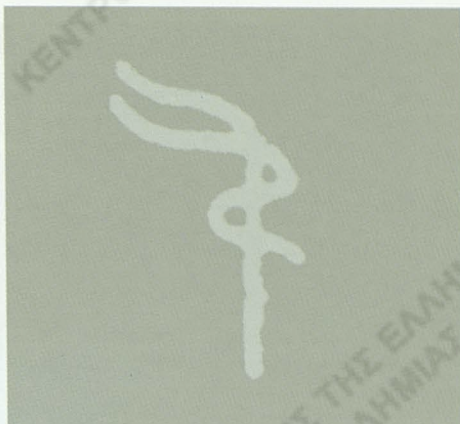
Legends and the Archaeology of the Olive

Με την πρώτη ενότητα της έκθεσης ικνηλατείται η παρουσία της ελιάς κατά την ελληνική αρχαιότητα και στη μυθολογία. Ευρήματα όπως τα απολιθωμένα φύλλα της καλλιεργημένης ελιάς από τις Κυκλάδες και χρονολογημένα υπολείμματα ελαιϊκής γύρης, κτερίσματα τάφων, ανάμεσα στα οποία διασώζονται καρποί ελιάς, σπαράγματα μινωικών τοιχογραφιών, που απεικονίζουν ειδυλλιακά τοπία ασημοπράσινων ελαιώνων, και σαρκοφάγοι διακοσμημένες με φύλλα ελιάς, λύχνοι φωτισμού, αγγεία με λεπτομερείς αναπαραστάσεις ελαιομαζέματος, ανασυνθέτουν ένα τοπίο, η γεωμορφολογία του οποίου ευνόησε την εμφάνιση και τη διάδοση του δένδρου της ελιάς και συνηγορούν για τον χρονικό προσδιορισμό των ελαιοεργικών γνώσεων στις απαρχές της Πρώιμης Χαλκοκρατίας (3η χιλιετία π. Χ.). Ιδεογράμματα του δένδρου και του καρπού της ελιάς, καθώς και του ελαιόλαδου, εμφανίζονται στη Γραμμική Α και Β γραφή. Σύμφωνα με γραπτές μαρτυρίες, το ελαιόδενδρο ήταν αυτοφυές, γνωστό αρχικά στους λαούς της Ανατολικής Μεσογείου. Έλληνες έμποροι και Φοίνικες ήταν εκείνοι που το μετέφεραν προς δυσμάς. Τα ευρήματα δεν επαρκούν βεβαίως για την ανασύνθεση της πλήρους εικόνας του

The first section of the exhibition traces the presence of the olive tree in Greek archaeology and mythology. The geomorphology of the Greek landscape favoured the growth and the spread of the tree. This is proved by various findings, such as fossilised olive leaves found in Cyclades, ancient olive tree pollen remains, gems from ancient tombs containing olives, parts of Minoan wall-paintings portraying olive groves, sarcophagi decorated with olive leaves, oil lamps and vessels portraying olive picking scenes. All these findings indicate that knowledge regarding the olive tree first appeared at the beginning of the Early Bronze Age in the 3rd millennium B.C. Furthermore, there are ideograms for the olive tree, olive oil and olives in Linear A and B. Ancient written sources suggest the olive tree grew in the wild and was initially only known to the people of the Eastern Mediterranean, before Greek and Phoenician merchants transported the tree westward. The findings do not provide us with a complete picture of the landscape. However, they do prove that olives were used in the everyday diet of that period and that systematic cultivation of the olive tree began in the 2nd mil-

Μύθοι και αρχαιολογία της Ελιάς

Μυκηναϊκά ιδεογράμματα: 1. Ελαιόδενδρο, 2. Ελαιόλαδο, 3. Καρπός ελιάς
Mycenaean ideograms: 1. Olive Tree, 2. Olive Oil, 3. Fruit of the Olive

τοπίου, συνηγορούν, ωστόσο, για τη χρήση του καρπού της ελιάς στην καθημερινή διατροφή των ανθρώπων της εποχής, ενώ η συστηματικοποίηση της καλλιέργειας του ελαιόδενδρου τεκμηριώνεται οριστικά από τη 2η χιλιετία. Παράλληλα με την εξάπλωση του δένδρου και την εκμετάλλευση της βρώσιμης ελιάς εξελίχθηκαν και οι μέθοδοι παραγωγής του ελαιολάδου, το οποίο σύντομα έγινε ένα από τα σημαντικότερα εμπορεύσιμα είδη του αρχαίου κόσμου και με ολόκληρη σειρά από επαγγέλματα (μεταφορείς, ναυτικοί, έμποροι, αγγειοπλάστες, αρωματοποιοί κ.λπ.) συνδέθηκε με αυτό. Κατά την αρχαϊκή εποχή είχε πια αναπτυχθεί ένα ανθηρό εμπορικό δίκτυο διακίνησης του ελαιολάδου, που μεταφερόταν με τα φοινικικά και τα ελληνικά καράβια προς τις χώρες της Δυτικής Μεσογείου μέσα σε οξυυθμένους αμφορείς. Συχνά οι αμφορείς αυτοί εντοπίζονται σε ναυάγια. Η εικονογράφηση ορισμένων αγγείων αναπαριστά τις πειρατικές επιθέσεις με στόχο το πολύτιμο αυτό φορτίο. Το ελαιόλαδο είχε μεγάλη αγοραστική δύναμη, καθώς ήταν αρχικά ανταλλάξιμο με φορτία εμπορευμάτων ίσης αξίας (*αντιφορτίζειν*). Στη συνέχεια η αγορά του προϋπέθετε την καταβολή ενός όχι ευκαταφρόνητου ποσού. Έτσι, τα νομίσματα των ελαιοπαραγωγικών πόλεων φέρουν στις όψεις τους κλαδιά ή φύλλα ελιάς, αμφορείς ελαιολάδου ή αναπαραστάσεις της θεάς Αθηνάς στεφανωμένης από εμβληματικά κλαδιά ή φύλλα του δένδρου, αποδεικνύοντας τη ζωτική σημασία του δένδρου της ελιάς για τις πόλεις αυτές.

Οι σημαντικές αλλαγές που συντελούνται στις κοινωνικές και τις οικονομικές δομές, ο μετασχηματισμός της πολεμικής κοινωνίας σε ειρηνική, με επακόλουθο αλλά και προϋπόθεση τη συστηματικοποίηση της γεωργικής παραγωγής, ανιχνεύονται και στους σημαντικότερους από τους ελληνικούς μύθους, που συνδέονται με την εμφάνιση και την κατανόηση της σπουδαιότητας της ελιάς. Ο γνωστότερος αρχαίος μύθος για τη διάδοση της καλλιέργειας της ελιάς αφηγείται τη φιλονικία ανάμεσα στον Ποσειδώνα και την Αθηνά για την προστασία της πόλης της Αθήνας.

lennium B.C. Olive oil production methods evolved, along with the expansion of the tree and the exploitation of olives. Olive oil soon became one of the most important commodities of the ancient world and a number of occupations associated with olive oil, such as farmers, sailors, merchants, potters and perfumers arose. A significant olive oil trade network developed employing Phoenician and Greek ships to transfer oil to western Mediterranean countries in shrap jars, which are often found in shipwrecks. Illustrations of vessels portray attacks by pirates attempting to steal the precious cargo. The purchasing power of olive oil was strong. Initially, it was exchanged with merchandise of equal value. Later, when coinage had been introduced, olive oil commanded high prices. Both sides of coins used in oil-producing areas depict olive branches or leaves, olive oil amphorae or goddess Athena wreathed with olive branches, thus proving the vital importance of the tree in such regions. Some of the most important Greek legends are connected to the appearance and exploitation of the olive tree, since they narrate the transformation of a war-oriented society to a civil society, together with significant changes in social or financial structures. These changes resulted in systematisation of agricultural production. The most ancient legend on olive tree cultivation deals with the conflict between Athena and Poseidon for the protection of the town of Athens.

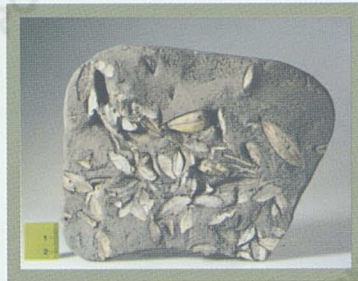

Η ελιά εμφανίστηκε εδώ και χιλιάδες χρόνια στη μεσογειακή λεκάνη ως δένδρο αυτοφυές και η καλλιέργειά της αναπτύχθηκε παράλληλα με τους αρχαίους πολιτισμούς της περιοχής. Σύμφωνα με γραπτές μαρτυρίες ήταν γνωστή στους λαούς της Ανατολικής Μεσογείου, ενώ οι Έλληνες και οι Φοίνικες τη μετέφεραν προς δυσμάς.

Η Ελλάδα θεωρείται μια από τις πρώτες κοιτίδες της ελιάς, καθώς στη Σαντορίνη, τη Νίσυρο και την Κύμη βρέθηκαν σε ανασκαφές απολιθωμένα φύλλα ελιάς (*olea europaea*) ηλικίας 50.000 – 60.000 ετών. Γυρεόκοκκοι ελιάς, χρονολογημένοι με την αρωγή της επιστήμης της Παλαιοβοτανικής και των ραδιοϊσοτόπων, έχουν ανακαλυφθεί σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας, όπως στην Ήπειρο (6.000 π. Χ.), την Ανατολική Στερεά (3.255 π. Χ.) και τη Θεσσαλία (3.200 π. Χ.).

Τα ευρήματα αυτά δεν επαρκούν, όπως προείπαμε, για να ανα-
συνθέσουμε την πλήρη εικόνα του τοπίου, συνηγο-
ρούν, ωστόσο, για τη χρήση του καρπού της

ελιάς στην καθημερινή διατροφή της εποχής. Πάντως, η απουσία της ελαιο-
καλλιέργειας στην Ελλάδα συμπίπτει
χρονικά με την Πρώτη Χαλκοκρα-
τία (3η χιλιετία π. Χ.), ενώ η συ-
στηματοποίηση της καλλιέργειας
αυτής τεκμηριώνεται από τη 2η
χιλιετία.

Απολιθωμένα φύλλα ελιάς από τα τοιχώματα της Καλδέρας της Σαντορίνης, περίπου 60.000 ετών
Fossilized olive leaves recovered from the Kaldera's walls of Santorini, about 60,000 years old

Τhe olive appeared wild in the Mediterranean basin many thousands of years ago. The cultivation of the olive spread along with the ancient civilizations of the Mediterranean. Written sources indicate that the olive tree became known first among the peoples of the eastern Mediterranean, in Syria and Asia Minor and that the Greeks and the Phoenicians brought it to the west.

Many finds indicate how widespread the tree was. In several areas of Greece, such as Santorini, Nisyros and Cyme in Euboea, excavations have turned up fossilized remains of olive (*olea europaea*) leaves dated by the most recent techniques available to about 50,000 to 60,000 years

ago, thus making Greece one of the earliest places in which the olive was cultivated. With the help of palaeobotany, radiocarbon dating and other methods of dating olive pollen, a considerable number of areas in which the olive grew have been located around the Mediterranean. Pollen spores have been found in various areas of Greece, such as Epirus, dating to 6000 B.C., eastern mainland Greece, dating to 3255 B.C. and Thessaly, dating to 3200 B.C.

These finds do not, of course, give a full picture of the landscape as it was, but they do reinforce the impression that the olive was part of the daily diet of the time. However, the beginning of the cultivation of the olive in Greece coincides with the Early Bronze Age, during the third millennium B.C. and during the following millennium, cultivation of the olive became systematized.

Ελιές από τη μινωική περίοδο. Ζάκρος Κρήτης
Olives from Minoan times, Zakros, Crete

Περπατώντας στον μινωικό ελαιώνα

Μινωική τοιχογραφία Κνωσού (Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου Κρήτης)
Minoan wallpainting, Knossos, Crete (Archaeological Museum, Irakleio, Crete)

Ο τρόπος διάδοσης των μεθόδων καλλιέργειας της ελιάς δεν είναι γνωστός. Το ενδεχόμενο της ταυτόχρονης εξημέρωσης της αγριελιάς σε απομακρυσμένες μεταξύ τους περιοχές της Μεσογείου και ειδικότερα του Αιγαίου δεν μπορεί να αποκλειστεί. Ξεχωριστή θέση στον νοτιό χώρο του πρώιμου αυτού ελαιώνα κατέχει η μινωική Κρήτη εξαιτίας του κλίματος, της εδαφικής της μορφολογίας αλλά και των κοινωνικών και οικονομικών δομών που ίσχυαν στο νησί ήδη από τους Προανακτορικούς χρόνους. Ισχυρό προβάδισμα δόθηκε τότε στη συστηματοποίηση της γεωργικής παραγωγής, ενώ είναι αρκετά πιθανό οι εξελιγμένες ελαιοκομικές γνώσεις των κατοίκων του νησιού, που σύμφωνα με τους μελετητές του μινωικού πολιτισμού εξασφάλιζαν την οικονομική κυριαρχία της Κρήτης στον αιγαιοπελαγίτικο κόσμο, να οφείλονται στις στενές επαφές τους με άλλους λαούς της Ανατολικής Μεσογείου, όπου η εξάπλωση και η καλλιέργεια της ελιάς είχαν προηγηθεί.

Υπολείμματα δένδρων, απανθρακωμένα κουκούτσια ήμερης ελιάς, λύχννοι φωτισμού και χρυσά περιάπτα σε σχήμα φύλλων ελιάς συγκαταλέγονται στα ευρήματα από την Πρώιμη (2.800 – 2.100 π. Χ.), τη Μέση (2.100 – 1560 π. Χ.) και την Ύστερη εποχή του Χαλκού (1560 – 1060 π. Χ.), που προέρχονται από την Ιεράπετρα, τις Αρχάνες, την Κνωσό, τη Ζάκρο και το Μόχλο, ενώ τα ιδεογράμματα του δένδρου και του καρπού της ελιάς, καθώς και του ελαιολάδου, εμφανίζονται στη Γραμμική Α και Β γραφή. Σημαντικά τεκμήρια, τέλος, για την καλλιέργεια της ελιάς στην Κρήτη αποτελούν δύο τοιχογραφίες της Νεοανακτορικής περιόδου από τα ανάκτορα της Κνωσού. Στη μία απεικονίζονται κλαδιά καλλιεργημένης ελιάς, που αποδίδονται με θαυμαστή ακρίβεια, ενώ στην άλλη γηραιός ελαιώνας με ανθρώπινο πλήθος που υψώνει τα χέρια, συνηγορώντας στην ταύτιση της σκηνής αυτής με απεικόνιση ιερού άλσους.

Exactly how methods of cultivation of the olive spread is not known. It is not impossible that the olive was domesticated simultaneously in various areas of the Mediterranean and in particular of the Aegean that were linked with each other. Minoan Crete is particularly important in the early history of the olive, thanks to its climate, its geography and the social and economic structures that had developed there from Proto-Palatial times (1900-1700 B.C.). These factors made for the easy systematisation of agricultural production. In the view of at least one eminent scholar, it was the inhabitants' sophisticated knowledge of olive production that ensured the economic dominance of Minoan Crete in the Aegean world. The Cretans may have acquired this knowledge through close contact with other peoples of the eastern Mediterranean, where the spread and cultivation of the olive was more advanced.

Finds indicative of the importance of the olive have been made throughout Crete, at Ierapetra, Archanes, Knossos, Zakros and Mochlos. Dating to the Early (2800-2100 B.C.), Middle (2100- 1565) and Late Bronze Age (1560-1050) these consist of the remains of trees, carbonised stones of the domesticated tree, lamps and golden amulets in the shape of olive leaves. Ideograms denoting the tree, the olive itself and olive oil appear in Linear A and B.

Two wall paintings from the Neo-Palatial Period (1700-1450 B.C.) from the palace at Knossos are particularly interesting for what they indicate of the position of the olive in Crete. In one, the branches of a cultivated olive are rendered with extraordinary accuracy, whilst the other depicts an elderly olive tree surrounded by crowd who raise their hands. The two frescoes may therefore be depicting a sacred grove.

Το ελαιόλαδο αποτελούσε πάντοτε ένα εκλεκτό εξαγωγίμο προϊόν. Όπως είναι γνωστό, στη μεσογειακή λεκάνη από τα αρχαία χρόνια είχε αναπτυχθεί ένα ευρύ και ανθηρό εμπορικό δίκτυο διακίνησης προϊόντων, μεταξύ των οποίων ήταν και το λάδι. Από τις χώρες της Ανατολικής Μεσογείου, τον σημερινό Λίβανο, τη Συρία και το Ισραήλ, αλλά και την Κύπρο, την Κρήτη και την Αίγυπτο, το λάδι ταξίδευε με τα ελληνικά και τα φοινικικά καράβια προς τις χώρες της Δυτικής Μεσογείου μέσα σε οξυυθμένους αμφορείς.

Πριν από την ευρεία χρήση νομισμάτων ανταλλάσσόταν με φορτία άλλων εμπορευμάτων ίσης αξίας (αντιφορτίζουν).

Στη διάρκεια της πρώτης χιλιετίας π. Χ. οι Έλληνες και οι Φοίνικες δημιούργησαν τις πρώτες αποικίες στη Δυτική Μεσόγειο. Μετά την ανάπτυξη των αποικιών ακολούθησε η μεταφορά του δένδρου της ελιάς από τους ίδιους και διαδόθηκαν οι σημαντικές τους γνώσεις σχετικά με την καλλιέργειά της. Οι Φοίνικες ταξίδεψαν το φυτό προς τις αποικίες τους, στην Αφρική, τη Σαρδηνία και την Ισπανία. Οι Έλληνες το μετέφεραν στην Ιταλία και τη Γαλλία.

Οι θαλάσσιοι δρόμοι της εποχής δεν ήταν καθόλου ασφαλείς. Συχνά τα εμπορικά πλοία που μετέφεραν φορτία λαδιού δέχονταν επιθέσεις από πειρατικά καράβια, όπως δείχνουν τόσο τα ευρήματα ναυαγίων όσο και οι αναπαραστάσεις αγγείων με σκηνές πειρατείας εκείνης της περιόδου.

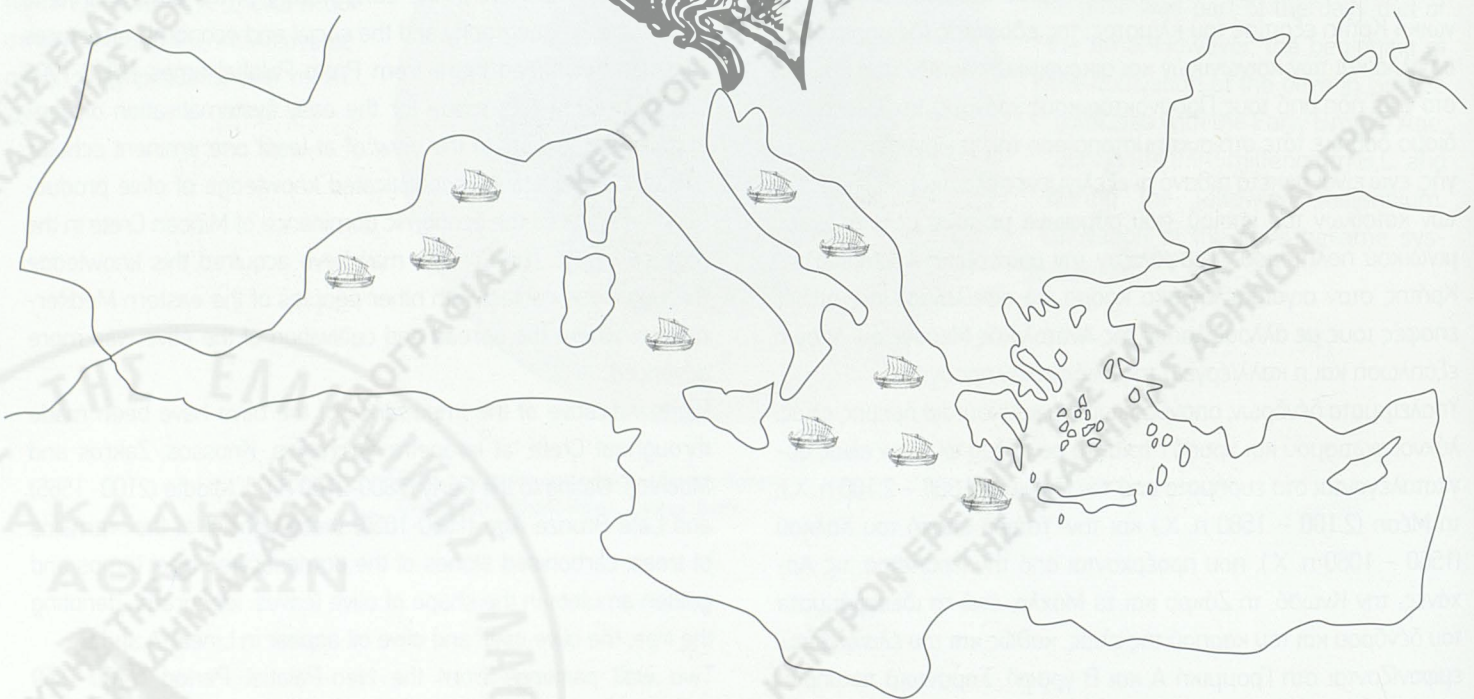
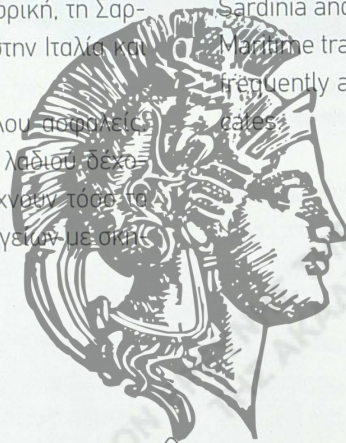
Olive oil was always a choice product and one suitable for export. A trade network, far-reaching and flourishing, developed in the Mediterranean basin in ancient times for the transport of various products, among which was olive oil. Crated in pointed amphoras, oil travelled in Greek and Phoenician ships along trade routes stretching from the countries of the Middle East, what is today the Lebanon, Syria and Israel, via Cyprus, Crete and Egypt, to reach the western Mediterranean. In earliest times, before coins were introduced, trade was in kind, in exchange for cargoes of equal value.

During the course of the 1st millennium B.C., the Greeks and the Phoenicians founded the first colonies in the western Mediterranean. As the colonies developed, the olive, together with vital knowledge regarding its cultivation, made its way to the west, again through the agency of the Greeks and the Phoenicians. The Phoenicians took the olive to their colonies in Africa and to Sardinia and Spain. The Greeks took it to Italy and France.

Maritime trade routes were not at all safe and cargo ships were frequently attacked by pirates, as pottery from the period indicates.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Η ελιά ως θέμα των ελληνικών νομισμάτων από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα

Το νόμισμα, μικρό μεταλλικό αντικείμενο, που αντέχει στον χρόνο και αποτελεί το βασικό μέσο συναλλαγής των ανθρώπων, πολλές φορές γίνεται σημαντική πηγή γνώσης μεταφέροντας μηνύματα και πληροφορίες. Μία από τις βασικές αρχές της κοπής νομισμάτων είναι η επιλογή του εικονογραφικού τύπου, της παράστασης που θα σφραγίσει το απλό ζυγισμένο μεταλλικό πέταλο και θα το μετατρέψει σε νόμισμα: θα κυκλοφορήσει σύμφωνα με τον νόμο που εγγυάται την καθορισμένη αξία του. Από τα αρχαία χρόνια μέχρι σήμερα τα νομίσματα γίνονται φορείς γνώσης όχι μόνο για την οικονομία ενός κράτους, αλλά και για την ιστορία, την κοινωνία, τη θρησκευτική παράδοση ακόμη και το φυσικό περιβάλλον του τόπου της εκδότριας αρχής.

Ήδη από την αρχαιότητα ένα από τα πολλά θέματα που ενέπνευσαν τους χαρακτές των νομισμάτων ήταν η ελιά, χαρακτηριστικό φυτό της ελληνικής φύσης, που συνδέεται όχι μόνο με το φυσικό περιβάλλον αλλά και με τη θρησκεία, την καθημερινή ζωή και την καλλιτεχνική δημιουργία. Η απεικόνιση της ελιάς στα νομίσματα διαφόρων πόλεων του αρχαίου κόσμου συνδέεται άλλοτε με τη λατρεία της θεάς Αθηνάς και άλλοτε με την ανεπτυγμένη καλλιέργεια του δένδρου αυτού στην ευρύτερη περιοχή της εκδότριας αρχής. Στα νεότερα χρόνια η ελιά χρησιμοποιείται ως σύμβολο νίκης, ως πρότυπο που πηγάζει από την ελληνική αρχαιότητα, αλλά και ως κυρίαρχο στοιχείο του ελληνικού τοπίου. Η αποτύπωση της ελιάς στις όψεις των ελληνικών νομισμάτων καταδεικνύει την πραγματική και συμβολική σημασία της στις εκδηλώσεις της καθημερινής ζωής.

Coins are an important source of knowledge for many aspects of the society that produces them. The coinage of a society offers insights into the society itself, shedding light upon history, religious tradition and even natural environment.

The olive is the most characteristic plant of the ancient Greek landscape and is intimately linked with religion, environment, daily life and artistic endeavour. Thus in ancient times, it was already one of the sources of inspiration for coin designers. When the tree appears on coins, it may also be connected with the worship of the goddess Athena or with highly developed cultivation of the olive in the wider area around the city on whose coinage it appears.

In modern times, the olive is used as a symbol of victory. It is also employed today, as it is a motif that clearly derives from Classical antiquity and because it best represents the Greek landscape.

The choice of the olive in the design of coins is an example of the ability of the ancient Greek spirit to endow with beauty even the most mundane objects of daily life.

ΑΘΗΝΩΝ

Το ελαιόλαδο θεωρήθηκε κατά την αρχαιότητα πολύτιμο προϊόν για ποικίλες χρήσεις. Η φροντίδα για την αποθήκευσή του με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, ώστε να διατηρείται σε καλή κατάσταση, οδήγησε σε σκοτεινές, δροσερές αποθήκες και αδιαφανείς πίθους, που έφτιαχναν οι αγγειοπλάστες.

Για την αποθήκευση μικρότερης ποσότητας ελαιολάδου αλλά και για την ασφαλή του μεταφορά χρησιμοποιήθηκαν αμφορείς διαφόρων τύπων. Οι ψευδόστομοι μινωικοί αμφορείς χρησιμοποιήθηκαν τόσο για τη μεταφορά ελαίου όσο και για τελετουργικούς σκοπούς (προσφορές στους νεκρούς), ενώ τους παναθηναϊκούς αμφορείς, έπαθλο των νικητών των Παναθηναϊκών αγώνων, διέκδικούσαν οι ευκατάστατοι πολίτες γεμάτους ή άδειους ως συλλεκτικά αντικείμενα.

Τα αλάβαστρα και οι λήκυθοι, συχνά με περίτεχνη διακόσμηση, έκλειναν μέσα τους τα πολύτιμα αρωματικά και φαρμακευτικά έλαια, που είχαν ως βάση τους το ελαιόλαδο. Τα αλάβαστρα, ήδη σε χρήση από τα μινωικά χρόνια, μικρά σε μέγεθος, είχαν σώμα κυλινδρικό με πλατύ χείλος, ενώ ο κοντός τους λαιμός συγκρατούσε την άσκοπη ροή του αρωματικού ελαίου.

Οι λήκυθοι, δοχεία ελαιολάδου, προορίζονταν για ειδικές περιστάσεις, ως έπαθλα αγώνων, ως προσφορές και χοές στους νεκρούς με αρωματισμένο έλαιο.

Η μικρή χωρητικότητα ορισμένων μυρσθαχείων, που ανευρέθησαν κατά τις ανασκαφές, δείχνει την ιδιαίτερη αξία του περιεχομένου τους και τη φροντίδα για εξοικονόμησή του.

Irrespective of its use, olive oil was regarded as highly valuable in antiquity. It was first stored in pots, by potters who made vessels to store and transport oil.

To store smaller quantities of oil and to transport it safely, amphoras of different types were employed. Minoan amphoras, so-called 'stirrup jars', were used for transporting oil and for making offerings to the dead. Panathenaic amphoras, the prize awarded to victors in the Panathenaic Games, either full or empty were sought after by well-off citizens, as collector's pieces.

Alabastra and *lekythoi*, often of high quality execution and decoration, contained valuable aromatic and medicinal oils with an olive oil base. *Alabastra*, a type current since Minoan times, were originally made of stone or pottery, although in later times *alabastra* are found executed in valuable metals. Small in size, they had a cylindrical body and a wide mouth. Their short neck guarded against the accidental loss of the aromatic oil.

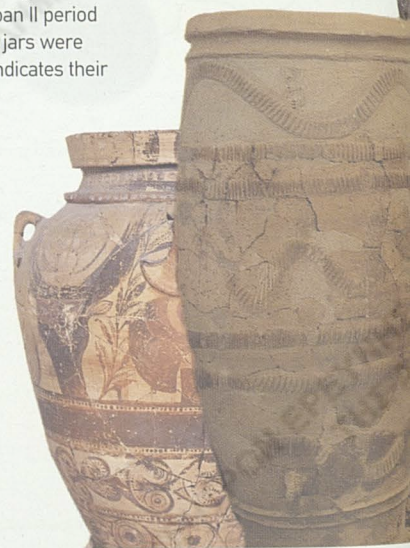
Lekythoi, too, were containers for olive oil, intended, however, for particular uses, such as games, offerings to, and anointings of, the dead, since they were filled with scented oils. Some *lekythoi* have an extremely small interior, which, researchers suggest, was what the family of the deceased wanted as it allowed them to save valuable olive oil.

Οι μεγάλοι πίθοι, που βρέθηκαν από τους ανασκαφείς των ανακτόρων της Κνωσού στην αρχική θέση τους, στους αποθηκευτικούς χώρους των μινωικών ανακτόρων, ήταν συχνά διακοσμημένοι με ανάγλυφες σπείρες, ταινίες και ραβδώσεις, ενώ οι μικρές λαβές στον ώμο και επάνω από τη βάση του αγγείου διευκόλυναν τη μεταφορά τους. Οι παλαιότεροι από τους πίθους χρονολογούνται στην Πρώιμη Μινωική II εποχή (2600 – 2200 π.Χ.), ενώ το γεγονός ότι κάποιοι από αυτούς βρέθηκαν σπασμένοι και επιδιορθωμένοι, αποδεικνύει τη σημασία τους για τους κατόχους τους. Εξίσου σημαντική είναι και η ύπαρξη μικροσκοπικών, τελετουργικών πίθων, που μιμούνταν απόλυτα εκείνους που προορίζονταν για χρήση, υπενθυμίζοντας με την παρουσία τους ότι το ελαιόλαδο ήταν πολύτιμο.

The large jars were found in situ in the storerooms of the Minoan palace at Knossos during excavation. The jars are frequently decorated with a spiral in relief, bands and fluting. Small handles on the shoulders and at the base of the jar facilitate transport. The oldest jars are dated to the Pre-Minoan II period (2600-2200 B.C.). The fact that some jars were broken and subsequently repaired indicates their importance. Another reminder of the importance and value of olive oil is afforded by the existence of tiny ceremonial jars, made in imitation of real jars.

Αρύβαλλοι αρχαϊκής περιόδου. (Συλλογή Γ. Τσολοζίδη)
Ariballoi archaic period. (G. Tsozolozides Collection)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ἄνθρωποι στέφανον τ' ἀρετάν

Ελιά και αθλητισμός

“A crown of virtue for men”

The Olive and Athletics

Ο Πέλοπας, το σημαντικότερο μυθικό πρόσωπο της Πελοποννήσου, νίκησε σε αγώνες δρόμου και πρώτος συνέδεσε το όνομά του με τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Ο Οινόμαος, βασιλιάς στην Ήλιδα και την Πίσσα, απέκτησε με την κόρη του Δαναού Ευρυθόη την Ιπποδάμεια, την οποία κι ο ίδιος ερωτεύτηκε για την ομορφιά της. Αποφάσισε να εμποδίσει τον γάμο της εξαιτίας ενός χρησμού, σύμφωνα με τον οποίο θα έχανε τη ζωή του, μόλις παντρευόταν η κόρη του. Προκήρυξε, λοιπόν, αρματοδρομίες με έπαθλο για τον νικητή την Ιπποδάμεια, φροντίζοντας να καταστήσει αδύνατη τη νίκη για τους υποψήφιους γαμπρούς. Στις αρματοδρομίες συμμετείχε και ο ίδιος, χρησιμοποιώντας τα δώρα του πατέρα του, θεού Άρη, δυο αθάνατα άλογα που έτρεχαν γρηγορότερα κι από τον άνεμο και όπλα που σκορπούσαν τον θάνατο στους αντιπάλους του. Όταν έφτασε η ώρα να αγωνιστεί ο Πέλοπας για να κερδίσει την Ιπποδάμεια, που είχε παράφορα ερωτευτεί, συνεργάστηκε με τον νήοχο του Οινόμαου, τον Μύρτιλο. Ο Οινόμαος παρασύρθηκε από τα ίδια του τα άλογα, βρίσκοντας οικτρό θάνατο, ενώ ο Πέλοπας σκότωσε και τον Μύρτιλο, που θέλησε να διεκδικήσει για τον εαυτό του την ωραία Ιπποδάμεια. Μετά τον φόνο του Μύρτιλου, ο Πέλοπας εξαγιάστηκε από τον θεό Ήφαιστο και βασίλεψε στην Πίσσα με ξεχωριστή σύνεση, ιδρύοντας στη μνήμη του Οινόμαου καθαυτήν αγώνες στην Ολυμπία, αγώνες που θεωρούνται ο προπομπός των Ολυμπιακών Αγώνων. Στην Ολυμπία υπάρχει και το Πελοπίον, ένα τέμενος, όπου κάθε χρόνο γίνονταν θυσίες (Παυσανίας 5, 13, 1-2). Σύμφωνα και με άλλους αρχαίους συγγραφείς, οι Ολυμπιακοί Αγώνες καθιερώθηκαν και τελούνταν στη μνήμη του Πέλοπα, ενώ οι αρματοδρομίες παρέμειναν, όπως και οι αγώνες δρόμου που συνδέονται με τον Ηρακλή, ένα από τα σημαντικότερα αγωνίσματα, με έπαθλο ακριβό, ένα στεφάνι από την αρχαία αγριελιά, τον κότινο, που έβαλλε στον οπισθοδόμο του ναού του Διός στην Ολυμπία.

Pelops was the most important mythological figure from the Peloponnese. He was a race winner and the first name to be associated with the Olympic Games. Oenomaus, king of Elis and Pissa, married Eurithoe, the daughter of Danaos, with whom he had a daughter, Hippodameia. Hippodameia was so beautiful, that even her father, Oenomaus, fell in love. Since an oracle has stated that Oenomaus was to die when his daughter married, he attempted to prevent her from marrying. To this end he organized chariot races, for which Hippodameia was to be the prize. Oenomaus, however, made it impossible for anyone else but himself to win the race. He had two sets of gifts given him by his father, immortal horses swifter than the wind and weapons that unfailingly brought death. Pelops had fallen in love with Hippodameia, and so, when the time came for the race, he plotted with Myrtilus, the charioteer of Oenomaus. Oenomaus was dragged by his own horses and killed. Pelops then murdered Myrtilus and claimed Hippodameia for himself.

After the killing of Myrtilus, Pelops was purified by Hephaestus and ruled wisely in Pissa. He organized funerary games in honour of Oenomaus, as part of the process of purification and these funerary games were believed to be the forerunners of the Olympic Games. Pausanias (5.13.1-2) states that there was a shrine at Olympia, called the Pelopion, where annual sacrifices were performed. Ancient commentators on the Isthmian Odes of Pindar also state that the Olympic Games were organized and held to commemorate Pelops. The track events in honour of Heracles and the chariot races became two of the most important contests. The prize, of great symbolic value, was the wreath woven from the oleasters that grew in the area.

Η προετοιμασία των αθλητών στην παλαίστρα πριν από τις ασκήσεις
Athletes preparing in the Palaestra before Training

Τα δώρα στους αθλητές

Εκτός από τους τέσσερις πανελλήνιους αγώνες, που είχαν μεγάλη ακτινοβολία, υπήρχαν και μικρότεροι που δεν ήταν στεφανίτες, αλλά χρηματίτες. Προσέφεραν δηλαδή ως έπαθλα ακριβά δώρα, όπως μεταλλικούς τρίποδες, πολύτιμα αγγεία, χρυσά στεφάνια, ακόμη και τοπικά προϊόντα. Το έπαθλο των γυμνικών και ιππικών αγώνων των Παναθηναίων, σπουδαίας τοπικής γιορτής της αρχαιότητας προς τιμήν της πολιούχου θεάς των Αθηνών, της Αθηνάς, είναι το παναθηναϊκό λάδι, που παράγεται από τις ελιές της Αθηνάς, τις «μορίες». Το λάδι αυτό μοιραζόταν στους νικητές μέσα στους παναθηναϊκούς αμφορείς, που έφεραν στη μια πλευρά την μορφή της Αθηνάς Προμάχου και στην άλλη τη σκηνή από το αγώνισμα, για το οποίο δινόταν το αγγείο ως έπαθλο στον νικητή. Επίσης οι αμφορείς αυτοί έφεραν την επιγραφή «ΤΩΝ ΑΘΗΝΗΘΕΝ ΑΘΛΩΝ», που αποτελούσε εγγύηση για την προέλευση των αγγείων και του λαδιού.

Από μία σημαντική επιγραφή του 4ου π.Χ. αιώνα μαθαίνουμε ότι βραβεία έπαιρναν και οι δεύτεροι νικητές. Οι παίδες έπαιρναν 50 αμφορείς γεμάτους λάδι, οι έφηβοι 60 και οι άνδρες 70. Οι δεύτεροι νικητές έπαιρναν το 1/5 της ποσότητας των πρώτων. Στα ιππικά αγωνίσματα τα έπαθλα έφθαναν έως και τους 140 αμφορείς για τον πρώτο νικητή. Συχνά οι νικητές πουλούσαν μέσα στους ίδιους τους παναθηναϊκούς αμφορείς το έπαθλο, το οποίο πάλι μέσα στην ίδια συσκευασία ταξίδευε για τις ξένες αγορές, όπου ήταν περίζητο.

Σύμφωνα με υπολογισμούς, η πόλη των Αθηνών κάθε 4 χρόνια μοίραζε στους νικητές γύρω στους 1840 έως 2000 παναθηναϊκούς αμφορείς γεμάτους με 66 έως 72 τόννους λάδι.

Apart from the four major Panhellenic games, known throughout the Greek world and beyond, there were also lesser games that offered prizes of value, instead of simple and symbolic crowns. They offered such expensive prizes as metal tripods, valuable vases, gold crowns and even local products. The prize for the athletic and equestrian events at the Panathenaic Games, an important local festival held in honour of Athena, patron goddess of Athens, was Panathenaic oil, produced from the sacred olive trees of Athena, the so-called *morai*.

This oil was presented to the victors in large clay vessels, the Panathenaic amphoras. The front of such an amphora depicted Athena Promachos, whilst the reverse of the vase showed the event which the victor to whom the vase was awarded had won. The vases also bore the inscription "From the Games at Athens", a guarantee of the origin of the oil in the vessel.

An inscription of the 4th c B.C. indicates that runners-up also received prizes. *Paides* (juniors) received 50 amphoras, *epeboi* (adolescents) received 60 and *andres* (men) received 70. Runners-up in each category received a fifth of this amount. Victors in equestrian events received up to 140 amphoras.

The victors frequently sold these amphoras of oil, which then often found their way onto overseas markets, where they were greatly sought after. It has been calculated that every four years Athens awarded the victors something between 1,840 and 2,000 Panathenaic amphoras, containing between 66 and 72 tonnes of oil.

The Olive Wreath

Ο κότινος

Στεφάνι από αγριελιά, την «καλλιστέφανον ελαίαν», η οποία φύτρωνε δεξιά από τον οπισθόδομο του ναού του Δία στην Ολυμπία, στεφάνωνε τους νικητές των αγώνων. Ένας «παις αμφιθαλής» (παιδί του οποίου ζούσαν και οι δύο γονείς) έκοβε με χρυσό ψαλίδι τόσα κλαδιά από το δένδρο όσα και τα αγωνίσματα. Κατόπιν αυτά τοποθετούνταν στην χρυσελεφάντινη τράπεζα, έργο του γλύπτη Κολώτη. Από εκεί τα έπαιρναν οι Ελλανοδίκες, για να στέψουν τους νικητές. Σύμφωνα με γραπτές πηγές ο πρώτος κότινος δόθηκε το 776 π.Χ., χρονολογία έναρξης των αγώνων.

The oleaster wreath was always made from the same aged olive tree, called *kallistephanon* (the one that makes good wreaths), which grew on the right of the back chamber of the temple of Zeus, in Olympia. A child, whose parents had to be living, would use a gold pair of scissors to cut as many branches from the tree as there were races. The branches were then placed on the chryselephantine table, the work of Kolotes. After the races, the *Helanodikes* (judges of the Olympic Games) crowned the winners with the branches. According to written sources, the first oleaster wreath was used in 776 B.C., when the games first appeared.

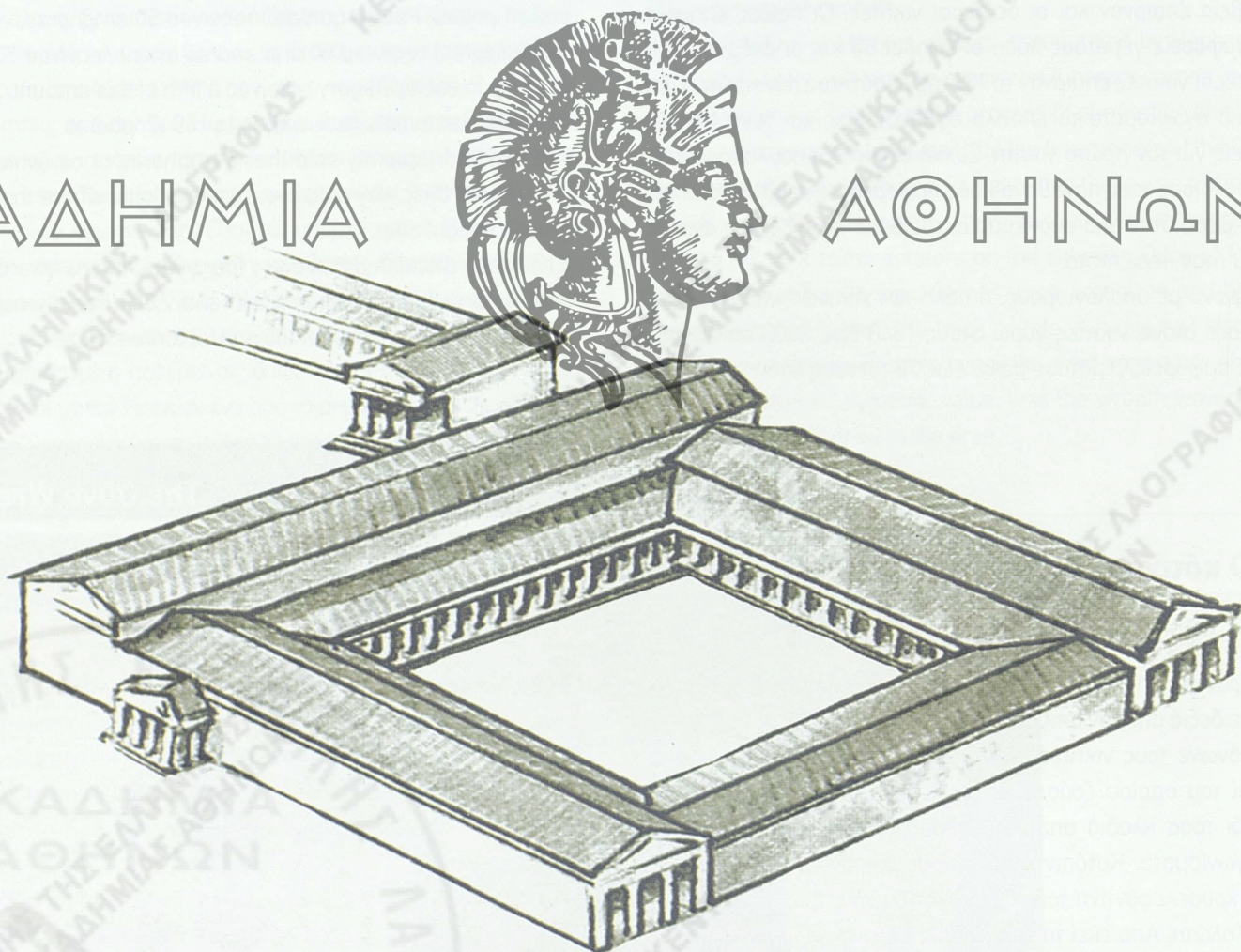

Η παλαίστρα ήταν συνήθως ένας επίπεδος χώρος δίπλα στο γυμνάσιο, που περιελάμβανε το σκάμμα, μέρος με χώμα μαλακό, κατάλληλο για το αγώνισμα της πάλης. Από τα κλασικά και κυρίως τα ελληνιστικά χρόνια το *γυμνάσιο* - που ήταν αρχικά ένας επίπεδος χώρος, κατάλληλος για τα αγωνίσματα του δρόμου, τα άλματα και την ρίψη - και η *παλαίστρα* χτίζονται κοντά και αποτελούν ενιαίο οικοδομικό συγκρότημα από τετράγωνα και ορθογώνια κτήρια, με εσωτερική αυλή περιβαλλόμενη από στοές. Πίσω από τις στοές υπάρχουν δωμάτια για τις ανάγκες των *αθλητών*, του *γυμνασάρχου* και των *γυμναστών*, καθώς και *αποδυτήρια*. Ακόμα, υπάρχει το *ελαιοθέσιο*, χώρος με αγγεία λαδιού για την επάλειψη του σώματος των αθλητών, *αλειπτήριο*, *κονιστήριο* και *κωρυκείο*. Απαραίτητη εγκατάσταση είναι επίσης το *λουτρό*, στεγασμένος υπαίθριος χώρος με λεκάνες για το πλύσιμο των αθλητών.

The palaestra was usually a flat area which included a sand pit filled with earth, to form an area for wrestling. In the post-Classical period, the *gymnasium*, a flat area catering for track events, jumping and shotputting, was located next to the *palaestra*. The two buildings constituted a complex made up of rectangular buildings with internal courtyards surrounded by colonnades. Behind the colonnades were rooms for athletes, the *gymnasiarchos* (head of the gymnasium) and changing rooms. There was also an *elaiothesion*, the area where the olive oil was stored in vessels, for anointing the bodies of athletes. There was also the *aleipterion*, the room where the athletes actually anointed themselves, the *konisterion*, the room where they applied dust to their bodies and the *korykeion*, the training room. A vital part of the facilities of the gymnasium was the bath, a roofed outdoor area with basins for the athletes to wash.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Το Λουτρό

Εγκαταστάσεις λουτρών με ζεστό και κρύο νερό ήταν ήδη γνωστές στους προϊστορικούς χρόνους. Ένα κτίσμα λουτρού του 2ου αιώνα π.Χ., που διασώζεται πλήρες στις Οινιάδες της Ακαρνανίας, περιλαμβάνει μικρό ορθογώνιο χώρο με τετράγωνη δεξαμενή νερού για τα ψυχρά λουτρά.

Ένας δεύτερος χώρος με οκτώ λεκάνες σε κύκλο και πιθανώς έναν χάλκινο λέβητα στο μέσον χρησίμευε για τα χλιαρά λουτρά, ενώ σε ένα τρίτο δωμάτιο υπήρχαν σε κυκλική διάταξη 17 θέσεις λουομένων για τα θερμά λουτρά. Από τα μέσα του 5ου αιώνα π.Χ., στην αρχαία Ολυμπία και αλλού, μας είναι γνωστά και δημόσια λουτρά (βαλανεία).

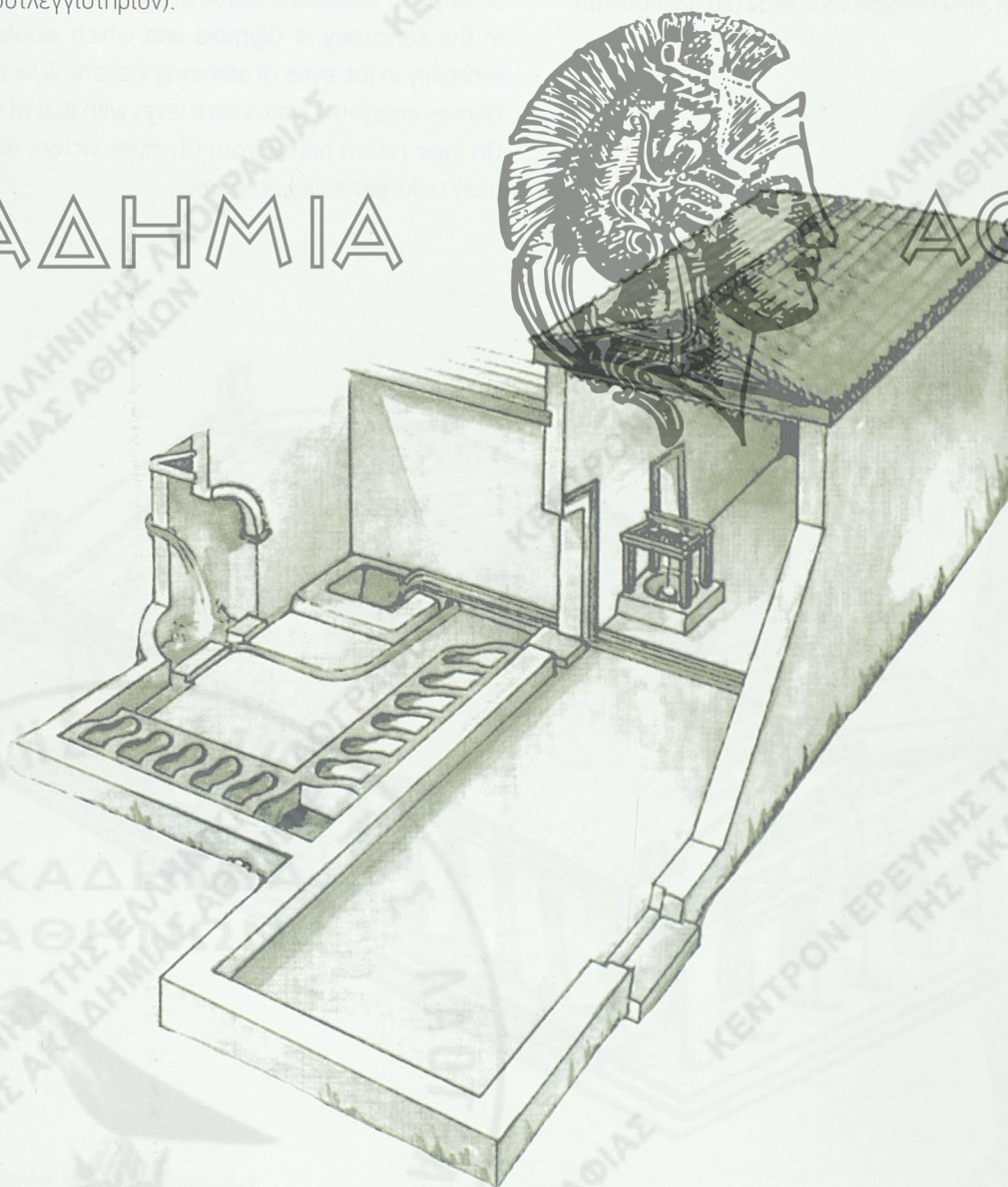
Το λουτρό, απαραίτητο στον χώρο του γυμνασίου, για να πλένονται οι αθλητές μετά την άθληση ή τους αγώνες, ήταν κατασκευασμένο κοντά σε τρεχούμενα νερά. Μια μικρή κόγχη στον τοίχο χρησίμευε στον αθλητή για να αποθέτει τα ρούχα του. Για τον καθαρισμό με την στελεγγίδα υπήρχε ειδικός χώρος στην είσοδο του λουτρού (αποστλεγγιστήριο).

Baths with facilities for hot and cold water already existed in prehistoric times. A building the 2nd century B.C., in a very good state of preservation, was uncovered at Oeniadae in the region of Acarnania. The bath has a rectangular room with a square pool, for cold bathing. Another area, with eight basins set in a circle in the centre of which a bronze tank may have stood, provided warm baths. Yet another room held 17 hip bath-like basins, set in a circle, for hot baths.

From the middle of 5th century B.C., public baths, known as *balaneia*, appear at Olympia and elsewhere. The bath, a vital part of a gymnasium, was located close to running water. It was a roofed outdoor area for athletes to bathe after exercise or games. A small apse in the wall was used as a locker for storing clothes. For cleansing oneself with the strigil, there was a special area at the entrance of the bath, known as the *apostlengisterion*.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Στον πρόναο του μεγάλου ναού του Δία, με το επιβλητικό άγαλμα του θεού, κάτω από τις μετώπες με τους άθλους του Ηρακλέους, γίνονταν η τελετή της βράβευσης των νικητών. Εκεί μετά τους αγώνες κατέληγε η πομπή, όπου οι αθλητές επευφημούνταν από το πλήθος και ραίνονταν με φύλλα ελιάς (φυλλοβολία).

Σε χρυσελεφάντινο τραπέζι, έργο του μαθητή του Φειδία Κολώτη, τοποθετούνταν τα στεφάνια από αγριελιά. Οι νικητές πλησίαζαν ένας-ένας και στεφανώνονταν από τον ηρύτανν των ελλανοδικών. Κατόπιν οι διοργανωτές παρέθεταν επίσημο εορταστικό συμπόσιο στο Πρυτανείο.

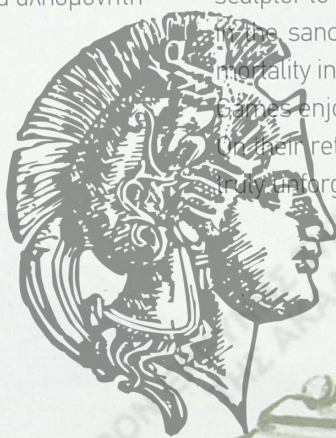
Δικαίωμα του αθλητή αποτελούσε η εγγραφή του ονόματός του στα επίσημα αρχεία των Ηλείων, στο Βουλευτήριο της Ολυμπίας, καθώς και η παραγγελία σε γλύπτη του αδριάντα του, που τοποθετούνταν στον χώρο της Ολυμπίας, για να τον θαυμάζουν οι επισκέπτες και να τον μιμούνται οι επόμενες γενιές. Οι αθλητές μετά από μια ολυμπιακή νίκη παρομοιάζονταν με ήρωες ή και ημίθεους και η υποδοχή στην πατρίδα τους ήταν μια αλησμόνητη και λαμπρή τελετή.

In the anteroom of the great temple of Zeus, where the imposing statue of Zeus stood, beneath the metopes depicting the Labours of Heracles, the prize-giving ceremony of the Olympic Games took place. It was there that, after the games, a procession made its way, as the spectators applauded and showered the victorious athletes with leaves.

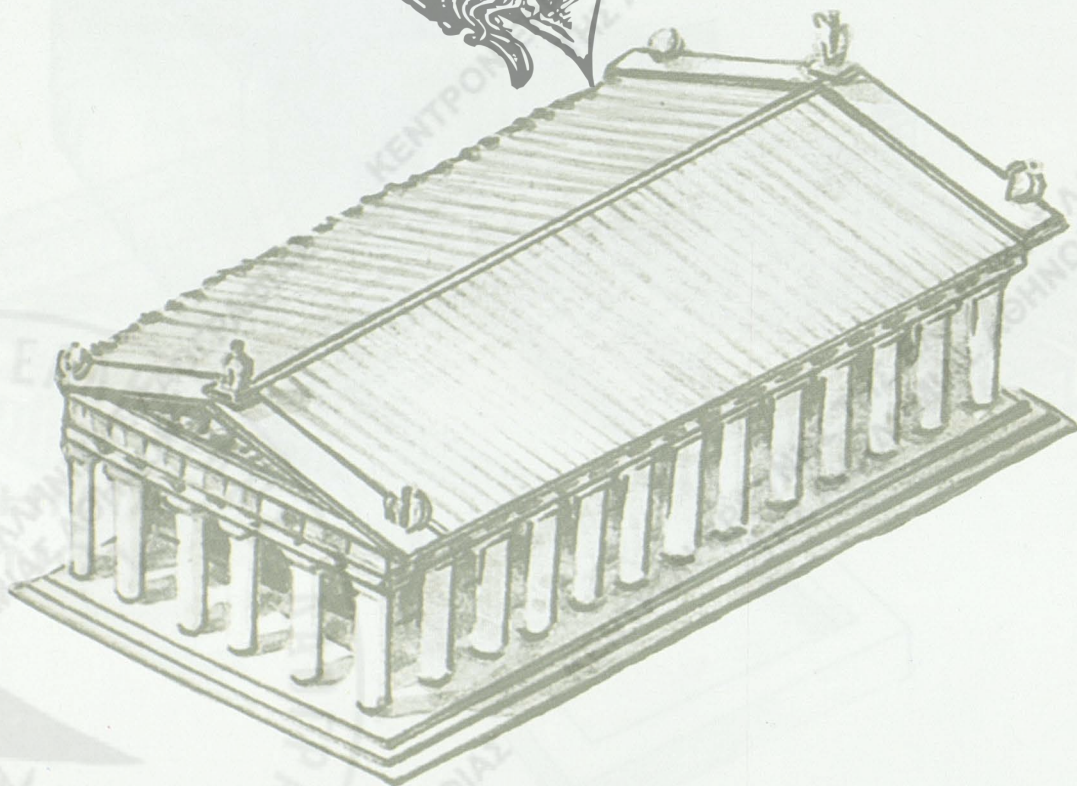
On the table made of gold and ivory, the work of Colotes, the pupil of Pheidias, were placed the so-called *kotinoi*, the crowns of wild olive. The victors approached one by one and were crowned by the president of the *Hellandikai*, the body of judges constituted for the games. After this, the Eleians, who were the organizers of the games, offered a formal celebratory banquet in the Prytaneum.

A victorious athlete enjoyed two rights. He was entitled to inscribe his name in the records of the Eleians in the Council Chamber at Olympia. Second, he was entitled to request a sculptor to produce a statue of himself, which was then erected in the sanctuary at Olympia and which would ensure his immortality in the eyes of admiring visitors. A victor at the Olympic Games enjoyed a status on a level with that of heroes and gods. On their return home from Olympia, victors were received in a truly unforgettable ceremony.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Η προετοιμασία του αθλητή

Την προετοιμασία των αθλητών αναλάμβανε ο παιδοτρίβης, παλαιάμαχος, έμπειρος αθλητής. Από τον 4ο αιώνα π.Χ., λόγω της εξειδίκευσης των αθλουμένων, ειδικοί προπονητές καθόριζαν τον τρόπο της προπόνησης και τη διαίτα του αθλουμένου. Ήταν οι λεγόμενοι γυμναστές, που συνήθως διέθεταν ευρύτερη μόρφωση από τον παιδοτρίβη.

Ο αλείπτης άλειφε το σώμα του αθλητή με λάδι αλλά και λεπτή σκόνη και στο τέλος του αγώνα το καθάριζε με ειδικά εργαλεία-ξύστρες, τις στλεγγίδες. Αρχικά το λάδι για την επάλειψη και τον καθαρισμό τα έφερναν οι αθλητές μαζί τους μέσα σε αρυβάλλους. Αργότερα τα μοίραζε ο γυμνασάρχος. Η επάλειψη του σώματος με λάδι χρησίμευε στην προστασία του σώματος από τον ήλιο, στην παρεμπόδιση της αφυδάτωσης, αλλά και στην τόνωση και διατήρηση της ελαστικότητας των μυών.

Training athletes was the job of the *paidotribes* (training master), himself a retired and experienced athlete. During the 4th century B.C., athletes became increasingly specialised and thus required specialised trainers who laid down the manner and diet for athletes in training. These specialists were the so-called *gymnastai* (trainers), who were usually more educated than the *paidotribes*.

The *aleiptes* (anointer) oiled the body of the athlete, sprinkling him, too, with fine dust. At the end of the event, he would clear the athlete using a purpose-made scraper, known as *stlengis*, a strigil. Initially, athletes would bring their own oil in small vessels, known as *aryballoi*, for anointing themselves. Later, the head at the gymnasium distributed the oil. The body was anointed with oil to protect it from the sun, to prevent dehydration, but, most importantly, to tone up and maintain the elasticity of the muscles.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Στλεγγίδα και Αρύβαλλοι. (Συλλογή Γ. Τσολοζίδη)
Strigil and Ariballoi. (G. Tsozolozides Collection)

(Απόσπ. από: «Το Πνεύμα και το Σώμα». Η αναβίωση της Ολυμπιακής Ιδέας, 19ος - 20ός αι., Αθήνα 1989, σ. 44).

[Extract from: "Soul and body". *The Revival of the Olympic Idea, 19th - 20th century*, Athens 1989, p. 44 (in Greek)].

[illegible]

Χειρόγραφο κείμενο του Νικολάου Γ. Πολίτου για τους πρώτους Ολυμπιακούς Αγώνες (1896)

Η Ολυμπιακή Δάδα

Το απλό και αιώνιο κλαδί ελιάς αγκαλιάζει τον κόσμο. Στους αρχαίους Ολυμπιακούς Αγώνες το κλαδί της ελιάς ήταν η μέγιστη τιμή για έναν αθλητή, για αυτό και συνδέθηκε με την ανθρώπινη έκφραση και την κίνηση.

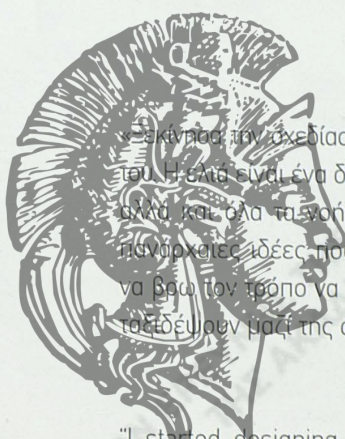
Σε προέκταση οι αξίες του δένδρου της ελιάς συνδέονται με το σύμβολο: στερεό, εύρωστο, δυνατό, ζωογόνο, καρποφόρο. Μια εικόνα υγείας, κίνησης και ζωτικότητας.

Η ουσία εξ άλλου της σύγχρονης Ελλάδας εκφράζεται με το μπλε και το λευκό.

The simple, eternal olive branch embraces the whole world. At the ancient Olympic games, the olive branch was the greatest honor that an athlete could inspire to, which is why the olive is so tightly tied up with human expression and movement. By extension, the values the olive tree represents are expressed by the symbol for the Athens Olympic Games of 2004 – solidity, strength, power, life and fruitfulness, a picture, in fact, of health, movement and vitality. Our symbol, of blue and white, expresses the essence of Greece today.

Η ολυμπιακή δάδα
The Olympic Torch

«Εκκίνησα την σχεδίασή της αναλύοντας τον κότινο και τα φύλλα του. Η ελιά είναι ένα δένδρο που έχει μέσα του όλη την Ελλάδα, αλλά και όλα τα νοσήματα που ορίζουν την ειρήνη. Αυτές τις πανάρχαιες ιδέες που γεννήθηκαν στον τόπο μας θα έπρεπε να βρω τον τρόπο να τις συνοψίσω στην δάδα κάνοντάς τες να ταξιδέψουν μαζί της σε όλο τον κόσμο».

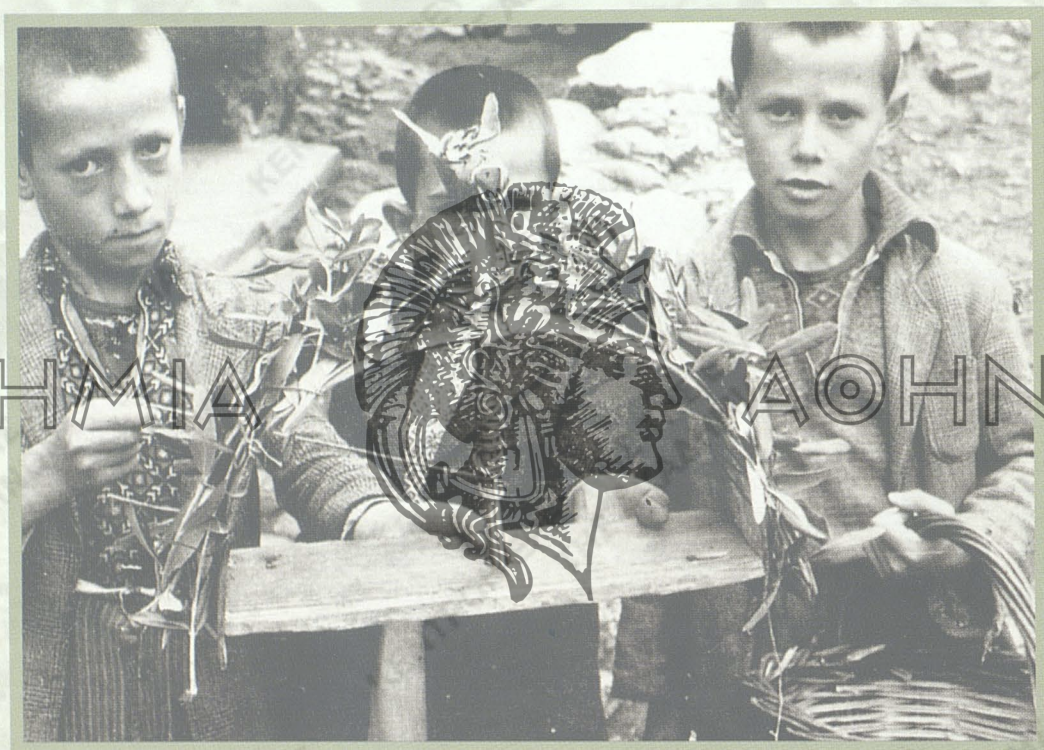
Ανδρέας Βαρώτσος

"I started designing by looking at the olive crown and its leaves. The olive is a tree that contains within its shelf what Greece means and, in fact, everything that defines peace. So I had to find a way of summing up all these ancient ideas that were born in Greece in such a way that they would travel, together with the Olympic torch, throughout the world."

Andreas Varotsos

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Χελιδονίσματα, αεγμός πρώτης Μαρτίου, Σιτοχώρι Σερρών. (Φωτογραφικό Αρχείο Κ.Ε.Ε.Λ., φωτογραφία Γ. Ν. Αικατερινίδη).
Performance of the Swallow-song, Sitochori, Serres. (Photographic Archive, Hellenic Folklore Research Centre, photograph by G.N. Aikaterinidis).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

“... μετά καί λάδι ἄθανατο, πιάσε, λαδάλειψέ τον...”

Ο συμβολισμός της ελιάς

“... and then take immortal olive oil and anoint him...”

The Symbolism of the Olive

Το ελαιόλαδο υπήρξε πάντοτε ιερό, πρωταρχικά συνδεδεμένο με τη λατρεία, ενώ η απώλειά του κατά τη μεταφορά ή τη μετάγχιση θεωρήθηκε κακός οϊωνός, τόσο στην αρχαία όσο και στη νεοελληνική παράδοση.

Συμβολική σημασία έχουν τα φύλλα της ελιάς και το έλαιο στο πλαίσιο του κύκλου της ζωής: από τη γέννηση και τη βάπτισή ως τον γάμο για την εξασφάλιση της γονιμότητας ή της αρρενογονίας, κι ως τον θάνατο και τον εξορκισμό του κακού.

Στη χριστιανική λατρεία το έλαιο χρησιμοποιείται από την είσοδο του χριστιανού στην Εκκλησία με το Βάπτισμα και το Χρίσμα έως την προετοιμασία του νεκρού και τη διατήρηση της μνήμης του. Με λάδι αλείφεται ο νεοφώτιστος χριστιανός και με λάδι «καθαίρεται» (καθαρίζει) και συνοδεύεται κατά την έξοδό του από τη ζωή. Το έλαιον στα μυστήρια, το Βάπτισμα και το Χρίσμα, έχει χρήση μυητική, επικοινωνιακή, καθώς και αποτροπαϊκή, επειδή εξορκίζει (απομακρύνει) από τον κατηχούμενο και εισερχόμενο στη χριστιανική θρησκεία το κακό. Ο βαπτιζόμενος γίνεται αθλητής της Εκκλησίας και το σώμα του αλείφεται με έλαιον σε ανάμνησιν των αθλητών της αρχαιότητας, για να αγωνισθεί «τον καλόν αγώνα».

Στη νεοελληνική λατρεία, που διατηρεί στοιχεία από την αρχαία ελληνική, την Παλαιά Διαθήκη και τον Χριστιανισμό, το λάδι παίζει σημαντικό ρόλο σε διάφορες εορτές κατά τη διάρκεια του έτους και σε καθημερινές θρησκευτικές πρακτικές, ενώ η ίδια η Εκκλησία συνιστά την ίαση των ασθενών με την επάλαιψη με καθαγιασμένο ελαιόλαδο. Το κακό μάτι (βασκανία) απομακρύνεται επίσης με τη χρήση λαδιού κατά το ξεμάτιασμα.

Οι ελιές αποτελούν γενικότερα πένθιμη τροφή και συνδέονται με τα μνημόσυνα και τα νεκρόδειπνα, όπου ο νεκρός θεωρείται παρών και μετέχων. Η κατανάλωση (ελαιοδοσία) και η χρήση του ελαίου στα ταφικά έθιμα μαρτυρείται ήδη από την αρχαιότητα, τόσο στον αγροτικό όσο και τον αστικό χώρο.

Olive oil was always sacred and bound up with religion from the very outset. If oil was lost while being moved or decanted, this was regarded as a bad omen, both in ancient and in modern Greek folk tradition.

In the context of the cycle of life, the leaves and oil of the olives are symbolically important. Their importance is apparent in the whole cycle, from birth and baptism to marriage and the securing of fertility or the birth of a male child, to the exorcism of evil and finally death.

In Christianity, oil is employed from the moment the believer enters the Church when baptised and anointed, to the moment when the dead body is made ready for burial and the memory of the deceased is preserved. The newly baptised Christian is anointed and purified with oil. He is accompanied by oil on his departure of this life. Oil, in the sacraments of baptism and chrismation, is used to initiate and communicate. It is also apotropaic, since it wards off evil from the catechumen who is about to enter the Christian religion. The baptised Christian becomes an athlete of the Church and his body is anointed with oil, thus recalling the athletes of Classical antiquity, so that he can fight the good fight.

In contemporary Greek worship, which still preserves elements of pagan Greek religion, in the Old Testament and in Christianity in general, oil plays an important role in various feasts throughout the year. It also plays a part in daily religious practices, such as Holy Unction, which have a magico-religious function. The Church herself recommends that illness be cured by the application of olive oil. Furthermore, the effects of the evil eye can be warded off by a ceremony employing olive oil.

Finally, olives are eaten during a period of mourning. They are associated with memorial services in the Greek Church and with funeral suppers, which the deceased is thought to attend. The use of oil in funerary customs was already attested in Classical antiquity, in both rural and urban settings.

Λύχνοι ελληνιστικών χρόνων
από την ακρόπολη
της Βεργίνας
Hellenistic Oil Lamps found
on the Acropolis of Vergina

Το ακοίμητο καντήλι

Το ιερό φως του καντηλιού, είδος λύχνου από μέταλλο, πηλό ή άλλο υλικό, που ανάβει μόνο με καθαρό ελαιόλαδο, μένει ακοίμητο, άσβεστο, να συντηρεί τη μνήμη και να τιμά τα ιερά και τα όσια της θρησκείας ή τους αγαπημένους νεκρούς. Οι θαυματουργές ιδιότητες που του αποδίδονται συνδέονται και με το γεγονός ότι το λαδολύχναρο παρείχε για αιώνες τον απαραίτητο φωτισμό.

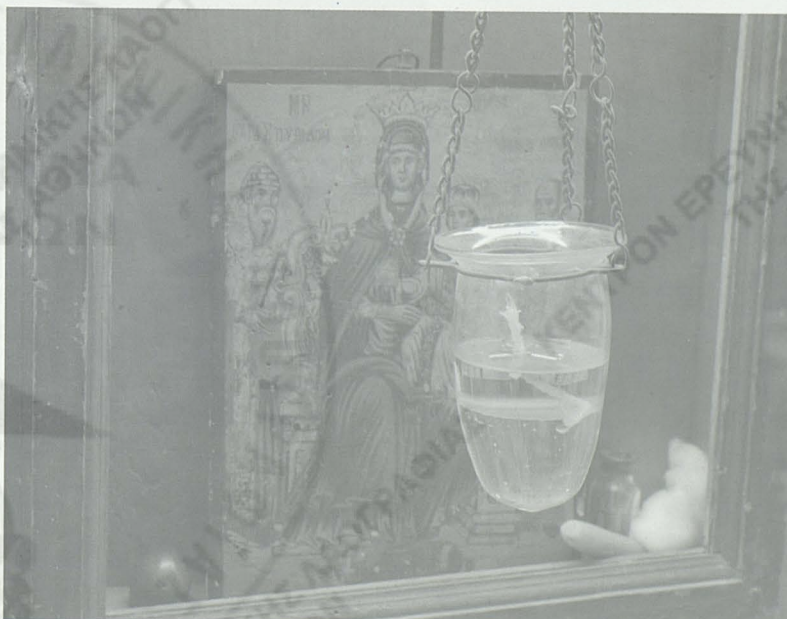
Ο φωτισμός του ναού με καντήλι συνεχίζει αρχαία ελληνική όσο και εβραϊκή συνήθεια. Κατά τη θεμελίωση ναού τοποθετείται αναμμένη καντήλα με λάδι στο σημείο της αγίας Τράπεζας και σκεπάζεται με πέτρα και χώμα, «για να καίει μέχρι να στέκει η εκκλησία» (Κρήτη). Κοντά της αναγράφονται τα ονόματα των πιστών, που ελπίζουν στην αιώνια συχώρηση. Με το «λάδι της Παναγίας» ή «του αγίου» ανάβει το καντήλι και μπροστά στα εικονίσματα του σπιτιού. Στα ελληνικά νοικοκυριά υπήρχε πάντοτε εικονοστάσι με αναμμένο καντήλι κοντά στην εστία του σπιτιού, τη σάλα ή το υπνοδωμάτιο. Εκεί τοποθετούσαν τη οικογενειακή εικόνα, με σημειωμένες στην πίσω πλευρά τις ημερομηνίες των γάμων και των γεννήσεων των μελών της οικογένειας, αλλά και τα γαμήλια στέφανα. Το «χριστέλαδον» (Πόντος) για το καντήλι έπρεπε να εξοικονομηθεί, ακόμη και όταν το λάδι για τις υπόλοιπες ανάγκες είχε εξαντληθεί.

Η διατήρηση του καντηλιού αναμμένου αποτελεί ακόμη και σήμερα εκδήλωση σεβασμού στη μνήμη κάποιου αγαπημένου νεκρού. Στους τάφους οι συγγενείς το ανάβουν μπροστά στη φωτογραφία του. Στα αφιερωματικά εικονοστάσια του δρόμου το αναμμένο καντήλι καθοσιώνει το σημείο ενός ατυχήματος, μετατρέποντάς το σε χώρο λατρείας και σκευοφυλάκιο μνήμης.

The sacred light of *kantili*, a suspended metal or clay lamp, which uses only virgin oil, must burn ceaselessly, to preserve the memory of the beloved dead or to honour the holy and sacred affairs of the Church. The miraculous abilities ascribed to the lamp arise from the fact that for centuries this simple lamp was the only source of light for mankind.

The use of the *kantili* to light the church is a continuation of Classical Greek and Jewish religious practice. While the foundations of a church are being laid, a lighted *kantili* is placed on the spot where the altar will stand. It is covered with stone and earth, "so that the *kantili* will burn throughout the life of the church". Next to the *kantili* are listed names of the faithful who hope for eternal forgiveness. The *kantili* of the church and the *kantilia* in front of the icons of the household burn with the oil "of the Virgin" or "of the Saint". In Greek households, there was invariably a simple icon stand, with a burning lamp, usually located in the kitchen, living room or the bedroom. Behind the lamp was placed the family icon. On the rear of the icon were written the dates of marriages and births within the family, together with the wedding crowns. The *christeladon* (Oil of Christ), as it called in the *epitaphion*, for the *kantili* had to be kept aside for the lamp, even when there was no oil for other household needs.

To keep the lamp burning indicated respect towards some deceased family member. On graves today, lighted lamps are placed in front of a photograph of the deceased, which has taken the place of an icon. The same habit is evident in improvised icon stands at sites by the road where the lighted lamp sanctifies the spot where an accident occurred.

Η γέννηση του αγοριού εξασφάλιζε την επιβίωση του οίκου, της φατρίας, της φυλής και της ίδιας της πόλης. Στους άρρενες απογόνους μεταβιβαζόταν η ακίνητη περιουσία του οίκου. Άρα η ελιά κωδικοποιούσε έναν συμβολισμό ταυτόσημο με την ίδια την πόλη. Θα μπορούσε ακόμη να συσχετισθεί το στεφάνι ελιάς με τον ανδρικό βίο, τη συμμετοχή σε αθλητικούς και άλλους αγώνες, σε πολιτικές δραστηριότητες, που θα μπορούσαν να στεφανωθούν με στεφάνια από ελιά.

Το στεφάνι και το κυκλικό σχήμα μπορούσαν να προστατεύσουν το σπίτι που είχε αποκτήσει παιδί από κάθε κακό, ιδιαίτερα τις πρώτες μέρες, πριν γίνουν οι ειδικές καθαρτήριες τελετές, που ήταν γνωστές στην Αθήνα με την ονομασία Αμφιδρόμια.

Ο ρόλος των κλάδων ελιάς στη γέννηση επιβίωσε και στα μετέπειτα βυζαντινά χρόνια.

Στην παραδοσιακή κοινωνία μία από τις πιο σημαντικές στιγμές της οικογένειας ήταν η γέννηση του αγοριού. Αυτό δηλωνόταν στην κοινότητα με ένα στεφάνι ελιάς, που το κρεμούσαν στο υπέρθυρο του σπιτιού.

Το λάδι, που θεωρείται και από την αρχαία ιατρική φαρμακευτικό προϊόν, χρησιμοποιείται στην περιποίηση του βρέφους ακόμη και σήμερα.

The birth of a boy ensured the continuity of the family, of the phratry, of the tribe and of the city itself. The property of the family was transferred to male offspring. Thus the olive symbolized the fate of the city.

The olive crown was also linked with the life of the male, with competition in games and with civic activities participants in which might be crowned with an olive wreath.

The olive crown, with its circular shape, protected the household that had acquired a child from every evil, especially during the early days, before the purificatory rites, known in Athens as the *Amphidromia*, could take place.

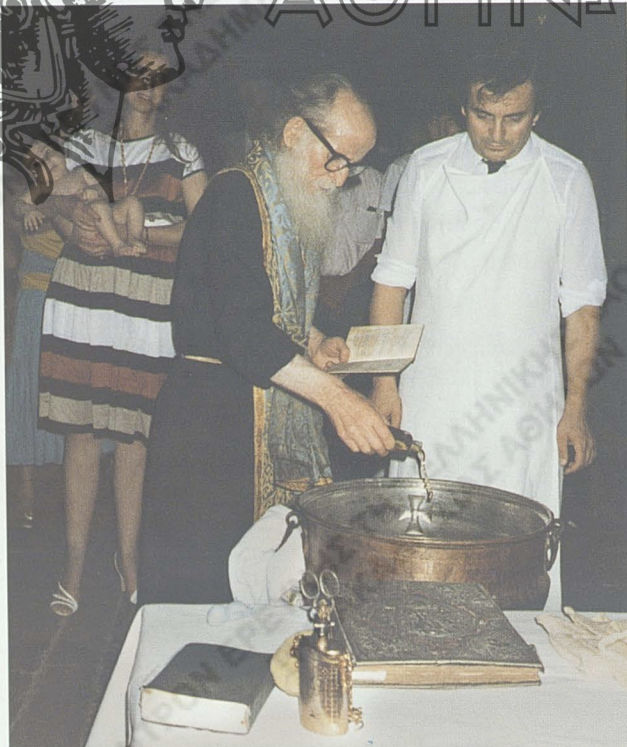
The olive continued to play a role in birth rituals into Byzantine times.

In traditional greek society one of the most important moments in the life of the family was the birth of a boy. The birth was signalled to the community by hanging an olive crown on the lintel of the door.

Oil, which was held in Classical antiquity and later to have healing properties, is still used in the care of infants today.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Βάπτισμα, Μηλίες Πηλίου, φωτογραφία Ελένης-Φαίης Σταμάτη, 1986 (φωτογραφικό αρχείο Κ.Ε.Ε.Α)

Christening, Milies, Pelion, photograph by Helen Fay Stamatis, 1986 (H.F.R.C. Archive)

Ο γάμος

Ο γάμος συνδέεται με την ελιά και το λάδι τόσο από την πλευρά της ιερής τελετής όσο και από την πλευρά των εθίμων. Στην αρχαία εποχή οι τελετές του ιερού γάμου ήταν πολύ συνηθισμένες και είχαν ως σκοπό την ετήσια αναγέννηση της φύσης και τη γονιμότητα. Στεφάνια και κλαδιά ελιάς και δάφνης συναντούμε στη διακόσμηση της κατοικίας του νέου ζευγαριού, στο γαμήλιο συμπόσιο, στην οικιακή λατρεία και στη γαμήλια πομπή. Το στεφάνι του γάμου, πλεγμένο από κλαδιά ελιάς, παραπέμπει σε πολύ παλιούς συμβολισμούς, που συνδέονται με την ιερότητα του δένδρου της ελιάς, που επεκτείνεται στα κλαδιά και παρέχει τις ευεργετικές δυνάμεις του στον τελικό χρήστη. Τοποθετείται δε στο πιο ζωτικό και ιερό μέρος του ανθρώπινου σώματος: το κεφάλι. Ο μαγικός κύκλος του στεφανιού απομονώνει τις κακές δυνάμεις. Ο κύκλος περικλείει ότι είναι ιερό και απαραβίαστο. Στην Κρήτη μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα συνήθιζαν να βάζουν στα κλημάτινα στεφάνια του γάμου ένα κλαδί ελιάς, ενώ στην Κύπρο κατασκεύαζαν τα στεφάνια του γάμου αποκλειστικά από κλαδιά ελιάς.

Από την προϊστορική εποχή το λάδι αποτελεί αναπόσπαστο μέρος των ιερών τελετών. Στο λεχοστρωτήριο (λέχος=κλίνη, στορέννυμι=στρώνω), προϊστορική ιερογαμική τελετή αφιερωμένη στον Ποσειδώνα, γινόταν σπονδή με λάδι. Στα νεότερα γαμήλια έθιμα των Ελλήνων το λάδι συμβολίζει τον ήλιο, τον γάμο και τον πλούτο. Χαρακτηριστική είναι η υποδοχή του γαμπρού, σε μερικά μέρη της Ελλάδας, χύνοντας λάδι στο κατώφλι του σπιτιού. Στη Θράκη και τη Λέσβο συνηθιζόταν, ανάμεσα στα δώρα του γαμπρού προς τη νύφη πριν από τον γάμο, να υπάρχει απαραίτητα λάδι ως καλλυντικό.

The olive tree and olive oil are intimately connected with the ceremonies and customs of marriage. In ancient times, ceremonies of sacred marriage, whose aim was the promotion of fertility and the renewal of nature, were frequent. Olive crowns and olive and laurel branches were to be found in the house of the new couple, as decoration for the wedding feast, in domestic worship and as part of the wedding procession. The wedding crown, woven from an olive branch, was replete with ancient symbolism, arising from the sanctity of the olive tree. This sanctity spreads through the branches of the tree and bestows its benign powers upon the user. The crown rests upon the most vital and holy part of the human frame, the head. The magic circle of the crown wards off evil powers, enclosing what is sacred and inviolable.

In Crete, up until the beginning of the 20th century, it was the custom to include an olive branch in the wedding crowns made of vines. In Cyprus, wedding crowns were made solely of olive. At the *lechosoterio* (derived from the ancient Greek words *lechos*, meaning 'touch' or 'bed' and *storennumi*, meaning 'I spread'), a prehistoric holy marriage ceremony dedicated to Poseidon, libations were made with oil. In later Greek marriage rituals, oil symbolizes a peaceful life and wealth. In certain areas of Greece, the bridegroom is welcomed into his new house by the pouring of oil on the threshold of the house. In Thrace and Lesbos, among the various pre-nuptial gifts, oil, to be used as a cosmetic, was always included.

Από τα μυκηναϊκά χρόνια φαίνεται ότι ήταν γνωστή η συνήθεια να τοποθετούνται οι νεκροί επάνω σε κλάδους ελιάς. Αλλά και μέσα σε πρωτομινωικούς και μυκηναϊκούς τάφους βρέθηκαν κλαδιά και φύλλα ελιάς, που ίσως να στόχευαν στην αναγέννηση του νεκρού. Στην αρχαία Σπάρτη ήταν κανόνας απαράβατος να στεφανώνονται με στεφάνι ελιάς, πριν από την ταφή τους, αυτοί που σκοτώθηκαν στον πόλεμο. Συχνά δίπλα στους τάφους φυτεύανε ελαιόδενδρα.

Το λάδι παίζει κι αυτό πρωταρχικό ρόλο στην νεκρική τελετουργία. Η διάρκεια της ζωής του ανθρώπου έχει συνδεθεί με το λάδι, που καίει στο λυχνάρι του, και είναι συχνή η φράση που συνοδεύει τους ετοιμοθάνατους: «σώθηκε το λαδάκι του». Συνηθίζεται να αλείφουν τον νεκρό με κρασί και λάδι, δύο «καθατήρια» υγρά, και στο μέρος που ξεψύχησε ο νεκρός ανάβεται καντήλι με λάδι. Στον επιτάφιο της Μεγάλης Παρασκευής, στην πομπή, κρατάνε κλαδιά ελιάς. Το νεκρικό προσκέφαλο σε πολλά μέρη της Ελλάδας γεμίζεται με κλαδιά και φύλλα ελιάς. Στη χριστιανική θρησκεία, κατά την ταφή, ο παπάς σταυρώνει τρεις φορές τον νεκρό με κρασί και λάδι, που προέρχεται από τη μεσαία κανδήλα του ναού. Συνηθίζεται ορισμένα Ψυχοσάββατα να τοποθετούνται στα μνήματα κόλλυβα, κρασί και λάδι, κυρίως τα τρία πρώτα χρόνια μετά τον θάνατο. Η αναφορά στην προσφορά του λαδιού για σύγχωση είναι πολύ συχνή στα μοιρολόγια. Οι ελιές είναι κύριο συστατικό στα νεκρόδειπνα, ιδίως οι μαύρες, λόγω χρώματος.

From Mycenaean times onwards, it was apparently the custom to place the dead on boughs of olives. Branches and leaves of olives have been found in Proto-Minoan and Mycenaean tombs, which were perhaps related to belief in the rebirth of the deceased. In ancient Sparta, it was the fixed custom to place a crown of olive on the head of soldiers who had died in battle. Next to their tombs, olive trees were often planted. Oil plays a major role in funerary ceremonies. In popular belief, the length of the life of a man is bound up with the oil that burns in his lamp. Hence the frequent use of the phrase, "His oil is spent now", used of one on the brink of the death. It is usual to anoint the body of the deceased with oil and wine, both purifying liquids and at the place where a person expired, an oil lamp is lit. During the Good Friday procession of the tomb of Christ, the so-called *epitaphios*, it is custom to hold olive branches. In many areas of Greece, the pillow placed under the head of the deceased is filled with olive branches and leaves. In the Greek Orthodox church, during burial, the priest makes the sign of the cross over the dead with wine and oil taken from the central lamp of the church. On All Soul's Day, *kollyva*, a mixture of boiled wheat offered to mourners, is placed on the graves. Laments frequently refer to offerings of oil made in remission of sins. Olives, particularly because of their colour, black olives are the main component of the funeral supper.

Το μηνολόγιο της ελιάς

Στο παραδοσιακό ελληνικό εορτολόγιο λαϊκές θρησκευτικές συνήθειες που ανάγονται και σε αρχαία ελληνικά έθιμα αφορούν σε συγκεκριμένες γιορτές χριστιανικών αγίων, τη χάρη των οποίων επικαλούνται οι πιστοί σε πρακτικές όπου το δένδρο, τα κλαδιά ή οι καρποί της ελιάς παίζουν ρόλο σημαντικό, συνδυάζοντας στοιχεία της ορθόδοξης πίστης και παλαιότερες δοξασίες. Οι γιορτές αυτές, καθώς και διάφορα σχετικά γνωμικά, συνδέονται στενά με τη διαδοχή των εποχών και τις γεωργικές εργασίες, που πραγματοποιούνται κατά την αντίστοιχη εποχή του χρόνου.

The traditional year in Greek lands is punctuated by rituals involving the olive. Many of these are directed towards ensuring the success of the olive harvest.

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ

Ιανουάριος: Τέλος της συγκομιδής του καρπού της ελιάς

Φεβρουάριος: Κλάδεμα του δένδρου

Συλλογή των κλαδιών για καύση

Μάρτιος: Όργωμα και λίπανση του ελαιώνα

Απρίλιος - Μάιος: Άνθηση της ελιάς - Σχηματισμός του καρπού

Ιούνιος: Πότισμα του ελαιώνα

Ψέκασμα του δένδρου για τον δάκο

Ιούλιος: Πότισμα του ελαιώνα. Ο καρπός αρχίζει να «λαδώνει»
«Τ' άι Λια μπαίνει λάδι στην ελιά»

Αύγουστος: Κατανάλωση λαδερών τροφών στις νηστείες

Σεπτέμβριος - Οκτώβριος: Έναρξη ωρίμανσης του καρπού
Αρχίζουν να πέφτουν οι πρώτες ελιές

Νοέμβριος: Αρχή της συγκομιδής του καρπού από τα ενήλικα δένδρα

Δεκέμβριος: Μεταφορά του καρπού στο ελαιοτριβείο
Κάψιμο του ξύλου της ελιάς στο τζάκι

In January the onset of the New Year is marked by ceremonies involving olive branches.

In February, beggars burn olive leaves for warmth.

The Lenten fast of March sometimes involves refraining from consuming olive oil.

In April, Palm Sunday rituals employ olive branches. The ritual spring crowns of May use olive branches as one of many floral components.

June brings various traditional wishes for the success of the olive crop.

Folk belief links the vital setting of the crop with the feast of St Elias, on 20 July.

Various festal dishes of August employ olive oil.

In September rituals ensure the success of the crop to be harvested in October, whilst the old oil is disposed of.

After the harvest in November, the poor are permitted to gather the remains. Post-harvest rituals secure the well-being of the household.

In December, stormy seas are calmed by sprinkling oil, especially from the icon lamps of St Nicholas, on the waves.

ελαιόθρεπτος

ελαιοπλάσται

λιοστάσι

ελαιόκαρπος

ελαΐζω

ελαιόγαρον

ελαιοτρίβης

ελαιότοπος

ελαιοφάγος

ελαιοποιείον

ελαιολογώ

ελαιοπράτης

ελαιοδεκάτη

ελαιοπυξίς

ελιδάκι

λαδοφ

ελαιόχρους

ελαιοπάροχος

ελαιοβραχί

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ελαιοπώλεια

ελαιοπώλειον

ΑΘΗΝΩΝ

ελαιορρόη

ελαιοπλάσται

λιόφυτο

ελαιογράφημα

ελαιογραφία

ελαιουργός

ελαιοπο

ελαιοκαθαρτήριον

ελαιόδενδρον

ελαιοτεμάχι

ελαιώδης

ελαιόσπονδα

ελαιοδάκρυον

ελαιοθέτι

ελαιόλαδο

ελαιοτριβείο

“καὶ στοιχάδας τινὰς ἐλάας ἐκάλεε...”

Τοπίο της ελιάς

“... and then take immortal olive oil and anoint him...”

The Landscape of the Olive

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ελιόψωμο

λαδοφάναρο

λαδόψωμο

λαδαδερφός

λαδολόγι

λαδομουστα

λαδοπεταλούσα

λαδοτόπι

λαδόπανο

λαδοπίθαρο

λαδαγκαλιά

λαδόσταμνα

λαδωτήρι

λιόδεντρο

λαδοπηγουινιάζω

λιοβέρν

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

λαδόπιττα

λαδοτούλ

λαδοχρονιά

λαδοπουλειό

λιοτρίβι

ελαιοφόρα

λιορραβδίζω

λιομάννα

λαδομπουκαλάκι

λιοπαννόχτενο

λιοφυλλίζω

λαδοτενεκές

λαδέν

Καψαλιανά Αρκαδίου Κρήτης

Ο μοναστηριακός ελαιόμυλος

Το μοναστηριακό συγκρότημα του ελαιόμυλου των Καψαλιανών καλύπτει την ιστορία και τον πολιτισμό της ελιάς στην Κρήτη κατά την περίοδο της Ενετοκρατίας και της Τουρκοκρατίας έως το 1955, όταν έπαψε πλέον να λειτουργεί το συγκρότημα.

Σημαντική τομή στην ιστορία της ελιάς θεωρείται η μετάβαση από την απλή καλλιέργεια, δηλαδή την παραγωγή για την κάλυψη τοπικών αναγκών, στην εντατική, προορισμένη για την κάλυψη αναγκών της ευρύτερης περιοχής και για το εμπόριο.

Η χρονική αυτή τομή προσδιορίζεται για την Κρήτη στο τέλος της Ενετοκρατίας και κυρίως επί Τουρκοκρατίας. Την ίδια περίοδο αρχίζει και η συστηματική εκμετάλλευση των υποπροϊόντων του ελαίου για άμεση χρήση, όπως το σαπούνι.

Οι χώροι παραγωγής του μοναστηριακού ελαιόμυλου αποτελούν οι ίδιοι το κυριότερο μουσειακό έκθεμα. Στον χώρο του μοναχού – οικονόμου, όπου γινόταν η διαχείριση του ελαιόμυλου, παρουσιάζεται το μοναστηριακό μετόχι των Καψαλιανών, η Μονή Αρκαδίου, στην οποία ανήκε, η διαχείριση και η καθημερινή ζωή.

Στον χώρο παραγωγής έχει στηθεί το ελαιοτριβείο, όπως λειτουργούσε στην αρχική του μορφή τον 18^ο αιώνα, επί ηγουμένου Φιλaréτου, και παρουσιάζονται οι δύο φάσεις λειτουργίας του

The Monastery's Olive Mill

The group of monastery buildings housing the olive mill at Kapsaliana and the private olive press between them cover the history and culture of the olive in Crete during the Venetian and Turkish periods and all the way up to 1955, when the group of buildings ceased to function.

The move from subsistence cultivation of the olive to intensive cultivation for trade and to cater to the needs of the wider surroundings was a most important development in the history of the olive in Crete. In Crete, this step occurred at the end of the Venetian period and during Ottoman domination. At the same time, the systematic exploitation of by-products of the olive for secondary needs, such as soap manufacture, starts.

The production areas of the monastery mill and of the private mill constitute the main museum exhibit. In the area occupied by the monk in charge of the mill finances, where the administration of the mill was carried out, there will be an exhibition depicting the daily life and administration of the monastery dependency of Kapsaliana and of Arcadi monastery itself.

In the production area, the olive press will be set up just up as it functioned in its original form in the 18th century, under Abbot Philaretos. There will be exhibitions on the two periods of

από το 1763 έως το 1900 και από το 1900 μέχρι το 1955, όταν έπαψε να λειτουργεί.

Στον χώρο αποθήκευσης του λαδιού με τα πιθάκια, τον «μαγατζέ», παρουσιάζεται η αποθήκευσή του στην Κρήτη διαχρονικά και εκτίθενται χαρακτηριστικά πιθάκια της περιοχής. Σε άλλο χώρο παρουσιάζεται το σύστημα σύνθλιψης και συμπίεσης μετά το 1900, ο ιστορικός ελαιώνας και θα πραγματοποιούνται εκπαιδευτικά προγράμματα.

Καψαλιανά, οικισμός «υψηλής πολιτιστικής αξίας»

Τα Καψαλιανά, παλιό μετόχι της Μονής Αρκαδίου, κτισμένο στον μεγαλύτερο ίσως ενιαίο ελαιώνα της Κρήτης, σε υψόμετρο 260 μ. και σε απόσταση 5 χλμ. από τη Μονή, αποτελούν παραδοσιακό οικιστικό σύνολο, χαρακτηρισμένο «υψηλής πολιτιστικής αξίας». Στην τοποθεσία αυτή, όπου άνθισε η ελαιοκομία, κτίστηκαν αρχικά επί ηγουμένου Φιλαρέτου, το 1763, ο ελαιόμυλος που λειτούργησε μέχρι το 1955 και η μικρή εκκλησία του Αρχάγγελου Μιχαήλ, που ανήκε επίσης στη Μονή. Λίγα χρόνια αργότερα κτίστηκε και ένας ιδιωτικός ελαιόμυλος. Τα κτίσματα του οικισμού που χρησιμοποιήθηκαν ως κατοικίες και χώροι παραγωγής, είναι πετρόκτιστα, ισόγεια ή διώροφα με επίπεδα δώματα, παλαιότερα και ξύλινες μονόριχτες ή δίριχτες στέγες τα μεταγενέστερα. Οι μορφές είναι απλές, λιτές, κιβωτοειδείς, χαρακτηριστικές της κρητικής λαϊκής αρχιτεκτονικής, αλλά και με στοιχεία της ύστερης Βενετοκρατίας. Ο οικισμός αποτελείται από μεμονωμένα κτίσματα και μικρές ομάδες βοηθητικών χώρων, που αναπτύσσονται γύρω από αυλές.

operation, from 1763 to 1900, and from 1900 to 1955, when the mill ceased to function.

In the storage area, the so – called *magaze*, there will be a historical exhibition depicting methods of oil storage in Crete. Oil jars typical of the area will be displayed. In the private oil press, the crushing and pressing system employed after 1900 will be displayed. In the area with the oil tank, there will be an exhibition on the olive grove itself. This area will be used for the showing of video material and for educational programmes.

Kapsaliana, a Settlement of “Significant Cultural Importance”

Kapsaliana, originally a dependency of the monastery of Arcadi, was built in the largest single olive grove in Crete, 260 m. above sea level and 5 km. from the monastery. It constitutes a traditional architectural whole, officially deemed to be of “a high cultural value”.

Here, where the cultivation of the olive flourished, an olive mill was built at the time of Abbot Philaretos, in 1763 and functioned until 1955. At the same time, the small church of the Archangel Michael was built, which also belonged to the monastery. A few years later a privately-owned olive mill was built. The buildings of the settlement served as housing and production areas. They are constructed in stone and are either one or two storeys high. The older buildings have flat roofs, whilst the later buildings have wooden pent or hipped roofs. The building forms are simple, austere and cuboid. They are representative of Cretan folk architecture, but possess elements of the later Venetian period. The settlement consists of freestanding buildings and small ensembles of auxiliary areas around courtyards.

AKADEMIA

AΘΗΝΩΝ

Η αναβίωση και η ανάδειξη του οικισμού

Στην τρέχουσα προσπάθεια αναβίωσης του οικισμού, η συντήρηση της μνήμης αποτελεί κύρια επιδίωξη, ενώ οι δράσεις που θα διαμορφωθούν αποσκοπούν στην ισόρροπη ανάπτυξη περιβάλλοντος και ανθρώπινης δραστηριότητας με κύριο θέμα τον πολιτισμό της ελιάς.

Έτσι, ο μοναστηριακός και ο ιδιωτικός ελαιόμυλος μετατρέπονται σε εκθεσιακό χώρο, όπου στεγάζεται το Ελληνικό Μουσείο της Ελιάς, ενώ άλλα υπάρχοντα κτίσματα συνδυάζονται με νέα, πέτρινα, απολύτως ενταγμένα στο φυσικό περιβάλλον. Προτείνεται η δημιουργία ενός οικισμού με λειτουργίες, που σέβονται την

Revival and Renovation of the Settlement

In the current attempt to revive the settlement, one of the main aims is to preserve memory. We also aim at achieving a balance between the development of the environment and human activity that centres on the culture of the olive.

The monastery olive press and the private olive press are therefore being converted into an exhibition area, where the Museum of the Olive is to be housed. Other original buildings are being combined with new stone buildings that complement the natural environment completely. The intention is to create a settle-

παράδοση του τόπου, την οικολογία και την αρχιτεκτονική του χώρου.

Στόχος δεν είναι η ίδρυση ενός μεμονωμένου κτιριακά Μουσείου της Ελιάς, αλλά η αναβίωση του εγκαταλελειμμένου οικισμού, που αποτελεί ιδιαίτερα αξιόλογο οικιστικό σύνολο, δείγμα της παραδοσιακής κρητικής αρχιτεκτονικής.

Το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών συνεχίζει την έρευνά του για την ολοκλήρωση του Μουσείου Καψαλιανών και την προβολή, μέσω ποικίλων δραστηριοτήτων, ερευνών, προγραμμάτων, του πολιτισμού της ελιάς, του συμβολικού και συστατικού ρόλου της στη διατροφή, λατρεία, ζωή και παράδοση του τόπου μας.

ments, with a wide array of functions, which, however, respect local traditions, ecology and architecture.

Rather than creating an isolated building for the Museum of the Olive, the aim has been the revival of an abandoned settlement that constitutes in its own right a particularly interesting whole in terms of settlement architecture and is also an example of traditional Cretan design. The Hellenic Folklore Research Centre of the Academy of Athens continues its research aiming at the completion of the museum at Kapsaliana and at the promotion of the culture of the olive tree. By means of a variety of activities, research and other programmes, the aim is to promote the symbolic and material role of the olive in terms of the diet, worship, life and tradition of Greece.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

“...ἔλαιον... ἄριστον τὸ ὠμοτριβές...”

Ἡ ἐλιά καὶ τὸ λάδι στὴν υγεία καὶ τὴ διατροφή

“...oil from unripe olives is best...”

Olive and Olive Oil in Health and Diet

«Ασθενεί τις εν υμίν; Προκαλεσάσθω τους πρεσβυτέρους της Εκκλησίας και προσευξάσθωσαν επ' αυτόν, αλείψαντες αυτόν ελαίων εν τω ονόματι του Κυρίου...» (Ιακώβου ε, 14 – 15)

Is any one of you sick? He should send for the elders of the congregation to pray over him and anoint him with oil in the name of the Lord. (James 5:14-15).

Η σύνδεση του ελαίου με τη δυνατότητα θεραπείας βασίζεται σε εμπειρικές παρατηρήσεις και χριστιανικές πεποιθήσεις για τις θαυματουργές του ιδιότητες. Ευρύτατη ήταν η χρήση του στη λαϊκή ιατρική, για κατάποση ή εξωτερική χρήση, καθώς συνδέθηκε με μαγικές τελετουργίες, ιατρικές συνταγές θεραπείας ή πρόληψης και παρασκευή ουσιών για την υγιεινή και τον καλλωπισμό προσώπου και σώματος.

Αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα φυσικά φάρμακα για ασθένειες ανθρώπων και ζώων. Χρησιμοποιήθηκε ως αντισηπτικό για τη θεραπεία πληγών, για εντριβές, ρευματοπάθειες και δερματοπάθειες. Ως καταπραϋντικό, μαλακτικό, αντίδοτο στις δηλητηριάσεις, αλλά και σε μαγικές ενέργειες κατά της βασκανίας. Ο χαμηλός δείκτης περιστατικών στεφανιαίας νόσου ή νεοπλασιών κατά τη δεκαετία του '60 αποδίδεται σήμερα από τους ειδικούς στην ευρεία χρήση του.

Η οικιακή επεξεργασία του ελαιόλαδου για την παραγωγή σαπουνιού εξελίχθηκε σε σημαντική βιομηχανία. Η σαπωνοποιία αποτέλεσε ένα μεγάλο κεφάλαιο της ελληνικής οικονομίας κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα. Τα μεγαλύτερα κέντρα παραγωγής ήταν οι κύριες ελαιοπαραγωγικές περιοχές, όπως η Κρήτη (40 σαπωνοποιίες αναφέρονται το 1736), η Μυτιλήνη και ο Βόλος (ενώ το εμπόριο του ελληνικού σαπουνιού από τις αρχές του 19^{ου} έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα επεκτάθηκε στη Νότια Ιταλία, τη Μάλτα, τα Βαλκάνια και τη Μέση Ανατολή.

The symbolism associated with olive oil arises from empirical observation and Christian beliefs regarding its remarkable healing properties. Moreover, it was widely used, externally and internally, in popular medicine. Thus olive oil was associated with magic rituals, preventative and curative medicine and with the preparation of cosmetics for the face and body.

It was employed as a natural medicine not only for men but also for animals. In folk medicine it was used as an antiseptic in the healing of wounds, a soothing agent for arthritis and an antidote to poisoning. It was also used for magical purposes, such as the process of removing the influence of the evil eye, whenever this was thought to be the cause of illness. Olive oil consumption is now associated with the low incidence of such problems as coronary disease and neoplasias that Greece enjoyed during the 60's.

The domestic processing of olive oil for the production of soap developed into an important Greek industry during the 18th and 19th centuries. The mayor centres of soap production were located in oil producing areas, such as Crete, where 40 soap manufacturing enterprises were mentioned in 1736, Mytilini and Volos. During the 19th and up to the beginning of the 20th century, the Greek soap trade extended to southern Italy, Sicily, Malta, the Balkans and the Middle East.

Φτιάχνοντας σαπούνι από λάδι ελιάς, Μηλιές, Πήλιο, φωτογραφία Ελένης-Φαίης Σταμάτη, 1986
Preparing home-made soap with olive oil, Milies, Pelion, photograph by Helen Fay Stamatis, 1986

Μεσογειακή διατροφή The Mediterranean Diet

Μηνιαία Monthly

Κόκκινο κρέας
4 μικρομερίδες
4 portions
Red Meat

Εβδομαδιαία Weekly

Γλυκά
3 μικρομερίδες
3 portions
Sweets and Desserts

Αβγά
3 μικρομερίδες
3 portions
Eggs

Πατάτες
3 μικρομερίδες
3 portions
Potatoes

Ελιές, όσπρια, ξηροί καρποί
3-4 μικρομερίδες
3-4 portions
Olives, Nuts

Πουλερικά
2 μικρομερίδες
2 portions
Poultry

Ψάρια
5-6 μικρομερίδες
5-6 portions
Fish

Καθημερινά Daily

Γαλακτοκομικά προϊόντα
2 μικρομερίδες
2 portions
Dairy products

Ελαιόλαδο
Ως κύριο προστιθέμενο λιπώδιο
Main Lipid Supplement
Olive oil

Φρούτα
3 μικρομερίδες
3 portions
Fruit

Λαχανικά
6 μικρομερίδες
6 portions
Vegetables

8 μικρομερίδες
8 portions

Αδρά επεξεργασμένα
δημητριακά
και τα προϊόντα τους
(ψωμί ολικής άλεσης,
μακαρικά ολικής άλεσης,
αποφλοιωμένο ρύζι κ.ά.)

Μία μικρομερίδα αντιστοιχεί περίπου στο μισό της μερίδας εστιατορίου.
Θυμηθείτε επίσης: να πίνετε άφθονο νερό, να αποφεύγετε το αλάτι,
να χρησιμοποιείτε μυρωδικά στη θέση του.

A small portion corresponds to about half a restaurant portion.
Please remember, too, to drink plentiful amounts of water and to avoid salt.
Use herbs, such as oregano, basil and thyme to replace salt.

Lightly processed cereals
and foods derived from them, such as
wholemeal bread, wholemeal pasta
and brown rice

Πηγή: Ανώτατο Ειδικό Επιστημονικό Συμβούλιο Υγείας, Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας

ΑΘΗΝΑ 2001

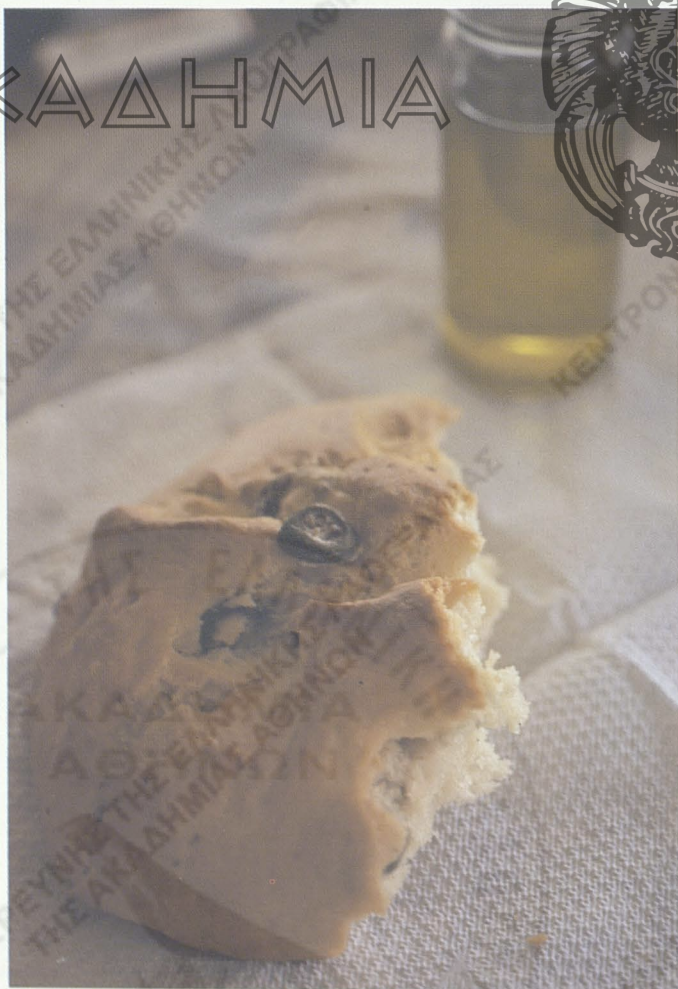
Το ελαιόλαδο κατέχει σήμερα δεσπόζουσα θέση στον ελληνικό διατροφικό κώδικα, ενώ ο θρεπτικός και φθηνός καρπός της ελιάς χρησιμοποιείται ευρύτατα στο νεοελληνικό τραπέζι.

Η τοπική παραγωγή, το κλίμα, οι καθημερινές ασχολίες, το επάγγελμα, η οικονομική και κοινωνική τάξη, οι δυνατότητες επικοινωνίας (εμπορικά κέντρα, εβδομαδιαίες λαϊκές αγορές, εμποροπανηγύρεις), ευθύνονται για τα βασικά συστατικά της διατροφής των ανθρώπων. Στις παραδοσιακές αγροτικές κοινωνίες οι αλλαγές συντελέστηκαν με βραδύ ρυθμό, ενώ μεγαλύτερη τομή κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα αποτέλεσε ο ερχομός των προσφύγων από τη Μ. Ασία, που έφεραν μαζί τους νέες διατροφικές συνήθειες. Μεταπολεμικά, η διατροφική συμπεριφορά του ελληνικού λαού επηρεάστηκε από τη μαζική κατανάλωση βιομηχανοποιημένων αγαθών και την υιοθέτηση ξενόφερτων διατροφικών συνηθειών. Τα τελευταία χρόνια, έχουν διαπιστωθεί οι ευεργετικές ιδιότητες του ελαιόλαδου, μετατρέποντάς το και πάλι σε βασικό συστατικό της ελληνικής κουζίνας.

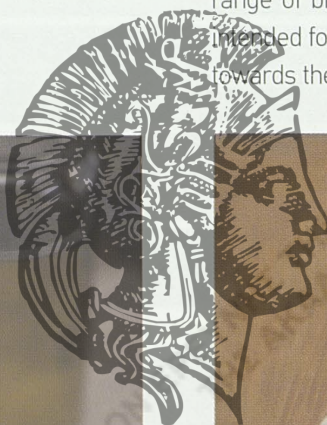
Olive oil, a basic element in the diet of the Greeks, has the chief place of honour in Greek cuisine, especially in oil-producing regions. Being nutritious, cheap and easily preserved, the olive is also very popular in regions that do not produce it.

The strapples of a diet are dictated by a number of factors, such as local production, climate, occupations and patterns of employment, economic and social class and communications, in the form of local centres of trade, weekly markets and fairs. The changes in the diet of a traditional agricultural society occurred very slowly while the arrival of refugees from Asia Minor in 1922, brought new dietary habits. The nutritional habits of the Greeks changed radically after the war, due to mass consumption of industrially produced goods and introduction of foreign dietary habits. Over the past few years, however, the awareness of the beneficial qualities of olive oil has been spreading anew. Olive oil is now a basic ingredient of the finest Greek cuisine and the wide range of brands and olive-oil based goods, many of which are intended for export, bear witness to this recent change of attitude towards the olive.

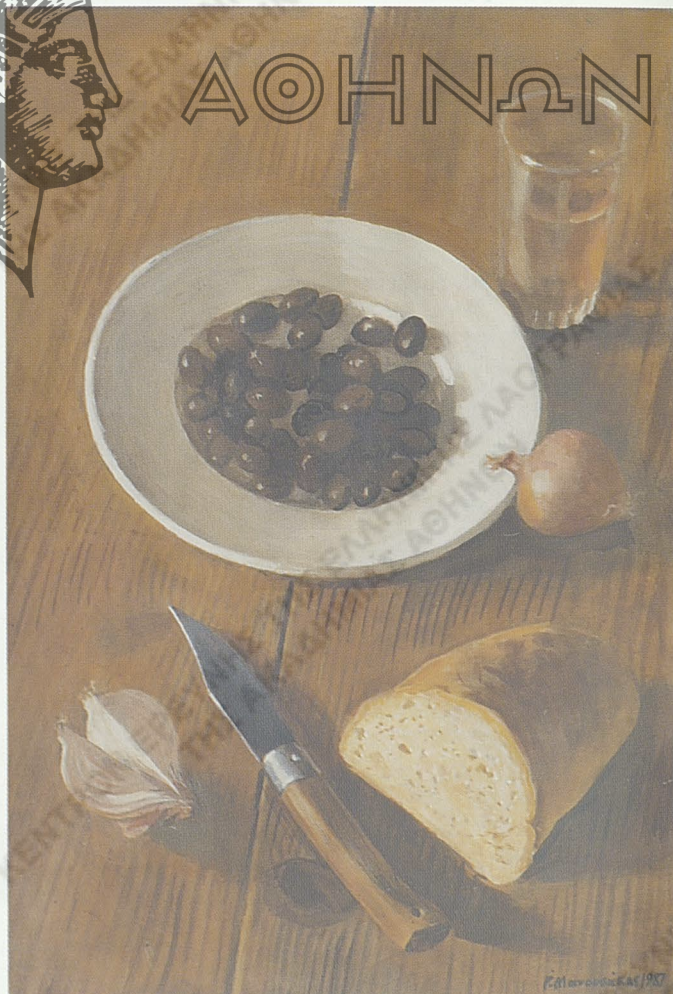
ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Ελιόψωμο, φωτογραφία Περικλής Αντωνίου
Olive Bread, photograph by Periklis Antoniou

ΑΘΗΝΩΝ

Γιώργος Μανουσάκης, Νεκρή Φύση
Αυγοτέμπερα σε χαρτόνι, 1987
(Συλλογή Αίθουσα Τέχνης Αστρολάβος)
Yiorgos Manoussakis, Still Life
Egg tempera on cardboard, 1987
(Astrolavos Art Galleries Collection)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

“...και τελικά είναι μια γυναίκα μισή ιππόκαμπη και μισή περιδέραιο
ίσως και ακόμη να είναι εν μέρη ελιά”

Σύγχρονες εκφάνσεις της ελιάς

“...and so, finally, a woman is half a sea-horse and half a necklace
and perhaps she's partly an olive...”

The Image of the Olive Today

Ελιά: δέντρο με επιβλητικό μεγαλείο και αύρα, που εκπέμπει πνευματικότητα και δύναμη. Ένα μοναδικό φαινόμενο στη μακρά-ωνη ιστορία των μεσογειακών λαών, με την πολυδιάστατη προσωπικότητά της να αντανακλά στη μνήμη των αισθήσεων.

Η ελιά ριζωμένη βαθιά στη νεοελληνική τέχνη αποτελεί ανεξάντλητη πηγή καλλιτεχνικής έμπνευσης - εικαστικής, ποιητικής, λογοτεχνικής. Δεκάδες οι γραφές των Ελλήνων συγγραφέων, οι συνθέσεις των ποιητών, τα έργα των καλλιτεχνών. Η μορφή της, το χρώμα της, αλλά και η αίσθηση γαλήνης που αναδύει, αγαπήθηκε, υμνήθηκε, τιμήθηκε σαν γυναίκα ή σαν «η ελιά, η τρελή, η ιερή», όπως την αποκαλεί ο νομπελίστας ποιητής Οδ. Ελύτης.

Το δέντρο της ελιάς αποτελεί ένα διαχρονικό σημείο αναφοράς στην τέχνη από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας και μας ακολουθεί μαζί με την πολιτισμική μας μεσογειακή ταυτότητα σαν μια συλλογική μνήμη.

Θεϊκή, τελετουργική, «δέντρο ζωής» με τις ιέρειες να χορεύουν εκστατικά γύρω της απεικονίζεται, ήδη στη μινωική εποχή, στις τοιχογραφίες της Κνωσού. Αειθαλής κι αγέρωχη, ανθρώπινη, ιερή, ευλογημένη, βαθιά θρησκευτική, πολυσήμαντη, γίνεται διεθνές σύμβολο νίκης και ειρήνης. Ένας συμβολισμός που ξεκίνησε από την αρχαία ελληνική μυθολογία. Μετά τη νίκη της θεάς Αθηνάς για την ηγεμονία της Αθήνας επήλθε ειρήνη ανάμεσα στους αντιμαχόμενους και η ελιά ταυτίστηκε με τη νίκη και την εκεχειρία. «Σύμβολον φρονήσεως θεού η ελαία, Αθηνάς μεν γὰρ το φυτόν», έγραφε ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος Πορφύριος Τύρος, στις αρχές του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. Την ιστορία «διάβαζαν» οι Αθηναίοι στο κέντρο του δυτικού αετώματος του Παρθενώνα και στις ιστορίες πάνω στα αγγεία.

The olive tree has an imposing grandeur and an aura of spirituality and power. It is a unique phenomenon in the long history of the Mediterranean people and its multi-sided personality has always been reflected in sensory memory.

The olive tree has always had a profound influence on modern Greek art and is still an inexhaustible source of inspiration for poets, writers and visual artists. Its form, its shades and colors as well as its peaceful aura have been cherished, praised and venerated either as a female figure or even as *"the olive tree, crazy and sacred"*, an expression used by Nobel prize winning poet Elytis.

The olive tree has functioned as a reference point in art through time, from early antiquity until today, and has informed Mediterranean peoples' cultural identity and collective memory.

Already in the Minoan era the olive tree was depicted in its divine and ritual form, as the "tree of life", with priestesses dancing around it in ecstasy, as seen in the Knossos frescoes. Lofty and everlasting, a tree with both a human and a holy nature, blessed and deeply religious, with multiple meanings and implications, the olive tree has become also an international symbol of victory and peace. This symbolism of the olive tree has its roots in ancient Greek mythology: after the goddess Athena won the battle with Poseidon over mastery of the city of Athens, there was peace again between the contestants and the olive tree became thus associated with victory and truce. *"A symbol of God's will, the olive tree it is, for it's the plant of Athena"* wrote the Neo-Platonist philosopher Porphyrios of Tyre, in the early 4th cent. A.D. The story of the olive tree was depicted in the center of the western pediment of the Parthenon and in the illustrations on ancient Greek vases.

The olive tree, as an expression of specific values and ideals has always been associated with the eternal and enduring concepts of victory, immortality, reconciliation, peace, stability, hope, affluence and glory as their symbol. The olive branch itself is used in art to suggest hope. The *"dove holding the olive branch"* is depicted alongside Noah's Arc in the frescoes of Byzantine churches, in manuscript illustrations, in western engravings from the Middle Ages, in Renaissance paintings; finally in the 20th century it traveled around the world in a painting by Picasso and was established as the universal sign of truce.

In the 21st century the olive tree continues to be universally recognized as the symbol of peace, reconciliation and fair play, as stated in the saying *"I carry an olive branch"* and the two line rhyme, *"I send you greetings / branches of olive"*. Olive branches are used as decoration in international summits and trunks of olive trees are planted as a gesture of good will and a symbol of eternal friendship. The poet Andreas Embiricos wrote, *"a fairy brings an olive branch ... her message comes from afar ..."* The

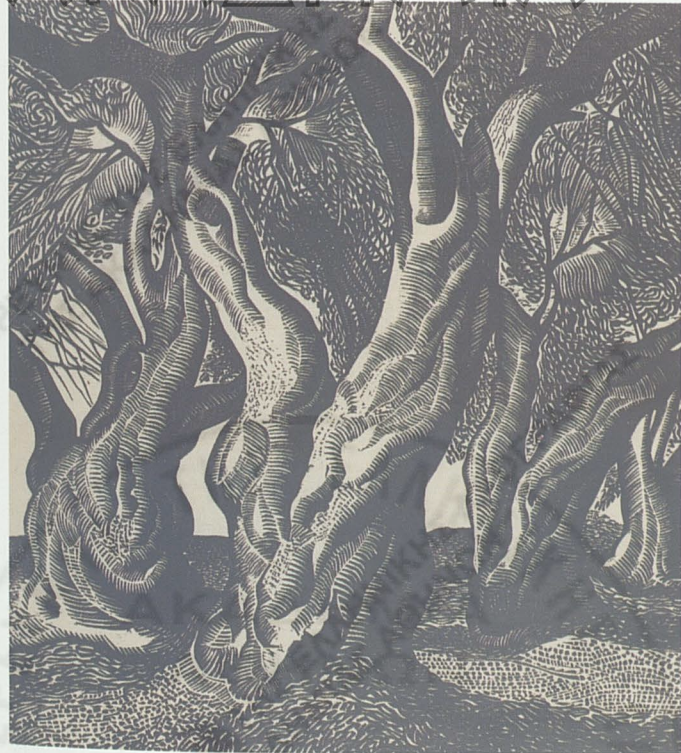

Η ελιά στην τέχνη

Μακραίωνα και διαχρονικά παιχνίδια εννοιών και συμβολισμών νίκης, αθανασίας, συμφιλώσης, ειρήνης, σταθερότητας, ελπίδας, ευμάρειας και δόξας συντροφεύουν την ελιά, ως έκφραση ιδανικών και αξιών. Ακόμη και το κλωνάρι της ελιάς μέσα από την τέχνη διαδόθηκε σαν ελπιδοφόρο μήνυμα. «Το περιστέρι με την ελιά» ιστορείται να συνοδεύει την κιβωτό του Νώε στις βυζαντινές εκκλησίες, σε μικρογραφίες χειρογράφων, σε χαρακτηριστικά του δυτικού Μεσαίωνα, σε πίνακες της Αναγέννησης, μέχρι που τον 20ό αιώνα το είδαμε να ταξιδεύει σ' όλο τον κόσμο με το έργο του Πικάσο και να καθιερώνεται σαν το ιδεογραφικό σημείο της εκεχειρίας.

Τον 21ο αιώνα, η εικόνα της ελιάς συνεχίζει, καθιερωμένη σε παγκόσμια κλίμακα, να παραπέμπει στην ειρήνη, τη συμφιλώση, την ευγενή άμιλλα, όπως δηλώνει και η αποφθεγματική ρήση «φέρω κλάδον ελαίας» ή «πέμπω σου χαιρετίσματα, ελιές με τα κλωνάρια». Τα κλαδιά της συνοδεύουν συναντήσεις κορυφής και ο κορμός της φυτεύεται για να δηλώσει αιώνια φιλία και χειρονομία καλής θέλησης. «Κλάδον ελαίας προσκομίζει μια νεράϊδα..., το μήνυμα της έρχεται από μακριά...», γράφει ο Ανδρέας Εμπειρικός. Οι ιεροί κλάδοι της γίνονται «Μνημεία του χρόνου», που προσδίδουν «αίσθηση γαλήνης και προσδοκίας», σχολιάζει ο Πάνος Θεοδωρίδης.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Τάσος (Αλεβίζος) (1914-1985). Οι κορμοί
Ξυλογραφία, 1938
Συλλογή ALPHA BANK
Tassos (Alevizos) (1914-1985). The Tree Trunks
Woodcut, 1938
ALPHA BANK Collection

olive tree's sacred branches become "monuments of time" creating a "feeling of tranquility and hope", comments Panos Theodorides.

Olive branches are still used today in death rituals, as a last offering that will accompany the deceased to his final journey, while the leaves are used to create a headrest. "...the sun sets there by death / they were accompanying a dead man to Hades / when they had accompanied him to Hades / they lay olive branches with olive oil... Women lamenting the dead of their house the underworld as decorated with olive branches. "Down by the olive trees in blossom / a wedding taking place, the bride emerges / her mother doesn't know where she is sending her child: / 'Stay, my child, don't leave / for where you are going snakes hide twisted together, vipers woven together like belts..."

In modern Greek tradition, the olive and its products accompany man through the cycle of his life. Not only is his departure from this world linked with olive oil, but he also "slides" into life with the help of olive oil. The child slides into the world like olive oil, as the phrases encouraging the child to be born indicate: "A shipload of olive oil has come" and "may the child slip out like a greasy eel". "After the birth, they cense the room by burning leaves from an olive tree". An olive branch is hung outside the door upon the birth of male children. Lullabies have such lines as, "Sleep, apple of the apple tree and leaf of the olive". Olive oil is used in christenings and is also referred to in the wish made to the aspiring god parents, which is "may God make you worthy of anointing the baby with olive oil".

As the child is growing up constant references are made to olive oil, for example, "Just as the olive tree puts down roots and the south wind does not overturn it, so may the alphabet be rooted in your mind." Crowns made from olive branches are employed at the wedding ceremony, as well as olive oil. "The bride then takes a bottle of olive oil, goes to the church and lights the sanctuary oil lamps." Vital for man's survival, with its great nutritional value,

Στα σύγχρονα νεκρικά έθιμα συνοδεύει ακόμη τους νεκρούς στην τελευταία τους κατοικία ως στερνή σπονδή, αλλά και με προσκέφαλο από φύλλα ελιάς. «...ήλιος βασιλεύει με σημάδι / νεκρόν εκατεβάζανε 'ς τον Νάδη / κι' απείκεις τον κατεβάσανε' 'ς τον Νάδη / άψασι και καντήλια με το λάδι». Το τοπίο του κάτω κόσμου στολίζεται με ελιές από τις μοιρολοίστρες: «Κάτου στις ελιές τις πολύανθούσες / γάμος γίνεται, νύφη ξεβγαίνει / και η μύνη της δεν ξέρει που τη στέλνει: / κάτσε, παιδάκι μου, και μη μου φεύγεις / τα'είν'τα φίδια πλεχταριές, οι οχιές ζωνάρια...». Άλλωστε, στη νεοελληνική παράδοση η ελιά και τα προϊόντα της συντροφεύουν τον άνθρωπο στο όλο τον κύκλο της ζωής του. Όπως ο εμποτισμός του ανθρώπου συνδέεται με το λάδι, έτσι έρχεται και στον κόσμο, γλιστρώντας με τη μαγεία του λαδιού. Σαν το λάδι θα γλιστράει και θα έρθει το παιδί στον κόσμο, όπως λένε οι μαγικές φράσεις που καλούν το παιδί να βγει: «ήρθε ένα καϊκι λάδι», «...λάδια χέλια, λάδια χέλια», «...Μιτά [τη γέννα] λιβανίζουν του δουμάτιου μι φύλλα ιλιάς...», ή και κρεμούν κλαδί ελιάς έξω από την πόρτα στη γέννηση των αρσενικών παιδιών. Στα νανουρίσματα του τραγουδούν... «Κοιμήσου μήλο τη μηλιάς και τη ελιάς το φύλλο». Στη βάφτιση «να σ' αξιώσει ο θεός / να βάλεις και το λάδι»..., στην ανατροφή και τη ζωή του παιδιού δεν λείπουν οι αναφορές στο λάδι. «Ως ριζώνει η ελιά και δεν τη ρίχνει η Νοθιά να ριζώσει στο μυαλό σου το αλφαβητάριό σου...». Στο γάμο χρησιμοποιούσαν στέφανα από κλαδιά ελιάς, αλλά και λάδι, «...ύστερα παίρνει η νύφη ένα μπουκάλι λάδι, πηγαίνει στην εκκλησία και ανάβει τα καντήλια...». Απαραίτητη και σε επίπεδο επιβίωσης η ελιά, με τις μοναδικές διατροφικές αξίες, έκανε τα παιδιά στα κάλαντα να λένε: «...γ' - η σπ' το γέρο μ- πίθαρο κιαμιά σταλιά λαδάκι...» και τους ανθρώπους σε δύσκολες στιγμές: «για μια ντενέκα λάδι». Άλλωστε αυτάρκεια δηλώνει η ύπαρξή της: «απούχει λάδι και κρασί και ξύλα σοδιασμένα...» ή «καλλιιά 'χω 'γω στο σπίτι μας ελιές και παξιμάδι / παρά του κόσμου τα καλά...» ή ακόμη «Μη με στέλνεις μάνα στην Αμερική... / δολάρια δεν θέλω πώς να σου το πω / ελιές, ψωμί, κρεμμύδια κι αυτόν που αγαπώ».

olive oil was often a welcome tip for children singing Christmas carols "[Give us] a few drops of oil from the stout jar". For the same reasons it was also a product greatly wished for in times of need: "Oh, for a can of oil!" Any homestead that had secured its supply of olive oil was considered self sufficient: "He who has oil and piled up wood [i.e. is secure]", or "Better to have oil and dry biscuits in our house than all the good things in the world", "Don't send me to America, mother. / I don't want dollars. How can I tell you? / I want olives, bread, onions and the one I love."

Aesthetic enjoyment of the Greek landscape, the landscape of the olive, and the multiple symbolisms of the tree can be found concentrated in a passage from the travel writings of Myrivilis. "The olive is a tree that never fails to arouse in us a special emotion which moves us perceptibly and spiritually, particularly when one is in the midst of an olive grove... I have enjoyed the silent, dignified sight of its foliage, gilded with silver-grey, at all times of the day and night and at all seasons – when during the summer noonday every flake of trunk hides a cicada and the whole olive grove seems to be shouting with the joy of conception and the golden oil seems to be flowing in drops up through the thin, tender branches, as if they were drops of sunlight. I have seen olives in the silence of the moonlit night, sleeping, enveloped in a cold, water, silver-green light. In the morning, you see them and think that they have held something for ever on one side of their leaves, that they have been painted by moonlight. I know the struggles and the yearning of 150 000 islanders, whose hope of joy hang from the thin, delicate and fragile branches and who live

Χρήστος Τσίντζος, Μαζεύοντας Ελιές, Ακρυλικό, 2004
Συλλογή καλλιτέχνη
Christos Tsintzos, Gathering Olives
Acrylic on canvas, 2004
Artist's Collection

Η ελιά στην τέχνη

Η αισθητική απόλαυση του ελληνικού τοπίου, που είναι τοπίο της ελιάς, και οι πολλαπλοί συμβολισμοί του δέντρου συμπυκνώνονται σ' ένα απόσπασμα από τα ταξιδιωτικά του Μυριβήλη: «Η ελιά είναι ένα δέντρο που μας δίνει πάντα μια ξεχωριστή συγκίνηση αισθητού και ψυχικού περιεχομένου, προ πάντων όταν κινείται κανείς μέσα στο δάσος της... Έχω χαρεί το σεμνό, το σιωπηλό θέαμα της φυλλωσιάς τους, γανωμένο από γλαυκό ασημί, σε όλες τις ώρες της μέρας και της νύχτας, σε όλες τις εποχές. Όταν μέσα στα καλοκαιρινά καταμεσήμερα κάθε νύχτι της σκασμένης των φλούδας κρίβει κι ένα τζιτζίκι, και τότε νομίζεις πως ολόκληρο το δάσος της ελιάς κραυγάζει από την ηδονή της γονιμοποίησης, και νομίζεις πως βλέπεις τις στάλες το χρυσό λάδι ν' ανεβαίνουν μέσα από τα λιγνά, τρυφερά κλωνάρια, σαν να είναι οι στάλες του ήλιου. Και τις είδα μέσα στις φεγγαρόφωτες νύχτες να σπαίνουν Ακίνητες, να κοιμούνται σκεπασμένες απ' αυτό το ψυχρό αναλυτό φως που ασημίζει πρασινωπό. Ύστερα τις βλέπεις το πρωί και νομίζεις πως κράτησαν για πάντα από τη μια μεριά της φυλλωσιάς τους, πως είναι βαμμένες από το φεγγαρόφωτο. Ξέρω τις αγωνίες και τη λαχτάρα ενός πληθυσμού εκατό πενήντα χιλιάδων νησιωτών, που έχουν κρεμάσει όλες τις ελπίδες της χαράς τους απ' αυτά τα λεπτά, τα λιγνά, τα εύθραυστα κλωνάρια και ζουν μέσα στα δάση της ελιάς, λατρεύοντας και υπηρετώντας το ευλογημένο δέντρο της Αθηνάς».

Η ποικίλη τέχνη η ελιά δεν είναι μόνο αγαπημένο θέμα των καλλιτεχνών του γαλλικού νότου, όπως ο Van Gogh, ο Gauguin, ο Renoir ή ο Cezan, αλλά εμφανίζεται, επίσης, φορτισμένη με συμβολικές έννοιες που ξυπνούν αισθήσεις και συνειρμούς. Εκτός από την «Ειρήνη» του Πικάσο, ο Νταλί συνέθεσε το έργο του «Φιλοσοφία» σ' ένα κορμό ελιάς αθάνατο, αμετάβλητο, σταθερό, βαθιά ριζωμένο στη γη, σαν το γαμπριάτικο ελάινο κρεβάτι του Οδυσσέα.

Το 2003, η «παγκόσμια» εικαστική καλλιτέχνης Γιόκο Όνο, θέλοντας να κάνει τους επισκέπτες της να συμμετάσχουν ενεργά στην έκθεσή της «Yoko Ono: Women's Room» στο Παρίσι, παρουσιάζει ένα ελαιόδεντρο ως διεθνές σύμβολο συνυφασμένο με μηνύματα, μνήμες, ελπίδες και συμβολισμούς.

Γιατί άραγε αυτές οι ιδιαιτερότητες σ' αυτό το δέντρο;

Τελικά τι είναι αυτό που γοητεύει τους καλλιτέχνες; Το παιχνίδισμα με το φως, το θρόισμα των φύλλων, η πλαστική μορφή, το ασημοπράσινο χρώμα που εναλλάσσεται με κάθε φύσημα του αγέρα με φόντο τον μπλε ουρανό της Μεσογείου, η θερμή αύρα ή μήπως η βαριά κληρονομιά, η μυριόχρονη ιστορία με νίκες, δόξες, προσδοκίες, ηρωισμούς, ή ακόμη το θεϊκό, το ιερό, το υπερφυσικό; Κι αν δεν είχαμε ελιά, θα την είχαμε εφεύρει..., απαντά ο Σεφέρης.

Λουΐζα Καραπιδάκη

Αρχαιολόγος, μόνιμη συνεργάτις του Κέντρου Ερεύνες της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών

in the olive groves, worshipping and serving the blessed tree of Athena."

In western art the olive tree is one of the favorite subjects of such artists as Van Gogh, Gauguin, Renoir and Cezanne who lived in the south of France and depicted the dazzling glory of the olive groves of Provence. Furthermore, it is loaded with symbolism that excites the senses, along with a series of connotations. This can be seen in the famous "Peace" by Picasso, but also in "Philosophy" carved on an olive tree trunk by Dali to make it immortal, unchanging, stable, deeply rooted in the ground, much like the bed that Odysseus made from the trunk of an olive tree for him and his wife. In 2003, "universal artist" Yoko Ono displayed an olive tree, as an international symbol loaded with messages, memories, hopes and symbolism in an attempt to make visitors of the exhibition "Yoko Ono: Women's Room" in Paris actively participate in the exhibition.

So, what is it about that tree that so enchants artists? Is it the play of light, the whisper of the leaves, the fluidity of its shape, its silver-green color that changes continuously with every breath of air, against the background of the blue Mediterranean sky? Or is it, perhaps, the warm aura of the tree, its weighty heritage, its history of thousands of years, loaded with victories, glories, hopes, expectations and heroism? Or maybe its divine, heroic and supernatural aspect? As Seferis said, "Even if we did not have the olive, we would have invented it."

Louisa Karapidakis

Archaeologist, permanent associate of the Hellenic Folklore Research Centre, Academy of Athens

Ελένη Βερναδάκη, Μνήμη από το Μέλλον
Κεραμικό, 2004.

Ιδιωτική Συλλογή

Eleni Vernadaki, Memory From the Future
Pottery, 2004.

Private Collection

Νίκος Αγγελίδης / Nikos Angelidis

Νίκος Αγγελίδης, *Ελιά σε Χρυσό Ουρανό*
Ελαιογραφία, 2006
Συλλογή καλλιτέχνη
Nikos Angelidis, *Olive Tree before a Golden Sky*
Oil on canvas, 2006
Artist's Collection

Δάφνη Αγγελίδου, *Η ελιά*
Ακρυλικό σε καμβά, 2004
Συλλογή καλλιτέχνη
Daphne Angelidou, *The Olive Tree*
Acrylic on canvas, 2004
Artist's Collection

Αγίνωρ Αστεριάδης / Aginor Asteriadis

Αγίνωρ Αστεριάδης, Ελιές
Ελαιογραφία, 1933
Ιδιωτική Συλλογή
Aginor Asteriadis, *Olive Trees*
Oil on canvas, 1933
Private Collection

Μάγδα Βαμβατήρα, *Ελιά*
Ελαιογραφία, 2005
Συλλογή καλλιτέχνη
Magda Vamvatira, *Olive Tree*
Oil on canvas, 2005
Artist's Collection

Νικόλαος Βεντούρας / Nikolaos Ventouras

Νικόλαος Βεντούρας, *Ελαιώνας στη Δαφνίλλα*
Οξυγραφία, 1938
Συλλογή ALPHA BANK
Nikolaos Ventouras, *Olive Grove in Daphnilla*
Etching, 1938
ALPHA BANK Collection

Χρύσα Βέργη, *Χορός*
Μικτή τεχνική, 1992
Συλλογή Στ. Μπεργελέ
Chryssa Vergi, *Dance*
Mixed media, 1992
St. Bergeles Collection

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Εριέττα Βορδώνη / Erietta Vordoni

Εριέττα Βορδώνη, *Ελιά*
Ελαιογραφία, 2003
Συλλογή καλλιτέχνη
Erietta Vordoni, *Olive Tree*
Oil on canvas, 2003
Artist's Collection

Ανδρέας Βούσουρας / Andreas Vousouras

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ανδρέας Βούσουρας, *Χωρίς Τίτλο*
Εγκατάσταση, μικτή τεχνική, ηλεκτρικά φώτα, 2005
Συλλογή καλλιτέχνη
Andreas Vousouras, *Untitled*
Installation, mixed media, electric lights, 2005
Artist's Collection

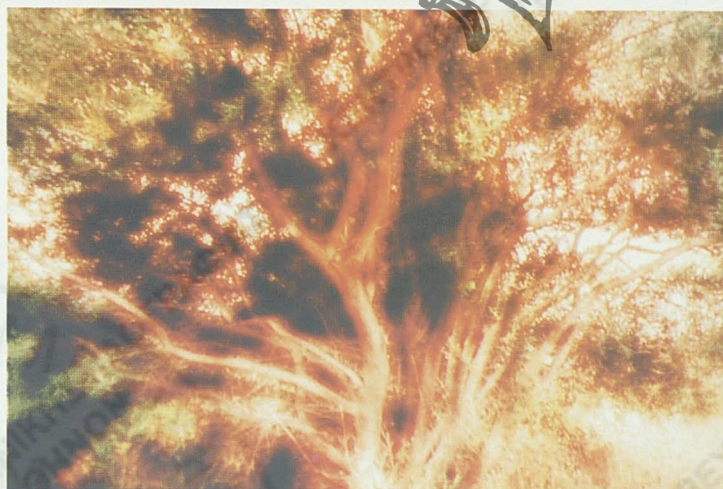

Κωστής Γεωργίου / Costis Georgiou

Κωστής Γεωργίου, *Ελιά*
Ακρυλικό, 2003
Συλλογή καλλιτέχνη
Costis Georgiou, *OliveTree*
Acrylic on canvas, 2003
Artist's Collection

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Δημήτρης Γκιζίνος, *Ελιά* 1,2,3,4
Φωτογραφίες, 2006
Συλλογή καλλιτέχνη
Dimitris Gizinos, *Olive Tree* 1, 2, 3, 4
Photographs, 2006
Artist's Collection

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Έλσα Ζαχαράκη, *Νεκρή Φύση*
Ελαιογραφία, 2004
Συλλογή καλλιτέχνη
Elsa Zacharakes, *Still Life*
Oil on canvas, 2004
Artist's Collection

Στέφανος Ζαννής / Stephanos Zannis

Στέφανος Ζαννής, *Κάτω από τη σκιά*
Ακρυλικό, 2003
Συλλογή καλλιτέχνη
Stephanos Zannis, *In the Shade*
Acrylic on canvas, 2003
Artist's Collection

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

2002

Εύη Καζάκου, *Χωρίς Τίτλο*
Ακρυλικό, 2005
Συλλογή καλλιτέχνη
Evi Kazakou, *Untitled*
Acrylic on canvas, 2005
Artist's Collection

Βασίλης Καζάκος / Vassilis Kazakos

Βασίλης Καζάκος, *Ελιά*
Μικτή τεχνική, 2002
Συλλογή καλλιτέχνη
Vassilis Kazakos, *Olive*
Mixed media, 2002
Artist's Collection

Μάρκος Καμπάνης / Markos Kambanis

Μάρκος Καμπάνης, *Καλοκαιρινές σημειώσεις I, II*
Ακρυλικό σε ξύλο, 2003
Συλλογή 'Ιριδος Κρητικού
Markos Kambanis, *Summer Notes I, II*
Acrylic on wood, 2003
Iris Criticou Collection

Χριστίνα Κατσάρι / Christina Katsari

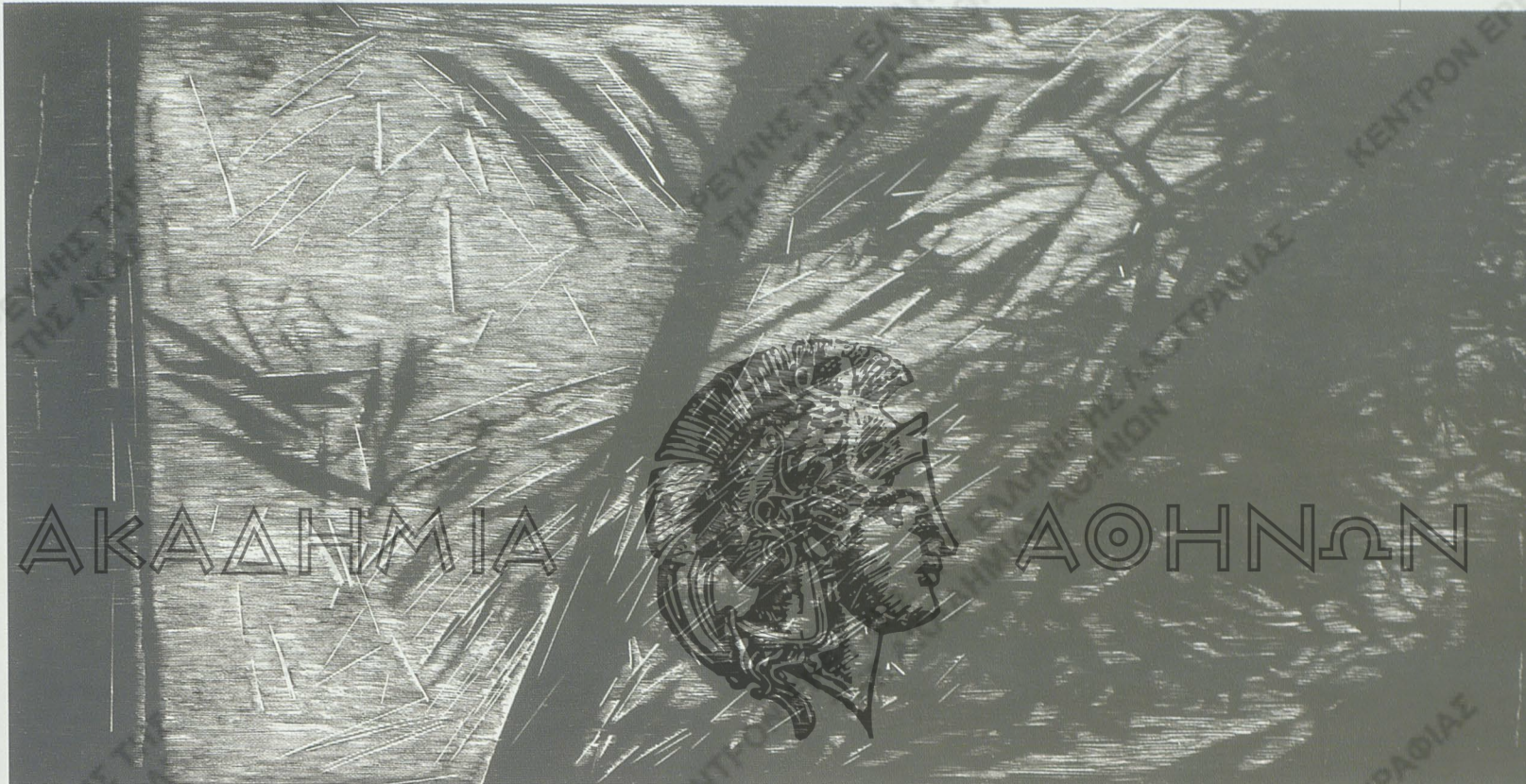
Χριστίνα Κατσάρι, *Vanitas II*, Μετρώντας το χρόνο με μια ελιά
Εγκατάσταση, 2006
Συλλογή καλλιτέχνη
Christina Katsari, *Vanitas II*, *Estimating Time by an Olive Tree*
Installation, 2006
Artist's Collection

Γιάννης Κόττης, *Ελιά*
Ακρυλικό σε καμβά, 2004
Συλλογή Zoumboulakis Galleries
Yiannis Kottis, *Olive Tree*
Acrylic on canvas, 2004
Zoumboulakis Galleries Collection

Αριστέα Κριτσωτάκη, "Ombre sul manifesto"
Ξυλογραφία, 2005
Συλλογή καλλιτέχνη
Aristea Kritsotaki, "Ombre sul manifesto"
Woodcut, 2005
Artist's Collection

Μιχάλης Μακρουλάκης, *Ολύμπια*, Στεφάνι από την ιερή αγριελιά
Γαλάκτωμα αυγού, καμβάς σε ξύλο, 2003
Συλλογή καλλιτέχνη
Michalis Makroulakis, *Olympia*, Crown from the Holy Wild Olive
Egg emulsion, canvas on wood, 2003
Artist's Collection

Κώστας Μαλάμος, Άρτα, Παναγία η Βλαχέρνα
Λάδι σε χάρντμπορντ, 1971

Συλλογή ΑΓΕΤ Ηρακλής
Costas Malamos, Arta, Monastery of Our Lady of Vlacherna
Oil on hardboard, 1971
HERACLES General Cement Co. Collection

Γιώργος Μανουσάκης, *Νεκρή Φύση*
Αυγοτέμπερα σε χαρτόνι, 1987
Συλλογή Αίθουσες Τέχνης Αστρολάβος
Yiorgos Manoussakis, *Still Life*
Egg tempera on cardboard, 1987
Astrolavos Art Galleries Collection

Τάσος Μαντζαβίνος / Tassos Mantzavinos

Τάσος Μαντζαβίνος, *Ελιά με τάματα*
Ελαιογραφία, 2004
Ιδιωτική Συλλογή
Tassos Mantzavinos, *Olive Tree with votive Offerings*
Oil on canvas, 2004
Private Collection

Γιάννης Μαράβας / Yiannis Maravas

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Γιάννης Μαράβας, *Κλαδί ελιάς και σαλιγκάρια*
Ακρυλικό, 2005
Συλλογή καλλιτέχνη
Yiannis Maravas, *Olive Branch and Snails*
Acrylic on canvas, 2005
Artist's Collection

ΑΘΗΝΩΝ

Άννα Μαυροειδή / Anna Mavroidi

Άννα Μαυροειδή, *Δέντρο ελιάς*
Ακουαρέλλα, 2004
Συλλογή καλλιτέχνη
Anna Mavroidi, *Olive Tree*
Watercolor, 2004
Artist's Collection

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Μνημείο του Καραϊσκάκη

Άννα Μενδρινού / Anna Mendrinou

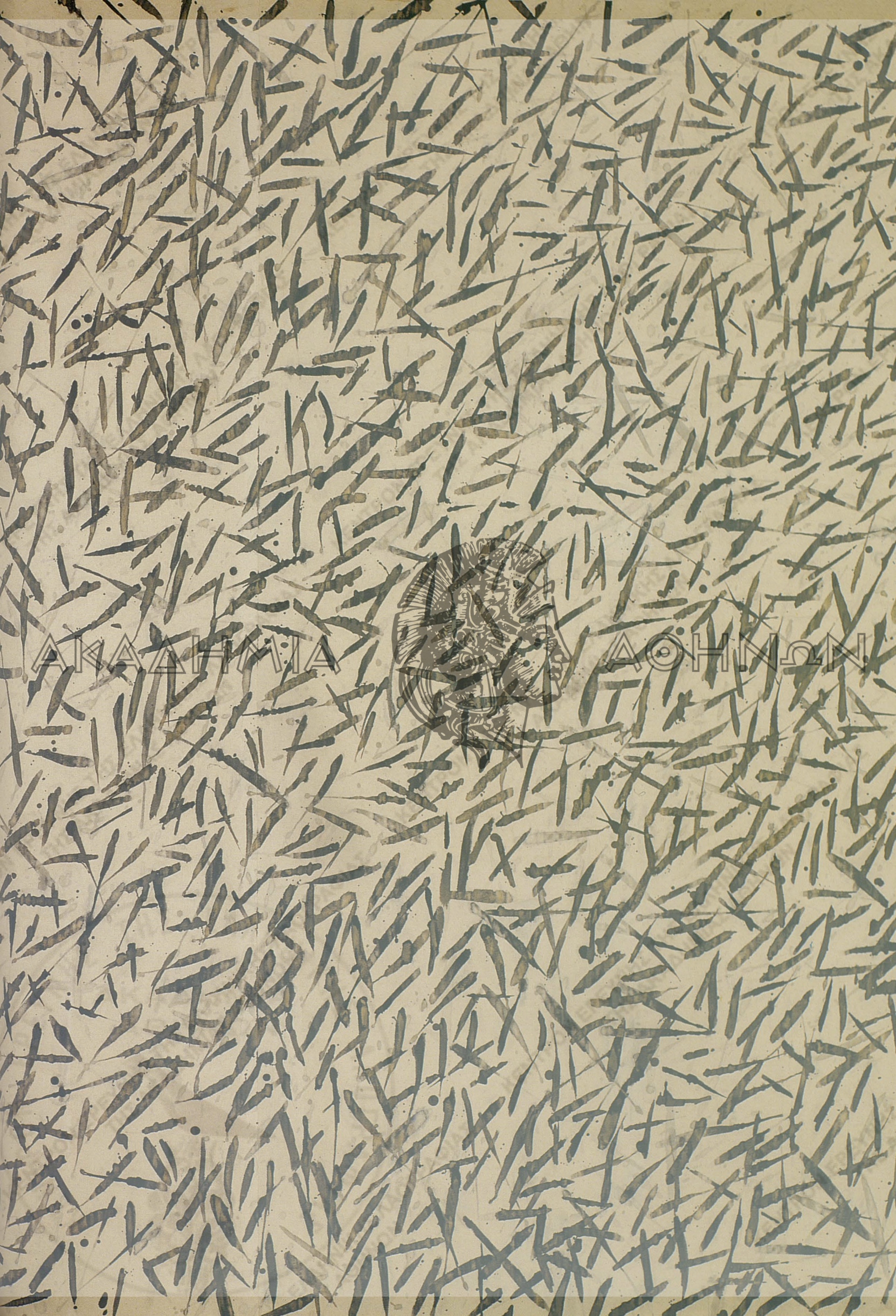

Άννα Μενδρινού, *Ελιά*
Χαρακτικό, 1995
Συλλογή καλλιτέχνη
Anna Mendrinou, *Olive Tree*
Etching, 1995
Artist's Collection

Γιάννης Μιχαηλίδης / Yiannis Michaelidis

Γιάννης Μιχαηλίδης, *Ο Θεσσαλικός κάμπος*
Ακρυλικό σε χαρτί, 2003
Συλλογή καλλιτέχνη
Yiannis Michaelidis, *The Plain of Thessaly*
Acrylic on paper, 2003
Artist's Collection

AKAΔHMIA

ΛΟΗΝΩΝ

Κωστής Μουδάτσος / Costis Moudatsos

Κωστής Μουδάτσος, *Κότινος*
Ελαιογραφία, 2000
Συλλογή καλλιτέχνη,
Costis Moudatsos, *Olive Wreath*
Oil on canvas, 2000
Artist's Collection

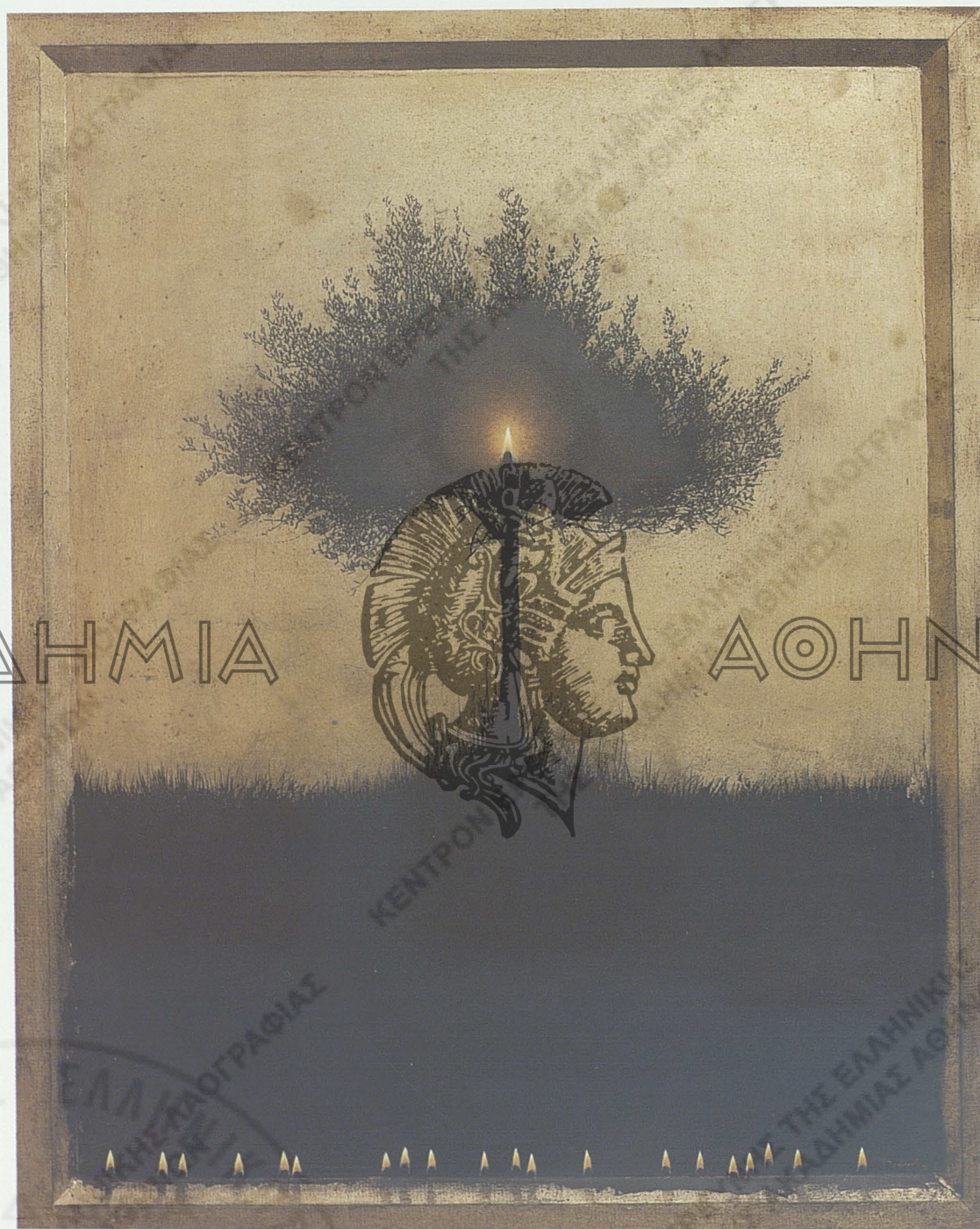
ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Θωμάς Μουρεζίνης, *Ελιά*
Ελαιογραφία, 2004
Ιδιωτική Συλλογή
Thomas Mourezinis, *Olive Tree*
Oil on canvas, 2004
Private Collection

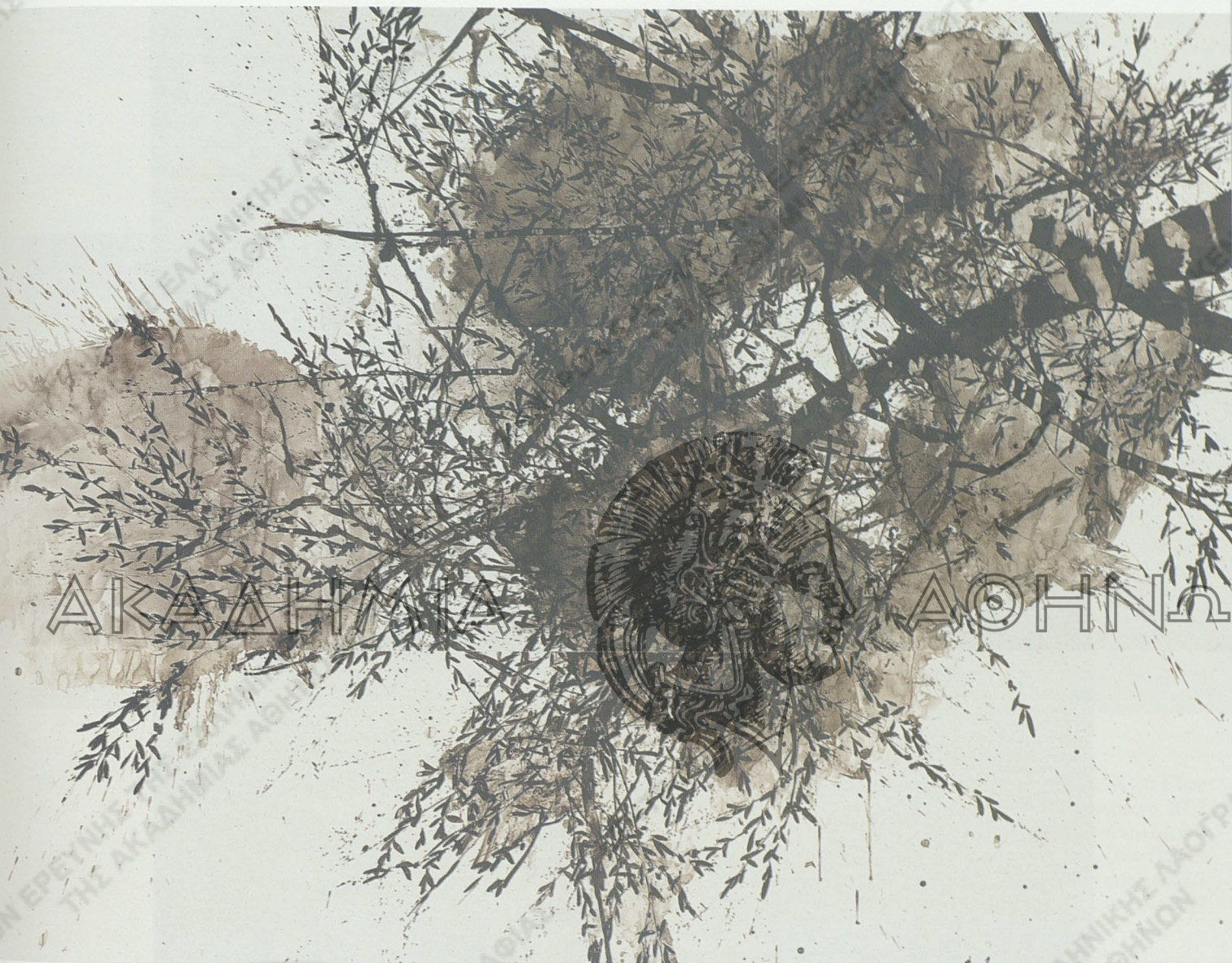

Χρήστος Μποκόρος / Christos Bokoros

Χρήστος Μποκόρος, *Ελιά φλόγα*
Μικτή τεχνική, 1993
Ιδιωτική συλλογή
Christos Bokoros, *Olive Leaf-Flame*
Mixed media, 1993
Private Collection

Χριστίνα Νάκου, *Ελιά*
Μελάνι σε χαρτί, 2000
Συλλογή καλλιτέχνη
Christina Nakou, *Olive Tree*
Ink on paper, 2000
Artist's Collection

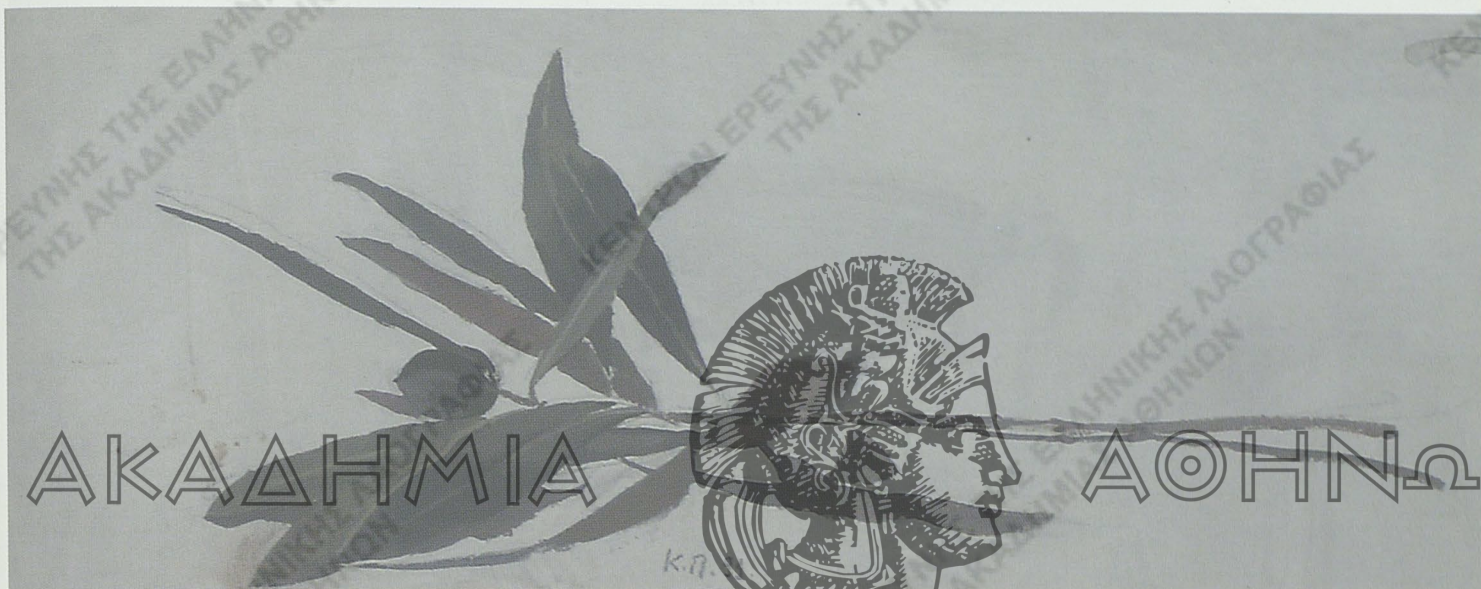

Κώστας Παπανικολάου, *Ελιά*
Ελαιογραφία, 2003
Συλλογή Μιχάλη Γιαλούρη
Costas Papanikolaou, *Olive Tree*
Oil on canvas, 2003
Michalis Yialouris Collection

Κώστας Παπατριανταφυλλόπουλος / Costas Papatriantafyllopoulos

Κώστας Παπατριανταφυλλόπουλος, *Κλαδί Ελιάς*
Ελαιογραφία, 2003
Συλλογή καλλιτέχνη
Costas Papatriantafyllopoulos, *Olive Branch*
Oil on canvas, 2003
Artist's Collection

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

C. Parthenis -

Μερόπη Πρέκα / Meropi Preka

Μερόπη Πρέκα, Κόρινθος
Ακρυλικό, 2004
Συλλογή καλλιτέχνη
Meropi Preka, *Olive Wreath*
Acrylic on canvas, 2004
Artist's Collection

Κωνσταντίνος Παρθένος (1878-1967), *Ελιές*
Ελαιογραφία
Συλλογή ALPHA BANK
Constantinos Parthenis (1878-1967), *Olive Trees*
Oil on canvas
ALPHA BANK Collection

Γιώργος Ρόρρης / Yiorgos Rorris

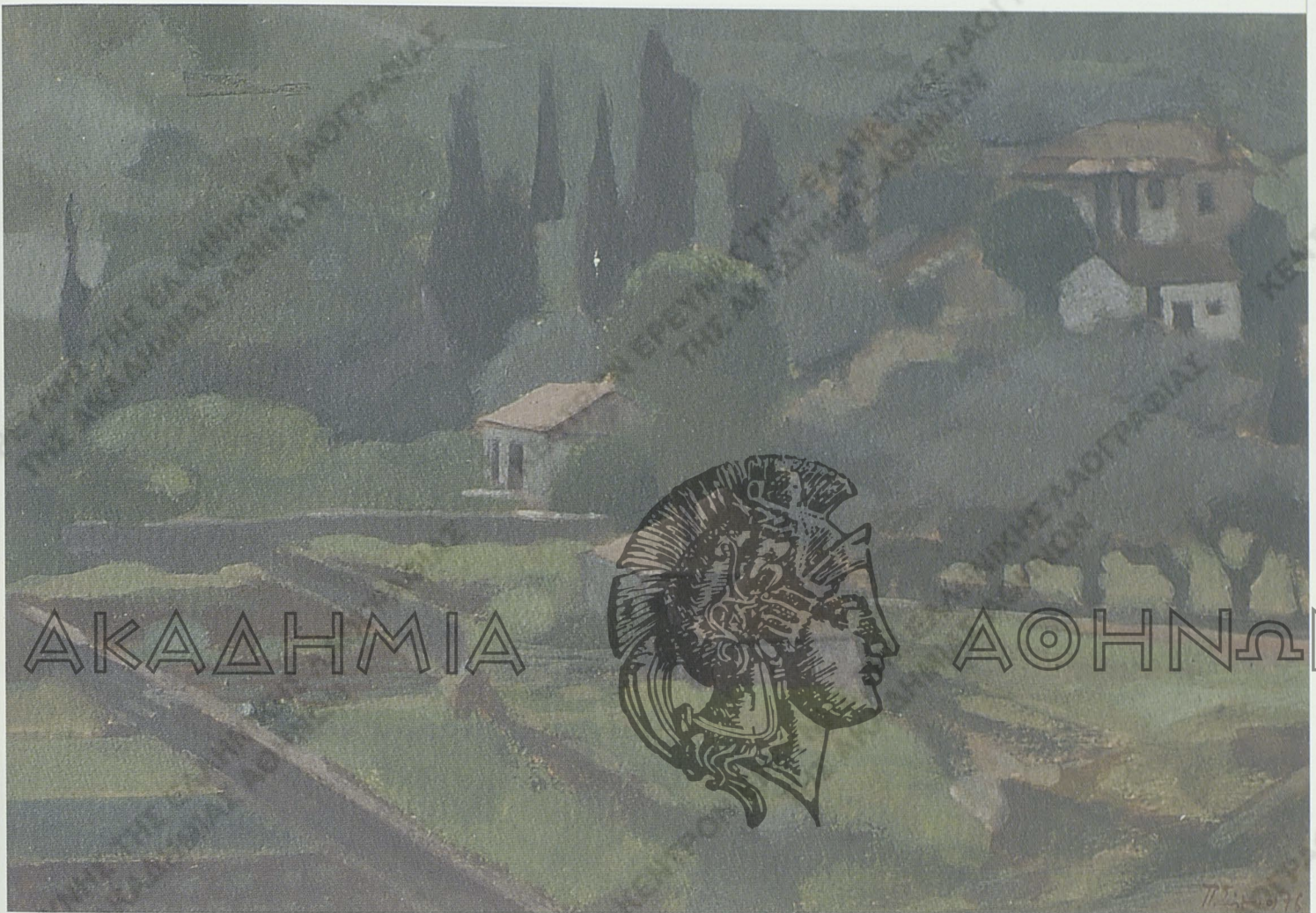

Γιώργος Ρόρρης, *Ελιά Κάτω από το Φως του Ήλιου*
Ακουαρέλα και τέμπερα σε χαρτί, 1998

Ιδιωτική συλλογή

Yiorgos Rorris, *Olive Tree in the Sunlight*
Watercolour and tempera on paper, 1998
Private Collection

Παύλος Σάμιος, *Τα πέριξ της Ιεράς Μονής Παντοκράτορος*
Ελαιογραφία, 1978

Συλλογή ΑΓΕΤ Ηρακλής
Pavlos Samios, *Countryside around the Pantocrator Monastery*
Oil on canvas, 1978
HERACLES General Cement Co. Collection

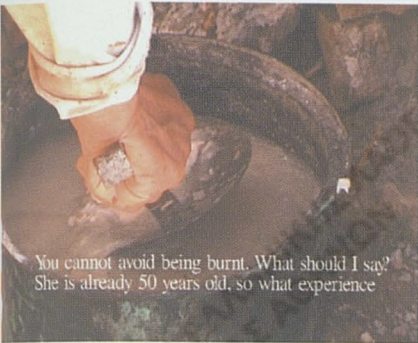
Θεοφανώ Σαραμαντή / Theophano Saramanti

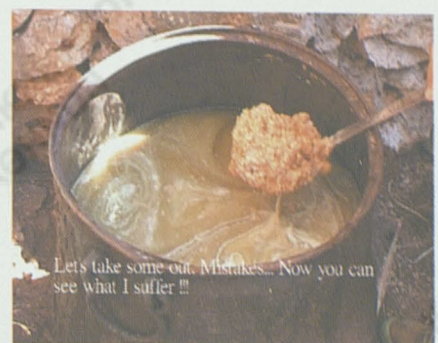
Θεοφανώ Σαραμαντή, *Απολίθωση*
Μικτή τεχνική, 2002
Συλλογή καλλιτέχνη
Theophano Saramanti, *Fossilization*
Mixed media, 2002
Artist's Collection

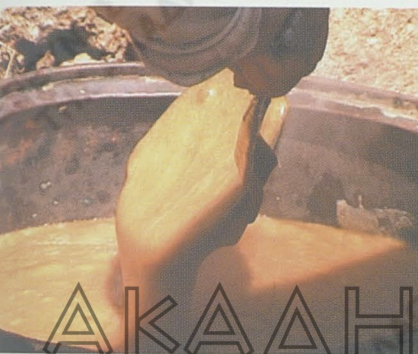
Μαρία Σχινά / Maria Schina

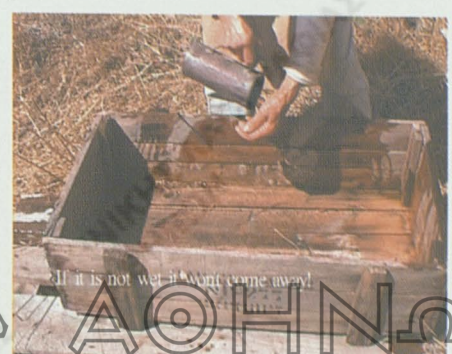
You cannot avoid being burnt. What should I say?
She is already 50 years old, so what experience

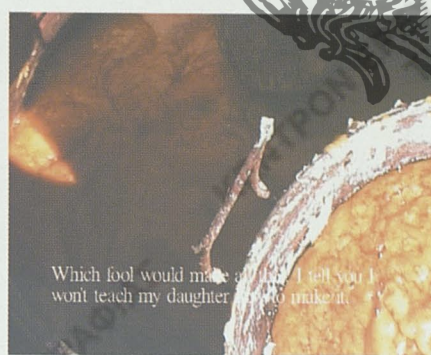
Lets take some out. Mistakes... Now you can
see what I suffer !!!

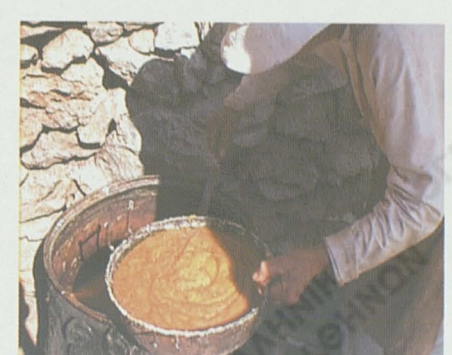
I want to learn this. So, he's taught me this.
He blushed. Do you want it, girl and right?

If it is not wet it won't come away!

Which fool would make it? I tell you I
won't teach my daughter how to make it.

Μαρία Σχινά, "Soap"
Video, 2003
Συλλογή Καλλιτέχνη
Maria Schina, "Soap"
Videotape, 2003
Artist's Collection

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Παναγιώτης Τέτσης, ακαδημαϊκός, *Τοπίο Ελιάς*
Ελαιογραφία, 2000
Συλλογή καλλιτέχνη
Panagiotis Tetsis, academician, *Landscape with an Olive Tree*
Oil on Canvas, 2000
Artist's Collection

Κασσιανή Τσακιρίδη / Kassiani Tsakiridi

Κασσιανή Τσακιρίδη, *Σαπούνι*
Μικτή τεχνική, 2002
Συλλογή καλλιτέχνη
Kassiani Tsakiridi, *Soap*
Mixed media, 2002
Artist's Collection

Δημήτρης Τζάνης, *Ελιά*
Ακρυλικό
Συλλογή καλλιτέχνη
Dimitris Tzanis, *Olive Tree*
Acrylic on canvas
Artist's Collection

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Μαρία Φιλοπούλου / Maria Filopoulou

Μαρία Φιλοπούλου, *Καλαμάκι, τοπίο με ελιές*
Μικτή τεχνική, 1998

Συλλογή ΑΓΕΤ Ηρακλής
Maria Filopoulou, *Kalamaki, Landscape with Olive Trees*
Mixed media, 1998

HERACLES General Cement Co. Collection

Κώστας Τσώλης / Costas Tsolis

Κώστας Τσώλης, *Ελιά*
Μικτή τεχνική, 1998-2006
Συλλογή καλλιτέχνη
Costas Tsolis, *Olive Tree*
Mixed Media, 1998-2006
Artist's Collection

Μανόλης Χάρος / Manolis Charos

Μανόλης Χάρος, *Le gout de la terre et de pierres*
Μικτή τεχνική, 1988
Συλλογή καλλιτέχνη
Manolis Charos, *Le gout de la terre et de pierres*
Mixed media, 1988
Artist's Collection

Νικόλαος Χούτος, *Η Αγριοελιά*
Αυγοτέμπερα σε χαρτί, 1999
Συλλογή καλλιτέχνη
Nikolaos Choutos, *Wild Olive Tree*
Egg tempera on paper, 1999
Artist's Collection

Katharina Bolesch / Katherina Bolesch

Katharina Bolesch, Ελαιοπορό
Κεραμικό, 2003
Συλλογή καλλιτέχνη
Katharina Bolesch, *Olive Oil Jug*
Pottery, 2003
Artist's Collection

Αγγέλικα Κοροβέση / Angelika Korovessi

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

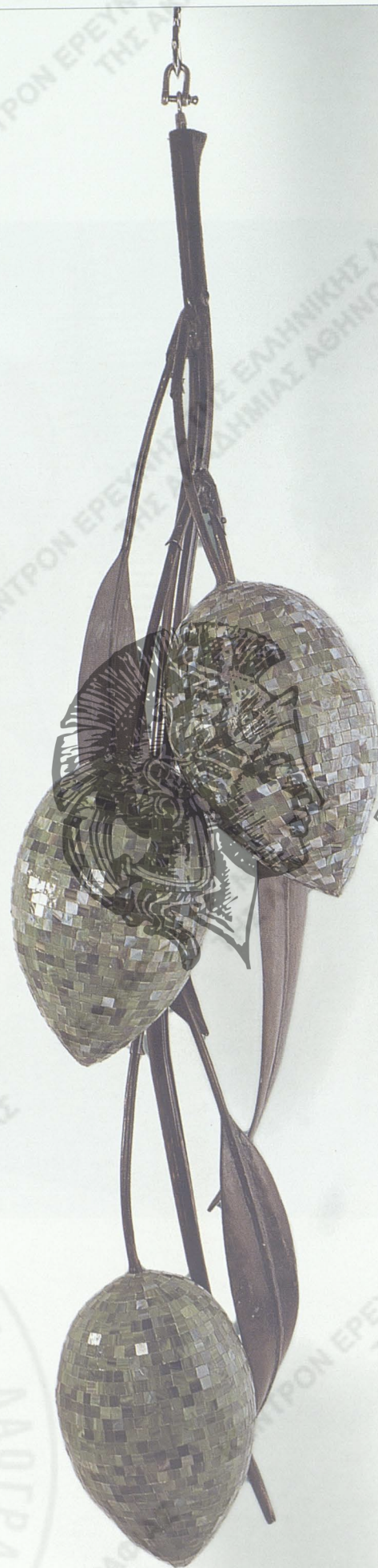
ΑΘΗΝΩΝ

Αγγέλικα Κοροβέση, *Ο ήχος της ελιάς*
Μπρούντζος, 2004
Ιδιωτική συλλογή

Angelika Korovessi, *Sound Wave of an Olive Tree*
Bronze, 2004
Private Collection

Αφροδίτη Λίτη / Aphrodite Litti

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Αφροδίτη Λίτη, Ελιές
Χαλκός και ψηφίδες, 2004
Συλλογή καλλιτέχνη
Aphrodite Litti, Olives
Copper and mosaic, 2004
Artist's Collection

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Άγγελος Παναγιωτίδης, *Ελιά*
Μπρούντζος και χαλκός, 2003
Συλλογή καλλιτέχνη
Angelos Panayiotidis, *Olive Tree*
Bronze and copper, 2003
Artist's Collection

Θόδωρος Παπαγιάννης / Theodoros Papayiannis

Θόδωρος Παπαγιάννης . Πρόσφορο
Κεραμικό, 2004
Συλλογή καλλιτέχνη
Theodoros Papayiannis, *Ritual Bread*
Clay, 2004
Artist's Collection

Ασπασία Παπαδοπεράκη, *Ελιά και Κολώνα*
Μπρούντζος, 2000
Συλλογή καλλιτέχνη
Aspasia Papadoperaki, *Olive Tree and Pole*
Bronze, 2000
Artist's Collection

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Πιερέττα Λορεντζάτου, Σκουλαρίκια με φύλλα ελιάς
Χρυσός, 2004
Συλλογή καλλιτέχνη
Pieretta Lorenzatou, Earrings with Olive Tree Leaves
Gold, 2004
Artist's Collection

Σάββας Δήμος, Ελιές
Ασήμι, 2005
Συλλογή καλλιτέχνη
Savvas Dimos, Olives
Sterling silver, 2005
Artist's Collection

Αλέξης Μαραθιανάκης / Alexis Marathianakis

Αλέξης Μαραθιανάκης, Κότινος
Επιχρυσωμένο σσήμι, 2004
Συλλογή καλλιτέχνη
Alexis Marathianakis, *Olive Wreath*
Silver goldplated, 2004
Artist's Collection

Δημήτρης Νικολαΐδης, *Βραχιόλι - φύλλα ελιάς*
Ασήμι, 2000

Συλλογή καλλιτέχνη
Dimitris Nikolaidis, *Bracelet - Olive Tree Leaves*
Silver, 2000
Artist's Collection

Δέσποινα Πανταζοπούλου / Despina Pantazopoulou

Δέσποινα Πανταζοπούλου, Κότινος
Μηρούντζος και φύλλα ελιάς, 1996
Συλλογή καλλιτέχνη
Despina Pantazopoulou, *Olive Wreath*
Bronze and Olive Tree Leaves, 1996
Artist's Collection

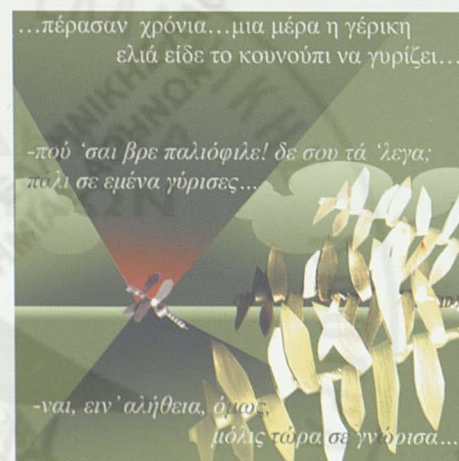
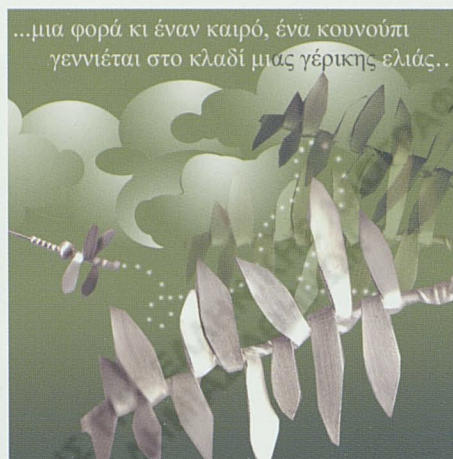

Μαρία Παπαστάμου / Maria Papastamou

Μαρία Παπαστάμου, Έπαθλα Αγώνων
Ασημένιες καρφίτσες, 2004
Συλλογή καλλιτέχνη
Maria Papastamou, Awards of Athletic Games
Sterling silver brooches, 2004
Artist's Collection

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

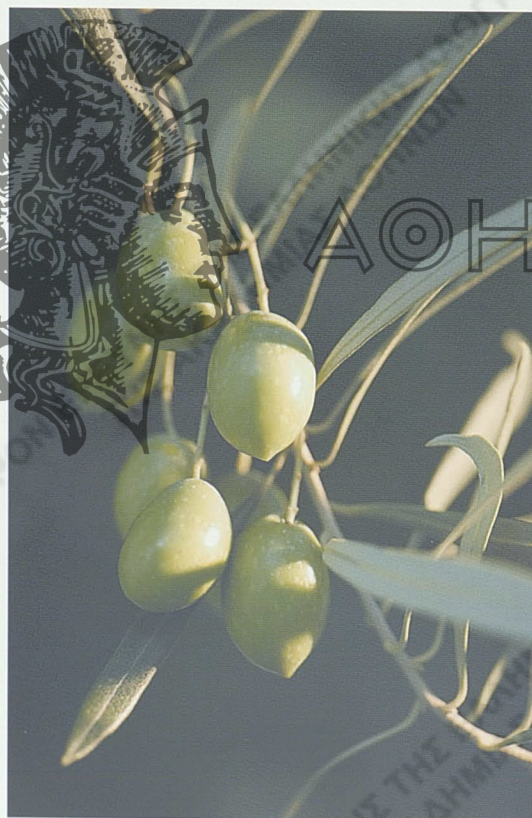
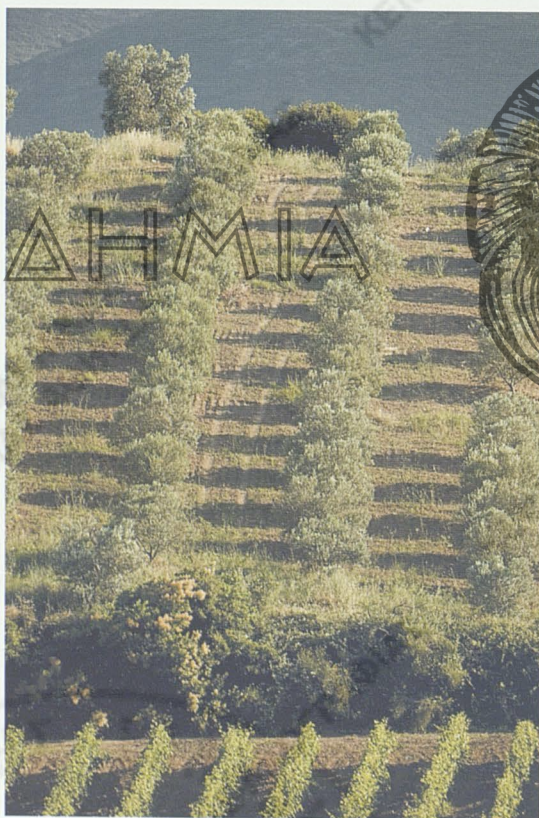

Λίνα Φανουράκη, Ενώπιον
Χρυσός 24K, 2003
Συλλογή καλλιτέχνη
Lina Fanourakis, Earring
24K Gold, 2003
Artist's Collection

Λήδα Σκληρού, Ήταν όλα κοσμήματα
Παραμύθι σε χρυσό, 2004
Συλλογή καλλιτέχνη
Leda Sklirou, Olive Tree Story
Gold, 2004
Artist's Collection

Ανδρέας Σμαραγδής / Andreas Smaragdis

Ανδρέας Σμαραγδής, *Ελιά*, 2004
Συλλογή καλλιτέχνη
Andreas Smaragdis, *Olive Tree*, 2004
Artist's Collection

Τζέλη Χατζηδημητρίου *Ελιά*, 2004
Συλλογή καλλιτέχνη
Tzeli Xatjidimitriou, *Olive Tree*, 2004
Artist's Collection

Μαζεύοντας ελιές
μαρκαδόρος, 1991
Απόστολος Καραμπατζάκης, ετών 12
1ο Πειραματικό Γυμνάσιο Αθηνών,
έργο από τις Συλλογές του Μουσείου Ελληνικής Παιδικής Τέχνης,
Harvesting the Olives
Felting pens, 1991
Apostolos Karabat Zakis, aged 12
First Experimental Junior High School
Greek Museum of Children Art, Athens

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΗΣ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ

«Ελαίας Εγκώμιον», Μέγαρον Ακαδημίας Αθηνών, 2004

ΟΡΓΑΝΩΣΗ

Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής
Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΥΠΕΥΘΥΝΗ-ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ

Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμνλάκη, Διευθύντρια Κ.Ε.Ε.Λ.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ - ΟΡΓΑΝΩΣΗ - ΣΥΛΛΟΓΗ ΥΛΙΚΟΥ

Λουίζα Καραπιδάκη, Αρχαιολόγος, μόνιμη συνεργάτρια Κ.Ε.Ε.Λ.
Ίρις Κρητικού, Ιστορικός Τέχνης
Flavia Nessi-Giazitzoglou, Ιστορικός Τέχνης

ΣΥΝΤΑΞΗ - ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμνλάκη, Ίρις Κρητικού, Κατερίνα Ρίγα

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Παναγιώτης Καμνλάκης, Ερευνητής του Κ.Ε.Ε.Λ.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Andrew Farrington, Φένια Ανδρονίκου

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ - ΜΕΛΕΤΗ - ΕΠΙΒΛΕΨΗ

Z-Level Έλενα Ζερβουδάκη, αρχιτέκτων

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Αλίκη Κακουμίδου

ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗΣ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΣ

Ράνια Βασαλάκη-Φιλίππου

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΣΗ ΕΡΓΩΝ ΤΕΧΝΗΣ

Γ. Κούκος, Κων. Καπαγιαννίδης

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ - ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Πόλυ Ρετσίλα

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Ανθούλα Μπάκολη, Ελένη-Μαρία Αρμένι

ΑΣΦΑΛΙΣΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΕΡΓΩΝ ΤΕΧΝΗΣ

Γ. Καραβίας & Συνεργάτες Ε.Π.Ε.

ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΕΡΓΩΝ ΤΕΧΝΗΣ

Orphee Beinoglou - Όμιλος Μπεργελές

CONTRIBUTORS TO THE INITIAL EXHIBITION

"In praise of the Olive", Academy of Athens, 2004

ORGANIZATION

Hellenic Folklore Research Centre
of the Academy of Athens (H.FR.C.)

ACADEMIC SUPERVISION AND CO-ORDINATION

Aikaterini Polymerou-Kamilakis, Director H.FR.C.

SUPERVISION - ORGANIZATION - GOTHERING OF MATERIAL

Louisa Karapidakis, Archaeologist, Permanent Associate, H.FR.C.
Iris Criticou, Art Historian
Flavia Nessi-Yiazitzoglou, Art Historian

WRITING & EDITING OF TEXTS

Aikaterini Polymeroy-Kamilaki, Iris Criticou, Katerina Riga

CORRECTIONS OF TEXTS

Panayiotis Kamilakis, Researcher of H.FR.C.

TRANSLATIONS

Andrew Farrington, Fenia Andronikou

ARCHITECTURAL DESIGN - PLANNING & SUPERVISION

Z-Level, Elena Zervoudakis

ARTISTIC SUPERVISION

Αλίκη Κακουμίδου

ARTISTIC SUPERVISION CONSULTANT

Rania Vassalaki-Philippou

PHOTOGRAPHY OF EXHIBITS

Γ. Κούκος, C. Kapagiannidis

CO-ORDINATION-SUPPORT

Poly Retsila

SECRETARIAL SUPPORT

Anthoula Bakoli, Eleni-Maria Armeni

EXHIBIT INSURANCE

G. Karavias & Co. Ltd

TRANSPORTATION OF EXHIBITS

Orphee Beinoglou - Group Mperges

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΟΡΓΑΝΩΣΗ / ORGANIZATION

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ (Κ.Ε.Ε.Α.)
HELLENIC FOLKLORE RESEARCH CENTRE, ACADEMY OF ATHENS (H.F.R.C.)

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΑΙ ΕΥΘΥΝΗ – ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ

Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, Διευθύντρια του Κέντρου Λαογραφίας

ACADEMIC SUPERVISION AND COORDINATION

Aikaterini Polymerou-Kamilakis, Director, H.F.R.C.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΟΡΓΑΝΩΣΗ – ΣΥΛΛΟΓΗ ΥΛΙΚΟΥ

Λουΐζα Καραπιδάκη, αρχαιολόγος – ιστορικός της τέχνης, μόνιμη συνεργάτις (Κ.Ε.Ε.Α.)

SUPERVISION – ORGANIZATION – GATHERING OF MATERIAL

Louisa Karapidakis, Archaeologist, Art Historian, Permanent Associate, H.F.R.C.

Αρχιτεκτονική μελέτη-Σχεδιασμός: Z-Level Έλενα Ζερβουδάκη

Προσαρμογή αρχιτεκτονικής μελέτης: Δημήτριος Χουμαΐδης

Κατασκευάστρια εταιρία: OCTANORM Hellas α.ε.

Architectural design-Planning: Z-Level Elena Zervoudaki

Architectural study adaptation: Dimitrios Choumaidis

Constructor: OCTANORM Hellas s.a.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Η αρχική έκθεση πραγματοποιήθηκε με την ευγενική υποστήριξη της Γενικής Γραμματείας Ολυμπιακών Αγώνων (Ολυμπιακής Αξιοποίησης) στο Μέγαρο της Ακαδημίας Αθηνών (Ιούνιος - Σεπτέμβριος 2004) στο πλαίσιο των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004.

Το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών ευχαριστεί τα Μουσεία, τα Ιδρύματα και τους Συλλέκτες, που παραχώρησαν σπάνια αντικείμενα και έργα τέχνης για τις ανάγκες της έκθεσης. Ευχαριστεί επίσης θερμά τη Γενική Γραμματεία Ολυμπιακής Αξιοποίησης του Υπουργείου Πολιτισμού για την ευγενική υποστήριξη της έκθεσης, την Ακαδημία Αθηνών για την παραχώρηση του χώρου του Μεγάρου της για την πραγματοποίηση της έκθεσης στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας 2004, την Μόνιμη Αντιπροσωπεία της Ελλάδος στα Ηνωμένα Έθνη και τον πρέσβη Αδ. Βασιλάκη για την φιλοξενία της έκθεσης στο κτήριο των Ηνωμένων Εθνών στη Νέα Υόρκη (1 Σεπτ.-13 Οκτ. 2006), καθώς και τον Γεν. Γραμματέα του Εθνικού Τυπογραφείου Πάτροκλο Γεωργιάδη για την έκδοση του παρόντος Καταλόγου.

Our thanks are due to the General Secretariat of the Olympic Games / Olympic Utilization of the Ministry of Culture, with whose kind assistance and support the initial exhibition in the Academy of Athens (June - September 2004) could not have been held.

The Hellenic Folklore Research Centre offers its thanks to the various Museums, Foundations and Collectors who have so generously loaned valuable works of art and other objects, to the Academy of Athens, for granting us the use of its Hall for the exhibition, as part of the activities to promote the Olympic Games held in Athens in 2004, to the Permanent Mission of Greece to the United Nations and Ambass. Ad. Vassilakis and Patroclos Georgiadis, General Secretary of the National Printing House of Greece, for his help in publishing this exhibition guide.